

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. IACOBÆUS

EN LÆRD FAMILIES LIV
OG LIVSVILKAAR

I DET 16. OG 17. AARHUNDREDE

KULTURHISTORISK STUDIE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

**EN LÆRD FAMILIES
LIV OG LIVSVILKAAR**

H. IACOBÆUS

**ERINDRINGER FRA EN REJSE I DET
FJERNE ØSTEN. 1927.**

**FRA LÆGEVIDENSKABENS OVERDREV
1929**

Biskop Jacob Madsen (Jacobus Matthiæ Iacobæus) og
Anna Bartholin.

EN LÆRD FAMILIES LIV OG LIVSVILKAAR

I DET SEKSTENDE OG SYTTENDE
AARHUNDREDE

KULTURHISTORISK STUDIE

AF

H. IACOBÆUS

DR. MED.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL ꞑ NORDISK
FORLAG ꞑ KØBENHAVN ꞑ MCMXXXI

**COPYRIGHT 1931 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN**

—
OPLAG: 1500 EKSEMPLARER

—
**PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN**

Til efterfølgende Fremstilling af en lærd Families Livsforhold i det sekstende og syttende Aarhundrede er først og fremmest benyttet haandskrevne Optegnelser, trykte Afhandlinger og Bøger, som forskellige af Slægtens Medlemmer har efterladt sig; dernæst mere eller mindre udførlige, biografiske Skildringer af ældre og yngre Forfattere samt det meget rige, kulturhistoriske Materiale, som foreligger i Litteraturen.

I første Række maa nævnes Troels Lund: Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. Enhver, der beskæftiger sig med Reformationstidens Kulturlev, maa nødvendigvis søge Oplysning og Kundskab i dette fremragende Standardværk. Men selvfølgelig er der ogsaa gjort Brug af en lang Række ældre og nyere Værker som: Zwergius: Det sjællandske Clirensie 1754. Worm: Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd 1774. Carsten Bloch: Den fynske Gejstligheds Historie 1787. Gaarmann: Efterretninger om Weile Købstad samlede af Archiv og andre paalidelige Documenter. 1794. Hoffmanns Fundatser. V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen indtil 1800. 1873. Julius Petersen: Lægevidenskabens Historie. 1876. Do.: Den danske Lægevidenskab 1700—1750. 1893. Do.: Bartholinerne og Kredsen om dem. 1898. C. Bricka: Dansk personalhistorisk Lexikon. 1905. V. Maar: Holger Iacobæus' Rejsebog. 1910. Do.: Autobiographie de J. B. Winsløw. 1912. Do.: Thomas Bartholin. Mindeskrift 1916. Gordon Norrie:

Doctores og Kirurger. 1929. Københavns Universitet. 1929. Universitetet og Samfundet. 1929. Veile Byes Historie. 1927.

En Del af det benyttede Materiale stammer fra talrige Artikler med kulturhistorisk Indhold i ældre, længst indgaaede Tidsskrifter: Personalhistorisk Tidsskrift. Danske Samlinger. Kirkehistoriske Samlinger. Dansk Magazin m. m. Endvidere fra det Kongelige Biblioteks meget righoldige »Gamle og Nye Haandskriftsamlinger«.

Fremstillingen faar — formentlig — et særligt Præg ved, at lægevidenskabelige Synspunkter og Betragtninger paa mange Punkter har gjort sig gældende. I højere Grad end i andre Skildringer med et lignende Indhold er det forsøgt at kaste Lys over svundne Tiders Kulturliv ved Sammenligning med Nutidens. De rent personalhistoriske Oplysninger er derimod indskrænkede til det mindst mulige.

En ganske speciel Tak skylder Forfatteren Professor i Medicinens Historie, *V. Maar*, der har gennemset de vigtigste Afsnit og beredvilligt stillet sin omfattende Viden til Disposition.

København 1931.

Forfatteren.

INDHOLD

	Side
Familien Iacobæus' Oprindelse og Stilling i Samfundet	9
Første Leveaar og Skolegang	27
Universitetsliv og Studierejser	52
Økonomiske Forhold og gejstlige Stillinger	99
Ægteskab og Kærlighed	124
Sundhedstilstand og Lægekunst	166
Død og Begravelse.....	224

FAMILIEN IACOBÆUS' OPRINDELSE OG STILLING I SAMFUNDET

Det første paalidelige Aarstal i Slægtens Historie er det Herrens Aar 1503. En *Niels Jenssøn* omtales da som Raadmand i den gode By Vejle — i de Tider sædvanlig kaldet »Vedel« eller »Vedle«. Et af de paafølgende Aar avancerede nævnte Raadmand til Borgmesterværdigheden; thi Aar 1518 byggede Borgmester Niels Jenssøn det søndre eller Trefoldighedens Kapel i Vejle Sognekirke. For at bevare Mindet om sit Livs fornemste Gerning anbragte Borgmesteren en Indskrift i Kapellet, affattet baade paa Latin og Gammelt dansk. Ordlyden af den sidste er saalydende: »Aar efter Guds Byrd MDXVIII tha er denne Capelle fuldkommen the hellige Trefoldighed til Lof, af Hederlig Mand Nis Jenssøn for sig, sin Hustrue, Børn, Forældre oc efterkommen Slecht«.

Opførelsen af Kapellet er et Vidnesbyrd om, at Borgmester Niels Jenssøn var en from og velhavende Mand, samt i Besiddelse af megen Slægtsfølelse. Hans Haab om, at kommende Generationer skulde finde deres sidste Hvilested i Trefoldighedens Kapel, gik imidlertid ikke i Opfyldelse. Vel fik han mange og delvis meget ansete Efterkommere; men deres Virksomhed faldt i andre Byer, og med Undtagelse af hans Søn, *Mads Nielson*, der blev hans Efterfølger som Borgmester i Vejle, blev ingen begravet i Familiekapellet. Helt glemt blev det dog ikke. Hundrede Aar

efter dets Opførelse blev Kapellet restaureret af Borgmester Niels Jenssøns Søns Sønnesøn kongelig Livlæge og senere Domherre i Aarhus *Matthias Iacobæus*, der fornyede den næsten udslettede latinske Indskrift og tilføjede en ny, der meddeler, at han paa egen Bekostning har foretaget en Restaurering, der var færdig første Maj 1619.

Mere ved vi egentlig ikke om Niels Jenssøn, der maa betragtes som Familiens Stamfader. Hans Hustru hed Kirstine, men hendes Fødsel og Dødsaar er ukendte, ligesaa hendes Fødested og Slægt. Ifølge gamle Optegnelser om Vejle Købstad boede Borgmesteren »udi det Hjørnehus nest Norden Kirkestreden tvært offuer for Kilden«. (Efterretninger om Vejle Købstad samlede af Archiv og andre paalidelige Documenter ved G. F. Gaarmann, udgivet 1794).

En Januar dag 1523 havde Borgmesteren fint Besøg, og en historisk Begivenhed fandt Sted i hans beskedne Bolig. I Vejle Raadstuearkiv findes en Protokol, paa begyndt 1615 af Borgmester Klemens Sørensen Vedel, hvori denne skriver: »Anno 1523 gjeste Kong Christian den 2den i denne Nis Jønsøns Huss til Herbergh, oc der førte Hr. Mogens Munckh, da Landzdommer, hannem det Bref fra Viiborgh som Danmarckis Riiges Raad oc Adelen, som der hafde været forsambled, havde opschrefuit hannem Huldshaf oc Mandshaf udi.«

Utvivlsomt pinte mange Bekymringer denne mærkelige Oldenborger, der i sin Lovgivning var langt forud for sin Tid, tog de svage og undertrykte Samfundsmedlemmer under sin Beskyttelse og endog søgte at afskaffe — eller i hvert Fald hemme — Prygleriet i Skolerne, samtidig med at han ved mange Lejligheder var i høj Grad troløs og grusom og ved det Stockholmske Blodbad satte et blodigt Punktum for alle Bestræbelser for at samle de tre nordiske Stammer til et enigt og stærkt Folk. Sejrrig havde Gustav

Vasa befriet Sverige for »Christiern Tyrans« forhadte Herredømme, og i Danmark var Misfornøjelsen stor hos den mægtige Adel, medens Borger og Bonde dels havde ringe Magt, dels var saa udpinte af høje Skatter, at de ogsaa manglede Lyst til at forsvare deres kongelige Beskytter.

Som det fremgaar af Raadstuearkivets Protokol gik ogsaa en mindre højfornem, men dog fremragende og indflydelsesrig Mand hin skæbnesvangre Januardag ind ad Borgmesterboligens Port: Landsdommer Mogens Munk. Om Forhandlingerne mellem Konge og Undersaat vides intet; men ved Afskeden »glemte« Mogens Munk sin Handske, og i den laa Opsigelsesdokumentet. Det blev, som bekendt, Begyndelsen til Enden, til Christian den Andens Flugt og mangeaarige Fangenskab.

Borgmester Niels Jenssøn er ubestrideligt den første af Slægten, om hvem der foreligger sikre og paa lidelige Oplysninger, selv om de er meget sparsomme. En af hans direkte Efterkommere: Professor ved Københavns Universitet *Holger Jacobæus* har søgt at føre Familien endnu et Par Led tilbage. I »Optegnelser til mit Livs Historie« angiver han, at Niels Jenssøns Fader hed *Jens Nielsøn*, og at dennes Fader var *Niels Jensøn*, som var af »adelig Stamme«. De samme Oplysninger gives i Professor V. Kleins haandskrevne »Slectebog«, og endvidere skriver Frederik Barfod (Borgerlige Rigsdagsmænd fra 1660. Personalhistorisk Tidsskrift 5 R. Bd. III): »En Niels Jensen levede i det 15de Aarhundrede og var af adelig Slægt«. Paa denne Maade skulde Familien kunne føres tilbage til henimod Begyndelsen af det femtende Aarhundrede, til Erik af Pommerens urolige Regeringstid. Vi ved imidlertid intet, absolut intet om Borgmester Niels Jenssøns Fader og Bedstefader, og alene af den Grund kan vi ikke bedømme, om den meget lærde og meget

skrivende Professor H. Jacobæus har Ret, naar han hævder, at Borgmesterens Bedstefader hørte til Adelen. Men selv om der fandtes fyldige og paalidelige Oplysninger, kunde det være vanskeligt nok at besvare Spørgsmaalet — hvad formentlig fremgaar af en ganske kortfattet Oversigt over Adlens Opstaaen og Udvikling i de nordiske Lande.

En Faktor af den allerstørste Betydning var den panserklædte Rytters militære Værdi. Nogle Riddere i Spidsen for en Skare øvede og veludrustede Svende kunde med Lethed besejre en mange Gange talrigere Hob af Bønder og Borgere, der kæmpede til Fods. Den harniskklædte Rytters Overlegenhed og de faste adellige Slottes Modstandsevne svandt først ved Opfindelse af Krudtet. Saafremt det er historisk Sandhed, at en Munk har opdaget nævnte Stofs eksplosive Egenskaber, saa har den Guds Mand været en saare virksom Forkæmper for Demokratiet. For at haandhæve sin Magt indadtil og værne sit Land udadtil maatte Fyrsten derfor raade over pansret Rytteri. Udrustningen var imidlertid saare bekostelig, og Regenten overdrog da — for at raade Bod paa denne Vanskelighed — en tro Tilhænger Brugen af Jordegods — i de Tider næsten den eneste Form for Rigdom — mod at han til Gengæld stillede til Hest i Panser og Plade, naar Krigen stod for Døren. Besiddelsen af Jordegods set var vel først personlig, men blev hurtig arvelig, og paa denne Maade udskiltes af Folkets store Masse en ret snæver Kreds af Slægter, der var karakteriserede ved Besiddelse af Jordegods og Forpligtelse til Ryttertjeneste, som dannede en Overklasse — en »Adel«. Der var ingen højtidelig Optagelse i Adelsstanden, ingen Adelsdiplomer og Patenter. Forsøg paa herved at skabe paa een Gang kunstige og skarpe Skel i Befolkningen tilhører en langt senere Tid end den Periode, hvor Njels Jensen, der var af »adelig

Slægt«, henlevede sit for os iøvrigt ganske ukendte Liv. Og som altid, naar Udviklingen er den toneangivende Faktor, var der da ogsaa Grader, Overgange, Mellemløber. Det kunde meget vel hænde, at en Slægt gjorde Krav paa Adelskab, uden at denne For- dring blev almindelig anerkendt, og ikke saa meget sjældent undlød en adelig Slægt, der var kommen slemt paa Knæerne, for en Tid at føre — som det hed — »adeligt Skjold og Mærke«.

Efter at der først var dannet en saakaldt »adelig« Overklasse, søgte den at tilrive sig saa megen Rigdom og Magt som muligt samt at afsondre sig skarpt fra de andre Samfundsborgere. Medens Adlens Medlem- mer kaldte sig »Rigets gode Mænd«, »Herrefolket«, »ædel og velbyrdig Mand og Kvinde«, betegnedes de udenfor Adlen staaende Samfundsborgere med de li- det smigrende Udtryk: »De Ufri og Vanbyrdige«. For at naa det tilstræbte Maal benyttede Adlen sin Ind- flydelse paa Kongens Haandfæstninger. Christian den Anden maatte saaledes give sin Underskrift paa, at adeligt Jordegods ingensinde maatte gaa over i Uade- ligen eller Kongens Besiddelse; Frederik den Anden anerkendte, at Børn af Adelsmænd og vanbyrdige Kvinder skulde være ufri.

Som Følge af Udviklingen egnede Medlemmer af Adelsstanden sig særlig for visse Samfundshverv som Krigs- og Statstjeneste samt Styrelse af større Jorde- gods, derimod ikke for andre som Haandværk og Han- del. Instinkter og almindelige Karaktertræk, der fo- stredes af Livet som Adelsmænd og gik i Arv fra Fader til Søn, gjorde i Virkeligheden de Adelige lidt skikkede til at tjene den hellige romerske Kirke. Paa det kirkelige Omraade gjorde sig imidlertid ganske særlige Forhold gældende. Navnlig i de sidste Aar- hundreder før Luthers Opræden paa den historiske Skueplads havde Kirken ved sin — hvad vi vel i Nu-

tiden vilde kalde »smarte« — Benyttelse af de kristne Lærdomme, specielt om Skærsilden, samlet meget store Rigdomme, saa at næsten en Trediedel af al dansk Jord var paa gejstlige Hænder. Heraf fulgte, at de høje kirkelige Stillinger gav Indehaverne stor Magt og Rigdom, og Adlen vilde have handlet direkte mod sine egne Interesser, saafremt den havde overladt gejstlige Embeder, som Biskopper og Abbeder ved de rige Klostre; til Ikke-Adelige. En saadan Handlemaade laa da ogsaa ganske udenfor dens Tankegang. Den gamle danske Adel var i høj Grad gridsk paa Gods og Guld. Herom vidner den berygtede Lovbestemmelse, der bød, at kun Adlen maatte opfodre Staldøksen. Og en lignende Eneret krævede den til Stillinger som Biskopper og Prælater, der ifølge Frederik den Førstes Haandfæstning kun maatte beklædes med velbyrdige Mænd. Dog gjordes en Undtagelse med Doktorer i Teologien — en Reverens overfor Lærdommen, som netop paa den Tid begyndte at give Ansæelse og Indflydelse. Ved Reformationens Begyndelse sad der da ogsaa Medlemmer af Højadlen paa samtlige danske Bispestole.

Reformationen fremkaldte en brat Forandring i disse Forhold. Efter at Kongemagt og Adelstand havde plyndret Kirken til Skindet, mistede de gejstlige Embeder enhver Tillokkelse for den høje Adel, og intet Medlem af denne traadte efter Reformationens Sejr i kirkelig Tjeneste. Det var derimod Tilfældet med en Del Familier, der tilhørte Lavadlen, som Slægterne Mule, Prip, Barfod, Galschøtt m. flere; men ved at blive Præster mistede de Adelskabet. Under et Besøg, som Professor Holger Iacobæus aflagde i Odense Kirke, besaa han sin Farfaders Faders — Biskop Iacob Madsøns — Begravelse og bemærker ganske kort, at Kirken ogsaa indeholder »de gamle Mulers begravelse, som fordem vare Adel«.

Det er da muligt, at Professor Iacobæus har Ret, naar han hævder, at det allerførste Slægtsmedlem, Niels Jenssøn, hvis Navn er det eneste vi ved om Manden, har hørt til Lavadlen. Det er imidlertid uomtvisteligt, at Familien i det sekstende og syttende Aarhundrede, hvor den frembragte en Del kendte Mænd, ifølge Erhverv og hele Samfundsstilling hørte til Borgstanden. Ingen af dens Medlemmer har udmærket sig som Krigere og i Statstjeneste, og kun en eneste Herregaard har en kort Tid været i Familiens Eje: Det ældgamle Vanaas i det nordøstlige Skaane erhvervedes 1652 af Professor *Matthias Iacobæus*, men afhændedes allerede 1660, da Skaane blev svensk. Det var paa andre Omraader, andre Virkefelter, at Familiens bedst begavede Medlemmer søgte at vinde Ære og Guld.

Kapelbyggeren, Borgmester Niels Jenssøn døde vistnok 1528 — Tallet er lidt usikkert. Han efterfulgtes i Borgmesterværdigheden af Sønnen *Mads Nielsøn*, der døde 1539. Han var gift med *Lene Christiernsdatter*, hvis Fader var den bekendte og ansete Borgmester i Varde Christiern Nielsøn, der blev Stamfader til en hel Række danske Slægter. En af hans Sønner *Jacob Madsøn* — ogsaa kaldt den »Ældre«, »Vedle« eller »Wellejus« efter hans Fødeby — betraadte den lærde Vej og døde som Biskop i Odense. Med *Karen Baggesdatter* — Datter af Raadmand i Ribe, Bagge Jensen — havde Biskoppen tretten Børn. For at nævne Damerne først giftede *Helena* sig med Doktor Johannes Laurentius Amerinus, Medicus og Canonicus i Ribe. *Maria* ægtede Dr. med. Eskild Christensen i Odense, medens *Mette* første Gang var gift med Lauritz Hansen Mule, Canonicus i Oslo, anden Gang med Magister Peder Christensen, Sognepræst i Vejle. Af Sønnerne var to — *Matthias Iacobæus* og *Oluf Jacobsen* (Olaus Iacobæus) — Læger; *Jens* blev Sognepræst

i Skovlænge, *Bagge* i Øster Skierninge, medens *Peder Jacobsøn* levede som Købmand i Odense.

Han var gift med *Madsine Andersdatter Clyn* (udtalt Klein), der stammede fra en i Ribe blomstrende Købmandsslægt, der i sin Tid var indvandret fra Holland. Børnene antog — hvad der den Gang var meget almindeligt — Moderens Navn, og Peder Jacobsøns Søn var vistnok den paa Rigsdagen 1660 virksomme *Hans Pedersen Klein*.

Den mest fremragende af den gamle Odensebiskops Børn var utvivlsomt *Matthias Iacobæus* — tillige den der antog det latiniserede Familienavn, som dog maa ske ogsaa benyttedes af den yngre Broder Oluf. Efter lange Studierejser blev han Livlæge hos Christian den Fjerde og døde som Domherre og Læge i Aarhus. Han var gift med *Ingeborg Johanne Ægidia* — Datter af Biskop Jens Giødesen i Aarhus. Af Livlægens Døtre ægtede *Mette* Chr. Clementsen, Rektor paa Herlufsholm. *Magdalene* Borgmester i Aarhus Rasmus Nielsen Sriver, hvis Børn senere kaldte sig »Broberg«. *Karen* Doktor Niels Christensen Foss, hvorved hun blev Stammemoder til den lærde Slægt »Foss«. Endelig døde Livlægens yngste Datter *Anna* efter kortvarigt Ægteskab med Kongelig Historiograf Steffen Hanssen Stephanus.

Af Sønnerne gjorde *Jacob Madsøn den Yngre* (Iacobus Matthiæ Iacobæus) en smuk Karriere som Professor, Hofprædikant og sluttelig Biskop i Aarhus. Han ægtede *Anna Bartholin*, eneste Datter af Professor Caspar Bartholin og Anna Fincke, Professor Thomas Finckes Datter. Af dette Ægtepars Børn blev *Ingeborg Iacobæa* gift med Professor Rasmus Poulsen Vinding til Frydendal, *Sostrata* (*Søster*) *Iacobæa* med Professor Dr. juris, Generalprokurør Peder Scavenius til Aastrup, medens *Matthias*, *Jens* og *Holger Iacobæus* alle blev Læger og Professorer ved Københavns Universitet.

Disse kortfattede personalhistoriske Notitser viser, at Familien Iacobæus i de to første Generationer — som vi dog kun ved meget lidt om — var velhavende, agtværdige Borgere i Vejle. Efter at Jacob Madsen Wellejus var naaet op til Værdigheden som Biskop i Odense, blev Sønnerne i de følgende Generationer dels Forretningsmænd, dels Præster og Læger, medens Døtrene ægtede baade Købmænd og lærde Medborgere — og i de Tider galdt om Ægteskabet i endnu højere Grad end i Nutiden det kendte Ord: »Lige Børn leger bedst.« Ved Biskop Jacob Madsen den Yngres Ægteskab med Anna Bartholin traadte Familien i nøje Forbindelse med Bartholinerne — den lærdeste af alle lærde danske Slægter — og den dyrkede herefter ganske særlig Lærdommen som Vejen til Hæder og Velstand, hørte — om end kun i et Par Generationer — til det saakaldte »akademiske Aristokrati«.

De lærde Slægter var — som Lærdommen selv — meget ansete og højagtede, men tilhørte utvivlsomt Borgerstanden; ja, paa sin Vis var der en vis Modsætning mellem Lærdom og Adelskab. Baade hos den enkelte Person og hos et helt Folk kan der findes vel ofte noget uklare, men stærke Instinkter, Følelser og af disse dikterede Anskuelser. Den historiske Udvikling havde ført til, at der til Begrebet »Adelsmand« knyttede sig Forestillingen om en drabelig Krigsmand, ganske forskellig fra den Lærdommens Tjener, der i den stille Nat sad bøjet over de tykke Folianter. Da den store Botaniker Linné ophøjedes i Adelstanden, forandrede han sit Navn »Linnæus«, hvis latinske Klang ikke syntes passende til en Adelsmand. Efter at den Tid var svunden, da det faktisk var selve den sociale Udvikling, der skabte en adelig Stand, kunde, i hvert Fald efter vort Skøn, ret beskedne Fortjenester som Kriger og Statsmand føre til den i saa høj Grad eftertragtede »Nobilitering«. Det skete imidlertid kun

meget sjældent, naar det drejede sig om Repræsentanter for Lærdommens Rige. Det var saaledes en ren Undtagelse, naar Professor i Teologi Rasmus Glad adledes umiddelbart før Kommunitetets Indstiftelse 1569. Kun yderlig sjældent optoges Læger og Lægeslægter i Adelstanden, og jævnlig var der visse Afdigelse fra det almindelige forbunden med Adlingen. Ved Patent af første Maj 1674 blev Caspar Bartholin til Kornerupgaard adlet til Belønning for udvist Mod under Københavns Belejring; der tillagdes den fire Aar tidligere afdøde Mand Navnet v. Bartlin og et meget fint Vaaben. Da denne adelige Linie uddøde paa Mandslinien 1730, blev Børnene af hans berømte Broder Thomas Bartholin adlede ved Patent af sjette April 1731 (Thiset: De adelige Bartholiner i: Thomas Bartholin. Mindekrift paa 300 Aarsdagen for hans Fødsel. Kbhvn. 1916.).

I Historiens allerældste Tider benyttedes Vaabenmærker af enkelte Personer, Familier, Stammer, Byer og Folkeslag. Allerede om Moses hører vi, at han gav Befaling til, at hver enkelt af Israels Stammer skulde samle sig om det fædrene Husmærke. Flere berømte Oldtidskrigere — som Epaminondas og Julius Cæsar — førte et eget Skjoldemærke, og i hvert Fald nogle af det gamle Romas aristokratiske Slægter benyttede et særligt Vaabenmærke; Slægten med Tilnavnet Corvinus saaledes en Ravn, Familien Torquatus en Ring. Men det var dog særlig i den tidlige Middelalder — det ellefte og tolvte Aarhundrede — at Vaabenmærker blev almindelige og kom til at spille en stor Rolle. Oprindeligt var de rent personlige, men hurtigt gik de over til at blive et Symbol paa Slægten, som der lagdes stor Vægt paa. De maledes paa Ridderens Skjold og anbragtes paa den Ring, der benyttedes til Seglet, der sammen med Navnet var uundværligt ved Udfærdigelsen af retsgyldige Dokumenter. Læren om

Vaaben og Skjoldemærker — den saa kaldte Heraldik — uddannedes til en særlig Gren af den historiske Videnskab, der dog ofte nok afgav en yndet Tumbleplads for menneskelig Daarskab og Forfængelighed.

Vaabenmærket kunde forestille saa at sige alt mellem Himmel og Jord. Meget hyppigt gengav det et Dyr eller Dele af et Dyr, sjældnere en Plante. Den engelsk-normanniske Kongeslægt, Plantagenetternes berømte Familienavn stammer fra Gyvelen — paa Latin »planta genista«. Vidt berømte er jo ogsaa »Bourbonernes hvide Lillier«.

Jævnlig føjedes til Vaabenmærket Familiens Valgsprog. Den mest fremragende af Middelalderens romerske Adelslægter var utvivlsomt Huset Colonna, der til Vaabenmærke førte en Søjle, hvorunder der stod skrevet de stolte Ord: »Falder vi, falder I med.« Særlig Beskedenhed viste heller ikke Colonnaernes Modstandere gennem Aarhundreder: Slægten Orsini — af det latinske Ord: Ursus, en Bjørn — hvis Vaabenmærke var en Bjørn med en Knorteknæp og Indskriften: »Vogt Dig for mit Favntag.« Ingenlunde altid var dog Valgsproget — som i de nævnte Eksempler — stortalende og pralende. Stundom kunde det være meget moralsk. Saaledes lød den gamle normanniske Adelslægt de Beaumont d'Auchamps smukke Valgsprog: »Fasse ce que tu doys, arrive qui pourra.« (Gør hvad Du bør, lad saa ske hvad der vil).

Medens man vel vanskeligt kan tænke sig en Familie, der gør Krav paa at være adelig, uden at den er i Besiddelse af et nedarvet Slægtsvaaben, saa er selv et meget gammelt Vaaben eller Bomærke ingenlunde Bevis paa adelig Afstamning. Eksempelvis kan nævnes, at de gamle Bondeslægter i Ditmarsken saa at sige uden Undtagelse førte et nedarvet Vaabenmærke, og de Mænd, der havde Ret til at benytte det, følte sig nøje sammenknyttede; men de stod ubetinget

udenfor Adlen, følte sig tvertimod som fødte Fjender af den holstenske Adel.

I hvert Fald fra Aar 1589 har Familien Iacobæus benyttet et eget Vaaben (Ny Kongelig Haandskriftsamling 1299 f, hvor der findes en koloreret Tegning sammen med Slægtens Stamtavle). Det forestiller en rød Krebs i Sølvfelt, hvorover er anbragt en mørktfarvet Hjelm, smykket med to Krebsekløer. Krebsen er omslynget af en Slange, og det samme er Tilfældet med Hjelmens Krebsekløer.

Muligvis er Vaabnet antaget af Biskop Jacob Madsen den Ældre, lige efter at han — Anno 1588 — var bleven udnævnt til Biskop i Fyens Stift. Det omtales ikke i den kortfattede Indledning, han selv har skrevet til det egentlige Testamente (Holger Rørdam: Biskop Jacob Madsens Testamente i: Historiske Samlinger og Studier, Bind III), ej heller i den af J. C. Bloch skrevne Biografi (Den fynske Gejstligheds Historie fra Reformationen 1787). Maaske har der været Oplysninger om Vaabnet i forskellige Haandskrifter, Biskoppen har efterladt, der er gaaet tabt. I Testamentet skriver han: »Hvad min Herkomst, Levnet, Vandringer og Steder, jeg haver studeret, angaar, findes i en anden Bog herforud«. Og senere tilføjer han: »Hvorledes jeg er kaldet til Odense Stift af Højlovlige Sal. Konning Frederik Anno 1588 og svoret Hans Maj. i SparKammeret paa Haderslev Hus, og mine Forældres Herkomst er udsprungen, og hvad Afkom lever kommen af Grenene, saa ogsaa mine egne Børns og min Livs Idræt, førend jeg blev kaldet til Fyens Stift, og siden jeg kom til Odense, findes her udi antegnet.«

Det er vel ogsaa muligt, at Vaabnet stammer fra ældre Generationer, maaske fra den Niels Jenssøn, der levede i det femtende Aarhundrede og var af »adelig Slægt«. For denne Mulighed kunde maaske indirekte

Familien Iacobæus' og Bartholins Vaaben (fra Epitaphiet i Aarhus Domkirke)

tale, at det sikkert vilde være en saare vanskelig Op-
gave, saafremt man vilde søge at finde en forbindende
Tanke mellem en Krebs og et Par Slanger og en Bi-
skops Virksomhed og Værdighed.

I Middelalderen brugtes ikke Slægtsnavne — hvad
der i og for sig er ejendommeligt, da de gamle Ro-
mere lagde størst mulige Vægt paa Familiens Navn,
og deres Kultur gennem Kristendommen og Gejstlig-
hedens udstrakte Benyttelse af det latinske Sprog
maatte fremelske ganske vist meget svage Spirer i
Nordens gryende Kulturliv. Naar nogle enkelte meget
fremragende Høvdingætter — som Hvider og Littler
i Danmark, Slægterne Grip og Bonde i Sverige —
havde særlige Efternavne, var det saa sjældne Undta-
gelser, at de kun bekræftede Reglen, hvorefter Mand
og Kvinde, hvadenten de tilhørte Samfundets høje el-
ler lave Lag, mundtlig og skriftlig betegnedes med
Fornavn og Faderens Navn, efterfulgt af henholdsvis
»søn« eller »datter«. Først i det femtende Aarhun-
dre begyndte Adlen at antage Familienavne — vist-
nok et Udtryk for dens paa saa mange Omraader
fremtrædende Bestræbelser for at uddybe Skellet mel-
lem den og de andre Samfundslag. Stundom gik Nav-
net paa Familiens nedarvede Gaard over til at blive
Slægtsnavn, hvad jo var ret naturligt, da det tidligt
blev Skik at skrive sig til »den eller den Herregaard.«
Meget hyppigt var det Familiens Vaabenmærke, der
gav Slægten Navn. Det var saaledes Tilfældet med
de højt ansete danske Adelslægter Okse, Urne, Gyl-
denstjerne, den meget indflydelsesrige og stærkt uni-
onssindede dansk-svenske Slægt Trolle, der førte en
hovedløs Trolde i sit Vaaben, de gamle svenske Fami-
lier Staalhanske, Bjelke, Ulfspærre med mange flere.

Adlens Eksempel blev hurtigt fulgt af de borger-
lige, saa kaldte »ufri« Familier. Her var det ofte Pro-
fessionen, der gav Slægten Navn. Eksempelvis kan

nævnes Smit — stavet paa mange forskellige Maader — af Smed. Af og til benyttedes Bestillingens latinske Navn som »Faber«, der paa Latin betyder Smed. Meget ofte leverede Landsbyen, hvor den, som ønskede et særligt Slægtsnavn, var født, hvad Vedkommende begærede. I de lærde Slægter valgtes med Forkærlighed latiniserede Navne. Evne til at læse, skrive og tale Latin var jo af den mest gennemgribende Betydning, det egentlige Kendemærke paa den lærde Mand i Dastidens Kulturverden. Mange lærde Mænd skrev udelukkende paa Latin og et almindeligt Navn som »Niels Jensen« eller »Peter Hansen« stod jo ikke særlig godt til den latinske Tekst. Forfatternavnet blev derfor ikke sjældent til Familienavn.

De latinske Slægtsnavne dannedes paa meget forskellig Maade. Meget nemt og simpelt var det jo, naar Mads Jacobsen — en Tid Christian den Fjerdes Livlæge — gav sit Fødenavn et latinsk Sving og kaldte sig Matthias Iacobæus, hvorved han blev den første, der indførte et særligt Efternavn i Familien. Kongelig Historiograf Steffen Hansen kom ogsaa let til sit lærde Navn, idet han blot tilføjede »Stephanius«. Han giftede sig Aar 1631 med Livlæge Mathias Iacobæus Datter Anna, som døde i Barselseng efter kun halvandet Aars Ægteskab. Hendes Grav i Sorø Kirke smykkede Stefanius med et Mindesmærke, der bar en smuk latinsk Indskrift, hvor hans unge Hustru kaldes Anna Iacobæa. Ogsaa i senere Generationer døbttes Pigebørnene med den latinske Hunkønsendelse — en Skik, der dog hurtigt blev forladt.

Jævnlig blev den lærde Mands Fødested latiniseret og derpaa benyttet til Familienavn. En bekendt Præst, der var født paa Hven, kaldte sig saaledes »Venusinus«. Den højt ansete Slægt Pontoppidan stammer fra den fynske Landsby Broby, og Familienavnet er dannet ved at oversætte Landsbyens Navn til Latin (Bro-

Pons. By=Oppidum). Ofte udvistes stor Vilkaarlighed ved Antagelse af latinske Efternavne. Luthers mest fremragende Medarbejder, Philip Melanchton, der havde oversat sit hæderlige tyske Navn Schwarzerde paa Græsk, morede sig med at give sine Lærlinge latinske Navne. Sjællands første evangeliske Biskop hed oprindelig Peder Plade — ogsaa borgerlige Slægter bar om end sjældent egne Slægtsnavne — men fik af Melanchton Navnet Peter Palladius. Den bekendte Niels Hemmingsen — eller Hemmingius — Professor ved Københavns Universitet gav en af sine Elever, Hans Lauritzen, Navnet Johannes Laurentius Amerinus, fordi han kunde citere lange Stykker af Ciceros Taler, særlig hele den berømte Tale: For Sextus Roscius Amerinus. Han blev senere gift med Mette Jacobsdatter, en af Odensebiskoppen Jacob Madsen den Ældres Døtre.

Befolkningen var absolut ikke tilbøjelige til at anerkende og benytte de nye Slægtsnavne, og det gjaldt baade adelige, latinske og almindelig borgerlige Efternavne. De brugtes ofte kun ved Udstedelse af Retsdokumenter og andre højtidelige Lejligheder, medens man til daglig Brug anvendte den fra Fædrene nedarvede og tilvante Benævnelse paa Mænd og Kvinder. Særlig de mange mærkelige latinske Navne, der langt fra faldt mundret, havde ondt ved at slaa igennem, og adskillige gik ganske simpelt i Forglemmelse efter een eller nogle faa Generationer — i hvert Fald i Danmark. I Sverige holdt de sig bedre, og der findes en stor Mængde latinske Slægtsnavne, der stammer fra den saa kaldte lærde Tid. Vel kendte ogsaa hos os er blandt andet Navnene Topelius og Sibelius.

Hvilke Vanskeligheder, Anerkendelse og almindelig Benyttelse af et fremmedartet, i mange Ører orientalsk lydende Familienavn kan møde, viser nogle Træk af Slægtsnavnet »Jacobæus'« Historie. Det staves iøv-

rigt med »I«, ikke med »J«, da denne Konsonant ikke eksisterer i det latinske Sprog. Men baade i ældre og nyere Tid har det vist sig umuligt at faa Lærde og Lægfolk udenfor Familien til at bruge den rette Stavemaade.

Som historisk fastslaaet kan betragtes, at Navnet antoges af Livlæge og Domherre Mads Jacobsen, der kaldte sig Matthias Iacobæus. Den følgende Generation, hvis mest bekendte Medlem er Biskop Jacob Madsen den Yngre, brugte det nye Navn saare lidt, i hvert Fald kun ved højtidelige Lejligheder. Først Biskop Madsens og Anne Bartholins Børn anvendte Slægtsnavnet i fuld Udstrækning — saa vidt vi kan skønne væsentlig paa samme Maade som i Nutiden, kun med den Forskel, at der for de kvindelige Familienmedlemmers Vedkommende benyttedes Hunkønsformen »Iacobæa«.

I Worms store Værk med den beskedne Titel: Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd 1771, benyttes kun det latiniserede Navn, det danske »Jacobsen« slet ikke. Den bekendte danskfødte, til Paris udvandrede Forsker og Læge J. B. Winslow skildrer paa Fransk sit Livs Begivenheder fra hans Fødsel 1669 til 1748 d. v. s. tolv Aar før hans Død. Hans efterladte Haandskrifter er udgivet — med en udførlig, ligeledes fransk, historisk Indledning — af V. Maar: »L'autobiographie de J. B. Winslow. 1912.« Om sin Velynder skriver Winslow: »M. Jacobæus, qui m'affectionnait très fort etc.« Udgiveren selv bemærker i Fortalen »Oliger Jacobæus, Thomas Bartholins Nevø, gav Winslow Haab om Pladsen som Kongelig Anatom«.

Medens den sparsomme ældre Litteratur bruger det latiniserede Efternavn, naar Talen er om Jacob Madsen den Yngres Børn — særlig den hyppigst nævnte Holger, Forfatter og Læge, Professor og Rektor ved

Universitetet, skriver de nyere personal- og medicinalhistoriske Forfattere snart »Iacobæus«, snart »Jacobsen«.

I sit store Værk: »Danmarks Læger og Lægevæsen indtil 1800. København 1873« skriver V. Ingerslev: »Mads Jacobsen (Matthias Iacobæus) findes næsten aldrig benævnet med dette, men kun med det latinske Navn. Saaledes ogsaa i Stamtavlen i Hofmans Fundatser, hvor dog baade hans Fader og hans Søn kaldes Jacob Madsen.« Den lærde Forfatter respekterer imidlertid ikke Livlægens Antagelse af eget Slægtsnavn, men kalder ham i Registret Mads Jacobsen senior. Matthias Iacobæus' Sønesønner Matthias, Jens og Holger, giver han Efternavnet »Jacobsen« — hvad sikkert er historisk urigtigt — og i Navneregistret vil man forgæves lede efter Navnet »Iacobæus«.

I C. F. Bricka: »Personalhistorisk Leksikon. 1897« findes en af Julius Petersen skreven Artikel med Titlen: Holger Iacobæus, en anden forfattet af G. Wad: Matthias Iacobæus (den Yngre). Livlæge Matthias Iacobæus er ikke omtalt. Biskop Jacob Madsen den Yngre kaldes Stamfader til Familien Iacobæus.

V. Maar fremhæver i den udførlige Indledning til det af ham udgivne Værk: »Holger Iacobæus' Rejsebog. 1910«, at han var en Søn af Doktor i Teologi Jakob Matthiesen, en Sønesøn af Kristian den Fjerdes Livlæge Mathias Jakobsen — omtaler ikke sidstnævntes Benyttelse af det latinske Efternavn. Det samme er Tilfældet med K. Carøe (Bartholiner-slægten i Thomas Bartholin. Mindeskrift. 1916), der skriver, at Anne Bartholin blev gift med Biskop Jakob Mathiesen, Søn af Livmedikus Mads Jacobsen og Moder til de tre medicinske Professorer Matthias Iacobæus, Jens Iacobæus og Holger Iacobæus. Derimod anfører Gordon Norrie i »Kirurger og Doctores. 1929«, at Professor Holger »Jacobsen« interesserede sig meget for den

unge Winslow. Noget inkonsekvent er den frugtbare, medicinalhistoriske Forfatter Julius Petersen. Medens han i Personalhistorisk Leksikon giver Holger Iacobæus det rette og rigtige Navn, kalder han i sin Bog: »Den danske Lægevidenskab 1700—1750. Kbhvn. 1893«, bemeldte Person Holger Jacobsen og kritiserer i: »Bartholinerne og Kredsen om dem. Kbhvn. 1898«, skarpt Thomas Bartholins Søstersøn Holger Jacobsen (Iacobæus).

FØRSTE LEVEAAR OG SKOLE- GANG

I det sekstende og syttende Aarhundrede var Ægte- skaberne meget børnerige. Biskop *Jacob Madsen den Ældre*, som var gift med Raadmand Bagges Datter Karen, havde ikke mindre end tretten Børn. Hans Søn, Livlæge og Domherre *Matthias Iacobæus* otte i Ægte- skabet med Biskop Jens Giødesens Datter Ingeborg. Livlægens Søn Biskop *Jacob Madsen den Yngre* og Anne Bartholin havde fire Sønner og tre Døtre. Sidst- nævntes Søn, Professor *Holger Iacobæus*, der var gift med sin Kusine, Anna Margrete Bartholin, otte Børn. Naar der kun var en enkelt Søn eller Datter, frem- hæves det altid som noget mærkeligt, som f. Eks. at Biskop Madsens Hustru Anne Bartholin var »ene- ste« Datter af Kaspar Bartholin og Anna Fincke.

Børnerigdommen var ikke noget for Familien Iac- cobæus ejendommeligt — man fristes til at sige tvært- imod. I adskillige Adelsfamilier fandtes en meget tal- rig Børneskare. Den bekendte Henrik Rantzau havde tolv Børn, Niels Friis til Hesselager tretten, Jens Clau- sen Bilde, som det hedder, seksten »dejlige« Børn, Peder Skram ikke mindre end atten, medens Hans Gyldenstjerne satte en smuk Rekord som Fader til tre og tyve Børn! Den høje Gejstlighed holdt sig ikke tilbage, men rettede sig fuldtud efter Biblens Bud: »Vorder frugtbare og mangfoldige og opfylder Jor- den«. Biskop Hans Svaning havde saaledes femten

Børn, hans Kaldsbrødre Hans Tausen og Peder Vindstrup hver tretten. Den lavere Gejstlighed fulgte troligt den højes Eksempel. Pastor Jens Paulsøn blev i første Ægteskab Fader til sytten Børn, til et ukendt Antal i andet.

Af Biskop Jacob Madsen den Ældres Optegnelser om hans Visitatser i Fyens Stift (Mester Jacob Madsens Visitatsbog ved A. R. Idum, Odense, 1929), fremgaar, at adskillige Præstegaarde husede en stor Børneflokk — ofte flere Kuld.

»Marsleff: Her Peder Nielsen Møller (Præsten) fra Odense, 46 Aar, Fader til 14 Børn, 8 leffuende ved den første, 3 ved den sidste, oc reder til Barzel med thet 4. Haffuer 2 Gange veret gifft, nu Metta, Jørgen Kottis Datter i Othense.

Gudberg. Marine (Præstekonen), M. Knuds Dater i Heszelager; ved Hr. Hans 7, ved Hr. Erik 6 Børn. Hun er meget ond mod Manden.

Herrested. Marine (Præstekonen) fra Odense, Poul Offuerskers Søster. Haffde ved hendis former Husbund, Her Claus, 6 Børn, og ved Her Rasmus 10.«

Tvillingfødsler var meget almindelige, og om flere Kvinder vides, at de har bragt en imponerende Mængde Børn til Verden. Birgitte Brockenhus blev saaledes Moder til sytten Børn, Elsebe Krabbe til atten. Uforkastelige Vidnesbyrd om en saare livskraftig Slægt!

Om de lavere Befolkningslag foreligger ikke virkelig sikre Oplysninger. Vi tør dog utvivlsomt gaa ud fra, at ogsaa deres Ægteskaber har været velsignede med Masser af Børn. Mange Børn og faa Penge hører i hvert Fald i Nutiden sammen, og det var vel ogsaa Tilfældet i hine svundne Tider.

Børnene modtoges — i hvert Fald i det langt overvejende Antal Tilfælde — med Glæde og Taknemmelighed. I »Gejstlig Husraad« siges om Børn: »Dette er de allerskønneste Majblomster og Tapetzerier, der en

Stue kan strøes, smykkes og zires med.« Udtryksmaaden er jo efter vor Smag meget søgt og ubehjælpssom, men Meningen er klar nok.

Det samme gælder Peder Palladius' meget benyttede Bryllupssalme, hvori det hedder: »Og skulle dine Børn dejlige og rene, Om dit Bord sidde som Oliegrene.« I »Optegnelser til mit Livs Historie« noterer Professor Holger Jacobæus med stor Grundighed hvert enkelt Barns Fødsel og tilføjer efter Meddelelse af den glædelige Begivenhed et fromt latinsk Takkeord som f. Eks. »Herrens Navn være velsignet! Min Sjæl love Herren!«

Det er muligt, at den lærde Professors fromme Udraab kun var klingende Fraser. Det er dog ikke sandsynligt. Som nævnt var der paa Reformationstiden og i det følgende Aarhundrede i alle Befolkningslag en varm og rørende Kærlighed til Børn, og Betænkelighederne ved de myldrende Børneflokke — om end de ikke manglede — betydeligt mindre end i Nutiden. Det var jo flere Aarhundreder før den engelske Sociolog Malthus fremsatte den meget doktrinære Paastand, at der fandtes et konstant, uløseligt Misforhold mellem Menneskets Formeringsevne og Muligheden for at tilvejebringe den nødvendige Forøgelse af Eksistensbetingelserne. Hans Lære har da ogsaa maattet vige Pladsen for »Ny-Malthusianismen«, der tilstræber en Formindskelse af Børneantallet. I Praksis har denne Lære vundet Sejr i Frankrig — »To-Børnssystemet« — og hos de angelsaksiske og skandinaviske Folkeslag, til Trods for alle de Angreb, der er rettet mod den baade fra religiøse og sociale Synspunkter. Den rummer utvivlsomt ogsaa betydelige Farer. I Kampen mod den hvide Race, der trækker op — eller rettere allerede er begyndt — er Faatalligheden en Svaghed, den store Masse et Styrkemoment. Den største Fare ved Ny-Malthusianismen er dog, at det børnefattige Ægte-

skab hovedsageligt vil dyrkes af de mest lødige, socialt set værdifuldeste, hvide Mennesker, medens de tarveligste, mere eller mindre degenererede Individuer vil sætte et talrigt Afkom i Verden — hvad uvægerligt maa medføre en Nedgang i den hvide Races Kvalitet. Paa den anden Side maa den permanente, om end større eller mindre, Arbejdsløshed i de hvide Kulturlande, den utrolig haarde Konkurrence, der her i Danmark blandt andet viser sig ved et Utal af Ansøgere til ethvert nok saa beskedent Levebrød, utvivlsomt skyldes en i Forhold til Eksistensbetingelser og Levekrav for talrig Befolkning. Det er da berettiget, naar man med bange Anelser imødeser yderligere Stigning af Befolkningens Mængde, saa meget mere som de jomfruelige Lande, der tidligere med Glæde modtog det gamle Europas Fødselsoverskud, nu melder: »Adgang frabedes.« Nødt skulde dog Forholdene i Europas tidligere rige og lykkelige Lande forme sig som i udstrakte Egne af Kina og Japan, hvor den allerstørste Del af Befolkningen lige kan opretholde Livet ved strengt Arbejde, uden Hvileperioder, Adspredelser og aandelige Glæder. Hertil kommer, at et Samfund, der hærages af Arbejdsløshed, overvældende Konkurrence og andre sociale Onder afgiver en frugtbar Jordbund for Bolshevismen — denne Lære, som prædiker Misundelsens og Hadets Evangelium og truer gamle, møjsommeligt erhvervede Kulturgoder med Tilintetgørelse.

En Ulempe ved en stor Børneflokk, som der i Nutiden med Rette lægges Vægt paa, er de talrige Fødslers uheldige Virkning paa Moderens Helbred. I hvert Fald kun faa moderne Kvinder kan Aar efter Aar »forøge Familien«, uden at deres Helbred lider Skade; de allerfleste bliver udslidte, trætte, for tidlig gamle. Ganske vist var Kvinderne for tre fire Aarhundreder siden utvivlsomt langt kraftigere end Nutidens; men det var ogsaa meget store Byrder, der lagdes paa deres

Skuldre. De næsten aarlige Fødsler, den saa at sige altid benyttede Opamning, der jævnlig strakte sig ind i Barnets andet, ja tredie Aar, det store Arbejde i Huset med Tilberedning af talrige Retter og en udstrakt Husflid maatte i Aarenes Løb slide selv paa rene Kæmpekvinder. Med stor Sandsynlighed tør vi imidlertid gaa ud fra, at Samtiden kun i ringe Grad havde Øjnene aabne for en Husfrues haarde Slid og dettes skadelige Følger. Betragtninger, der stammede fra den egentlige Renæssancetid, havde Betydning og Autoritet ogsaa i Reformationstiden. Som bekendt vakte Renæssancen levende Interesse og Begejstring ikke blot for Oldtidens Kultur, men ogsaa for Naturen, og disse Følelser førte ganske naturligt til Ræsonnementer, der gik ud paa, at hvad der var naturligt maatte betragtes som godt. Naar Naturen havde givet Kvinden den Hovedopgave at forøge Menneskeslægten, saa kunde Opfyldelsen af dette Hverv ikke være skadeligt. Lignende — ofte meget ukritiske, for ikke at sige naive — Ræsonnementer er jo ogsaa vel kendte i vor Tid, gør med Urette ofte et dybt Indtryk paa ubefæstede Sjæle og anretter adskillig Ulykke; thi forkerte Anskuelse gør nu en Gang altid Skade.

Der var imidlertid et Punkt, hvor de Besværligheder og Vanskeligheder, den store Børneflokk forvoldte, var iøjnefaldende og uomtvistelige: De mange Munde skulde mættes. Der foreligger da ogsaa indirekte Beviser for, at mangan Husfader og Husmoder har følt sig ilde berørt og ængstelig ved, at Himlen atter og atter velsignede deres Hus. De ledende Reformationsmænd, som i Følge hele deres Livssyn maatte være varme Tilhængere af børnerige Ægteskaber, saa sig jævnlig tvungne til at tale Formaningens og Trøstens Ord. Selve Martin Luther, »Reformationens Pave«, som man kaldte ham, dadler skarpt Forældre, der nærer

Bekymring for de mange Børns Ernæring og henviser til Guds Sanddrthed og Godhed, understreger »at den som Gud gav mange Børn, gav han sikkert ogsaa Midler til at forsørge dem«. Peder Palladius, Sjællands første evangeliske Biskop, anbefalede rigelige Fadder-gaver som en kristelig Opmuntringspræmie: »Fadderpenge gives ud for en anden Sags Skyld, som er, at Fader og Moder skulle ikke falde i Mishaab, for Gud giver dem flere Børn; han vil ogsaa give dem mere at føde dem med. Derfor giver man Barnet Penge.«

Meget kort Tid efter at Barnet var traadt ind i Verden, blev det Hovedpersonen i en stor, betydningsfuld Familiefest: Daaben. Professor Holger Iacobæus' Børn døbtet c. to Dage efter Fødslen. Nogle faa Eksempler viser den Nøjagtighed, hvormed Begivenhedens Enkeltheder er noterede — indirekte den Betydning, man tillagde den: »Fjerde Juni 1683 blev min Hustru forløst med en Søn om Eftermiddagen Klocken halfgaaen Eet (Guds Navn være velsignet). Den sjette Juni blev min lille Søn døbt af M. Heinrich Borneman i Vor Frue Kirke og hans Nafn kaldet Jacob.« »Ottende September blev min Kæreste (et almindeligt brugt Udtryk for Hustru) forløst med en Datter Kl. elleve om Dagen (Min Sjæl love Herren). Den tiende September, en Onsdag, blev min lille Datter christnet i Vor Frue Kirke af Mg. J. A. Borneman og hendes Navn kaldtes Anne efter min Salig Moder.«

At Daaben fulgte saa kort Tid efter Barnets Fødsel var en almindelig Skik baade hos Høje og Lave. Vi maa dadle den skarpt, fordi den utvivlsomt medførte, at skyldigt Hensyn til Moderens og Barnets Sundhedstilstand tilsidesattes. Den stammede fra den katolske Tid, men holdtes i Hævd ogsaa i de første Aarhundreder efter Reformationens Indførelse. Den havde sin dybeste Grund i Anskuelse, som vi Nutidsmennesker — ogsaa de mest religiøse — absolut ikke kan dele.

Den katolske Kirke betragtede Menneskeslægtens Formering som et — ganske vist absolut nødvendigt — Onde og alle Forhold, som stod i Forbindelse med Menneskenes Forplantning, ansaas for urene og syndige. Det nyfødte Barn var urent — det gjaldt forøvrigt ogsaa dets Moder — en lille Hedning præget af Arvesynden. Et skarpt og prægnant Udtryk fik denne for os saa ejendommelige Synsmaade i Djævluddrivelsen, som fandt Sted ved Katolikkernes Daab. Præsten blæste paa Barnet — hvorved han forjog Djævelen — korsede det, gav det lidt Salt i Munden og salvede Mund og Øjne.

Denne usmagelige Skik var ogsaa almindelig benyttet i lange Tider efter Reformationens Sejr. Meget karakteristisk for Tidens for os uforstaaelige Synsmaade er en Dom, der 1567 blev fældet af en gejstlig Ret over Sognepræst Ivar Bertelsen i Stege. Anklagen lød paa, at han havde undladt at møde, første Gang han blev stævnet, havde hævet sin Trolovelse og ikke højtideligt uddrevet Djævelen ved en Daab. Trods særdeles gode Undskyldninger for disse »Forbrydelser« blev han dømt til Døden. Han blev dog benaadet og frigivet efter nogen Tids Fængsling. Senere erhvervede den »dødsdømte Forbryder« Kong Frederik den Andens Yndest, der skaffede ham gode og ansete Stillinger — et efter vore Anskuelse meget ejendommeligt Levnedsløb.

Den papistiske Djævluddrivelse holdt sig trods mange heftige Angreb gennem mange Aar. Af ikke ringe Betydning var det, at Christian den Fjerdes Datter Elisabeth blev døbt Anno 1606, uden at Djævelen først var forjaget; endelig afskaffet blev den ikke før Aar 1783 — et talende Vidnesbyrd om taabelige Anskuelse og Skikkens Sejglivethed.

Naar man betragtede det nyfødte Barn som et urent Væsen, belastet med Arvesynd og besat af Djæ-

velen, saa er det fra et religiøst Synspunkt meget forstaaeligt, at man hastede med at rense det ved Daaben og derigennem optage det som Medlem af Menigheden. Men ved Siden af de religiøse Anskuelser var der tillige saare, saare megen ren og skær Overtro med i Spillet. Det udoøbte Barn var udsat for at forbyttes med en Repræsentant for den underjordiske Verden, hvis Eksistens kun faa Mennesker tvivlede om; det var ogsaa saa temmelig værgeløst mod en lang Række skadelige Paavirkninger, som kunde blive af den største Betydning for dets fremtidige Livsskæbne. Vel søgte man at værgede det ved andre, til Dels meget ejendommelige Skikke, som Overtroen godkendte; men Renselse ved den hellige Daab var dog utvivlsomt det kraftigste Beskyttelsesmiddel. Man maa nu endelig ikke tro, at al denne taabelige Overtro kun fandtes i Samfundets lavere Lag. Den hyldedes ogsaa i mange Slotte og var alt andet end ukendt i de lærde Familier, der virkede i »Oplysningens« Tjeneste. Den svenske Ærkebiskop Olaus Magnus hævder i troskyldig Aabenhjertighed, »at mange Mennesker ved Juletid forvandles til Ulve og gør meget ondt«. Den bekendte Rektor i Ribe, senere Sognepræst ved Domkirken, Magister Grundith, skyldte sin gejstlige Karrière en Oplevelse, hans Moder havde, da hun bar ham under sit Hjerte. Paa en Udflugt fra Hjemmet saa hun en Ulv og grebes af en heftig Skræk for Følgerne. Hun lovede da højt og helligt, at Barnet skulde tjene Kirken, og skønt hendes Mand kun var en fattig Husmand, fik hun sat sin Vilje igennem. Hvor stor Rektor Grundiths Anseelse var, det fremgaar af, at en af Tidens aandelige Stormænd, Anders Sørensen Vedel, har beskrevet hans Liv og dediceret Bogen til Biskop *Jacob Madsen den Ældre* i Odense.

Daabsakten fandt som Regel Sted midt i Gudstje-

nesten. Biskop Jacob Madsen i Odense hævder i sin Visitatsbog — en ren Guldgrube for Kulturhistorien — at det rette Tidspunkt var »efter at Epistlen var læst og Hallelujah sunget, men førend Evangeliet læstes«. Naar Barnet døbttes efter Gudstjenesten, betød det, at det var uægte født. Om denne Adskillelse mellem ægte og uægte Børn geraadede Biskoppen i heftig Strid med *Christopher Walkendorf* til Glorup, der forbød, at der i Godsets Kirke i Svinninge gjordes Forskel paa Børn, der fødtes i og udenfor Ægteskab. Meget bittert skriver Jacob Madsen i sin Visitatsbog: »Chr. Walkendorf har ændret denne Kirkeskik uden mit Samtykke og i Strid med Regeringsraadernes der om udgangne Breve, skønt han selv var en af dem, der udstedte og underskrev dem«. Walkendorf gav dog ikke efter; han synes at have været en ejendommelig frisindet Mand, der ogsaa modsatte sig offentlig Skrifte og Ofring af Penge til Præsten.

Daaben fejredes med stor Pragt og Højtidelighed, naar de økonomiske Forhold tillod det. Da den senere saa bekendte *Holger Rosenkrantz* den Lærde til Rosenholm blev døbt Anno 1572, var til Stede — foruden hans Naade Kongen — seks og tres Herremænd, lige saa mange adelige Fruer og Enker, syv Jomfruer med Følge. Da der kun maatte gaa faa Dage mellem Barnets Fødsel og Daabsfesten, og det nøjagtige Tidspunkt for Fødselens Indtræden, den Gang saa lidt som nu, kunde forudses, maatte Arrangementet af slige store Festligheder have voldt meget betydelige Vanskeligheder. For at gøre disse mindre søgte man i adskillige Kredse at udsætte Daaben endog i flere Uger. Det stred imidlertid bestemt mod de herskende religiøse og overtroiske Forestillinger, og Regeringen var yderst fjendtligt sindet mod enhver Udsættelse. 1636 befalede Christian den Fjerde, at Daaben i Hertug-

dømmerne senest skulde foregaa fire Dage, i det egentlige Kongerige otte Dage, efter at Barnet var kommet til Verden.

Megen Vægt lagde man paa Faddere ved Barnets Daab. Professor Holger Iacobæus noterer omhyggeligt Navnene saavel paa de mandlige som de kvindelige Faddere: »Anno 1692 tolvte Januar, som var en Tirsdag, blev min Kiereste forløst med en Søn imellem Klokken otte og ni om Formiddagen (Hallelujah! Lov Herren!). Sekstende Januar blev min lille Søn døbt i Vor Frue Kirke af Mag. Johan Adolph Borneman, og kaldet Matthias. Mands Faddere vare: Grefve Conrad von Rewentlow; Kanselliraad Peder Hjort; Sekreterere Albret Bartholin. Quinde Faddere: Anne Schrøder; Salig Dr. Mathæi Iacobæi; Søster Bartholin; Mg. Jens Bircherods.«

Prof. Holger Iacobæus viste sig ret beskeden m. H. til Antallet af Faddere; derimod lagde han øjensynligt stor Vægt paa en god Kvalitet. Adskillige søgte at hædre Barnet ved at skaffe det mange baade mandlige og kvindelige Faddere. Odensebiskoppen Jacob Madsen den Ældre skriver saaledes i sin tidligere nævnte Visitatsbog: »Aar 1596, den 16de Maj (5te Søndag e. Paaske) holdt jeg Prædiken (i St. Nicolai Kirke, Svendborg). Bør bemærkes: 1) De haffuer 6 eller 8 Faddere; de offerer alle met Barnet, bode Karle oc Quinner. 2) met Quinden saa mange, som vaar hos hende, der hun blev forløst, og andre, om de lader dem der tilbede. War 2 Børn denne Dag: Hagens o. s. v.; Waar 14 Faddere.«

Der er ogsaa Eksempler paa, at Fadderne kunde tælles i Dusinvis, ja i enkelte Tilfælde endog et halv Hundrede Stykker. En saa stor Mængde Faddere betragtedes dog som et Misbrug af Institutionen, som Regeringen søgte at bremse ved Bødestraffe.

Naar Forældrene søgte at faa ansete Mænd og deres

Hustruer til at fungere som Faddere, saa var det vel i første Række et Udslag af den Forfængelighed, som groede saa yppigt i den Tids Samfund. Sikkert dog ikke alene; thi det kunde utvivlsomt være af Betydning for Barnet, at en Del ansete Mænd og Kvinder følte sig staaende i et særligt Forhold til det, forpligtede til at støtte og værne det senere i Livet. I den katolske Tid lagde man saa stor Vægt paa Fadderskabet, at dette kunde skabe Hindringer for senere Ægteskab, f. Eks. mellem egne Børn og dem, som samme Mand eller Kvinde havde staaet Fadder til. Dette urimelige Forhold slog Reformationens Ledere — meget velvilligt sindede som de var overfor al Stiften Ægteskab — straks en Streg over; men de fastholdt Fadderskabets dybe Betydning og alvorlige Forpligtelser.

Der var imidlertid ogsaa et andet Hensyn end Tilfredsstillelse af Forfængeligheden og Ønsket om at skaffe Barnet Værn og Støtte, som spillede en stor Rolle ved Valg af Faddere, nemlig den hævdvundne Skik at give store Faddergaver. Paa højst utiltalende Maade kunde det økonomiske Moment gøre sig gældende. Af talrige, velstillede Faddere kunde der ventes en Sum, der ikke blot dækkede Daabsomkostningerne, men ogsaa gjorde den Nydøbte til en ret velhavende Borger eller Borgerinde. Ikke med Urette hentyder Peder Syv i sine noksom bekendte »Danske Ordsprog« til dette Forhold: »Penge vil der til, han bad til Faddere«.

Som et Eksempel kan nævnes de Faddergaver, som blev den senere saa bekendte Professor Holger Iacobæus til Del. I »Optegnelser til mit Livs Historie« skriver han:

»Anno 1650 d. 6te Juli mellem 4 og 5 slet om Morgen blev jeg født til Verden i Aarhus.

Den 12te Juli blev jeg Christnet i Aarhus Domkirke

af Mag. Jacob Knudsen oc blev opkaldet efter den Welbyrdige og Salige Guds Mand Holger Rosenkrantz til Rosenholm, som ellers kaldes lærde Holger.«

Han nævner derefter de fire Mands- og de fire Kvindefaddere og hvad hver enkelt gav:

»Morbroderen Thomas Bartholin gav to og tyve Riksdaler. Søfren Andersson, Lector theologiæ, tre Rosenobler. Borgmester Rasmus Nielsen fire dobbelte Dukater og to Sølv-Skuepenge. Borgmester Hans Pedersen to Rosenobler. Sille Mari, Morbroderen Mag. Bartholin Bartholinis Hustru fire og fyrre Riksdaler. Maren Rasmus-Datter, Mag. Jacob Knudsens Hustru, tyve Riksdaler. Karen Saxis tre Rosenobler. Mormoderen Anne Fincke, der bar ham, gav een dobbelt Dukat og en Sølv-Skuepenge, tilsammen paa femten Riksdaler. Summa summarum: Et Hundrede tre og fyrre Riksdaler og to Ort.« I Betragtning af rede Penges sparsomme Forekomst og store Købeevne en anseelig Sum! Til Sammenligning kan tjene, at en Professors Begyndelsesgage var to Hundrede Riksdaler. Som Faddere fungerede i dette Tilfælde Mænd og Kvinder af den velstillede Borgerstand og ganske særlig Repræsentanter for lærde Slægter. Man kan heraf slutte, at Faddergaverne blandt Tidens egentlige Rigmandsklasse: Den jordbesiddende Højadel, har været meget rigelige, langt større end Skik og Brug kræver i Nutiden.

De spæde Børns første Levetid var selvfølgelig i alt væsentligt som i Nutidens velsituerede Familier. Saa at sige uden Undtagelse ernæredes de med Moder-mælk — utvivlsomt en stor Fordel for Børnene. Trods alle Anstrengelser, dybtgaaende Studier og Forsøg har man ikke kunnet fremstille en kunstig Ernæringsform, der kan staa Maal med den naturlige, give lige saa gode Resultater. Men selvfølgelig kræves, at Moderen har god og rigelig Mælk; og det er den store Vanskelighed, det stadige Stridspunkt mellem Børne-

læger, der i første Linie tager Sigte paa Barnets Tarv, og andre Læger, der mener, at Moderens Vel er Nummer Et. Medens de første mener, at henved halvfems Procent Nutidsmødre magter Opamningen, kommer Ikke-Børnelæger til en langt lavere Procent.

Datidens Mænd og Kvinder spekulerede sikkert ikke synderligt over disse vanskelige Problemer, hvis Eksistens — i Parentes bemærket — stærkt fremhæver Livets dybe Disharmoni. Ganske uomtvisteligt findes ingenlunde sjældent en skarpt udpræget Interessesætning mellem Moderen og hendes spæde Barn — vel nok det inderligste og mest intime Forhold i Verden — og med stille Undren læser man ældre Filosofer og Teologers Betragtninger over Naturens Hensigtsmæssighed, der galdt som Bevis paa Guds Tilværelse! Til disse Anskuelser sluttede sig sikkert nok vore Forfædre. Det spæde Barn lagdes til Moderens Bryst, og hermed var det i Nutiden saa vanskelige Ernærings-spørgsmaal løst paa tilfredsstillende Maade. Kun sjældent voldte Moderens Sundhedstilstand Vanskeligheder og Betænkelighed — Reformationens Kvinder var jo en kraftig Race. Meget forkastelig var den udbredte Skik at vedblive med Diegivning ind i andet, ja tredie Leveaar.

Ikke saa sjældent hændte det dog, at Moderen fik lovligt Forfald. Fødsler var den Gang langt farligere end nu, og ganske særlig galdt det Tilfælde af kunstig Forløsning. Datidens Læger havde selvfølgelig ingen Idé om Saarbakterier og disse farlige Smaavæsners Evne til at fremkalde Barsel-feber, lige saa lidt som de formaaede at forhindre denne farlige og sørgelige Sygdom ved antiseptiske Forholdsregler. Ikke saa faa af Slægtens Kvinder er døde i Tilslutning til en Fødsel. Det var saaledes Tilfældet med Livlæge *Matthias Iacobæus'* unge Datter *Anne*, der døde efter halvandet Aars Ægteskab med Kongelig Historiograf *Stephanus*,

og *Anne Margrethe Bartholin*, Professor *Holger Iacobæus*' første Hustru. En anden Datter af Matthias Iacobæus, *Karen*, blev 1625 gift med den bekendte Niels Foss, hvis Indtræden i Verden kostede hans Moder — Biskop Peder Thøgersens Datter — Livet.

I de særdeles velsituerede Familier, som det i de nævnte Eksempler drejede sig om, løstes Spørgsmaalet om Barnets Ernæring vistnok som Regel ved Anskaffelse af en Amme — denne specielle Art Kvinder, som i Nutiden er blevne sjældne Fugle. Men ikke alle havde jo Raad til at bruge disse kostbare Skabninger og maatte saa skride til kunstig Ernæring. Den gennemførtes ved at hælde Mælk i Barnet ved Hjælp af et Kohorn, der i Almindelighed kaldtes »Dæggehornet«. Naar man ved, hvilke Farer der er knyttet til den kunstige Opflaskning ogsaa i Nutiden, trods indgaaende Kundskab og fremskreden Teknik, tør man sikkert gaa ud fra, at kun meget kraftige Eksemplarer af Datidens Spædbørn slap levende fra Kohornsernæringen.

Det spæde Barn anbragtes i en Vugge eller Børnekurv. Naar det ikke drejede sig om meget rige og særlig velforsynede Huse, fandtes sædvanlig kun et enkelt af disse Apparater, og da Arvingerne sædvanlig fulgte meget hurtigt efter hinanden, var det saare almindeligt, at Indehaveren af en Vugge maatte vige Pladsen for en nyankommen Borger eller Borgerinde og anbringes hos Fader og Moder sammen med de ældre Børn i den brede og gæstfri Himmelseng, der jævnlig kunde minde om en velfyldt Fuglerede. Det havde imidlertid sine Ulemper, ja Farer, selv om disse fortrinsvis gjorde sig gældende i de lavere Befolkningslag. »Ihjelliggen af Børn« var en overmaade hyppig forekommende Begivenhed. Omkring Midten af det syttende Aarhundrede blev alene i Aarhus Stift aarlig henimod fyrretyve Børn »ligget ihjel«, og Ondet var saa udbredt, at

Regeringen maatte true med de strengeste Straffe — i Gentagelsestilfælde endog med den i saa høj Grad yndede Dødsstraf.

De spæde Børn saa vel som de lidt ældre levede selvfølgelig under de samme — i det hele saare uheldige — hygiejniske Forhold som deres Forældre og de helt eller delvis voksne Børn. Særlig maa fremhæves den daarlige Luft i Datidens Opholds- og Soveværelser, og — for Ikke-Brystbørns Vedkommende — den efter Nutidens Anskuelse ganske fejlagtige Ernæring. Deres unge Liv truedes tillige af en frygtelig Fare: De smitsomme Sygdomme. Blandt disse stod i første Række Børnekopperne, hvis grufulde Hærgen man i de Tider ikke havde Midler til at bekæmpe.

Det er da let forstaaeligt, at Børnedødeligheden var overordentlig stor. Ingenlunde sjældent reduceredes en stor Børneflokk til en lille, og kun ganske undtagelsesvis blev alle Børn i en børnerig Familie voksne Mennesker — hvad dog heldigvis er alt andet end sjældent i Nutiden. Som en stor Mærkelighed fremhæves da ogsaa, at Livlæge Matthias Iacobæus' Datter Karen i Ægteskab med Niels Foss blev Moder til seks Sønner, der alle blev voksne Mænd, og alle opnaede at faa trykte akademiske Sørgeprogrammer — en stor Æresbevisning. Den ene af Sønnerne, Christian Foss, der 1656 ægtede Ebba Scavenius, gik det mindre heldigt; af Ægteparrets Børn, seks Sønner og een Datter, var kun en Søn i Live ved Faderens Død.

For Børnene i det sekstende og syttende Aarhundrede begyndte den første Undervisning — og dermed Livets Alvor og Pligter — omtrent i samme Alder som i Nutiden. Den første Belæring gaves i Følge Sagens Natur af Forældre eller private Lærere. I adskillige Byer var der Latinskoler, og af disse regnedes — som ogsaa vi vore Dage — Vor Frue Kirkes (Metropolitan-

skolen) for den bedste og fineste. Kong Frederik den Anden oprettede Sorø Skole for tredive adelige og lige saa mange borgerlig fødte Dreng. Ogsaa i Oprettelsen af Herlufsholms lærde Skole og Opdragelsesanstalt havde Kong Frederik indirekte Lod og Del. Ved et af de i de Tider saa hyppige Mageskifter erhvervede han Hillerødsholm i Bytte for Skovkloster, hvorm der mindes i et gammelt Vers:

Frederik den Anden god og from
 Hans Naade gjorde dette Bytte
 At Hillerødsholm under Tronen kom
 Og Herluf til Skovkloster flydde.

Hvad Søhelten *Herluf Trolle* tilsigtede, da han — som en af hans Standsfæller forarget udtrykte sig — »gav Peblinge saadan Gods at løbe med«, fremgaar af en Passus i Fundatsen, der stadfæstedes Anno 1555: »Gud til Ære! Ogsaa mange Ædlinger og andre gode Mænds Børn i Danmarks Rige til Lærdom og gode Sæder.«

Barnets Forældre stod selvfølgelig overfor en vigtig Afgørelse, naar de skulde beslutte, om det skulde studere eller ikke — ganske som i vore Dage. Sikre var jo Udgifterne i de mange Aar i Skolen og paa Universitetet, og selv om Skoledreng og Studenters Krav var saare smaa, maatte der dog skaffes en Del Penge. I visse Henseender var Vanskelighederne endnu større end i vor Tid, naar de udlagte Penge skulde bære Frugt. Først henimod Midten af det attende Aarhundrede indstiftedes en egen juridisk Eksamen. Tidligere bestredes Sagførerforretninger og Dommerhverv af Ikke-Jurister. Uddannede Læger brugtes meget lidt, og Københavns Universitet gav kun de første Begyndelsesgrunde; den videre afsluttende Uddannelse maatte søges ved fleraarige, kostbare Studieophold i Udlandet. For saa vidt en ung Mand sigtede højere end til de

usselt lønnede, lave gejstlige Stillinger som Præst og Lærer, maatte ogsaa han opholde sig flere Aar ved fremmede Universiteter. Hertil kom endelig, at den private Indflydelse — gennem alle Tider en meget stærk Magt — netop i det sekstende og syttende Aarhundrede spillede en mægtig Rolle. Tilhørte den unge Videnskabsdyrker en af de saakaldte »lærde Familier«, blev han paa alle Maader støttet og hjulpet frem — for en Del i hvert Fald paa andres Bekostning. Det maa dog fremhæves, at mange begavede Sønner af Bønder, Haandværkere og andre Smaakaarsfolk opnaaede de højeste Stillinger, som Lærdom gav Adgang til. Det gælder saaledes Peder Palladius, Sjællands første evangeliske Biskop, Lollikken Niels Hemmingsen, Professor ved Københavns Universitet, Ribes højt ansete Sognepræst Jens Pedersen Grundith, der alle var Husmandssønner; ligesaa mange andre lærde Mænd. Ligesom Kirken i Katolicismens Dage gjorde det muligt for begavede og energiske unge Mænd, der var født i fattige og ukendte Slægter, at vinde Anseelse, Magt og Raadighed over store Pengemidler, blev Lærdom efter Reformationens Indførelse en Stige, der kunde føre Begavelse og Flid opad i Samfundet.

Det første Skridt paa Lærdommens Bane var som Regel Indmeldelse i en Latinskole. Men i Modsætning til, hvad nu finder Sted, var det i meget forskellig Alder, at den vordende Lærde begyndte at slide Skolebænken. Aarsagerne til denne paafaldende Forskel var utvivlsomt mangeartede. Stundom gav den private Undervisning saa gode Resultater, at man ugerne afbrød den; i andre Tilfælde spillede vel særlig Familieforbindelser eller økonomiske Forhold en Hovedrolle.

Hvad angaar Slægtens to første Led: De sikkert brave og stræbsomme Borgmestre i Vejle, findes ingen Oplysninger om Skolegang og Kundskaber; disse har dog sikkert været yderst beskedne. Naar man ikke

netop vilde bruge Lærdom til at skaffe sig et Levebrød, var Fordringerne til Kundskaber saare beskedne, og det gjaldt ogsaa — omend med Undtagelser — Samfundets højest staaende Stand: Den jordbesiddende Adel. Om Borgmester Mads Nielsens Søn, Odensebiskoppen *Jacob Madsen den Ældre* eller *Wellejus* meddeles (I. C. Bloch: Uddrag af den fynske Gejstligheds Historie fra Reformationen. Trykt 1787): »Efter at han hjemme havde lagt Grunden til sine Studeringer, blev han i sit 10de Aar sat i Ribe latinske Skole under daværende Rector Jens Pedersen Grundith; efter 3 Aars Forløb er han den 6te Januar 1551 sat i Odense Skole (logerede imidlertid i Odense hos en Borger Lauritz Stryg, hvis Søsterdatter siden fik Hr. Sono Lauritzen i Ryslinge, som Biskoppen siden beteede megen Venskab) under Mag. Lauritz Colding, og endelig 1553 i Viborg Skole under Rector Oluf Skot; derfra er han dimitteret til Academiet af daværende Rector Rembolt.« Forklarende Oplysninger om den hyppige Skiften Skole — som man skulde anse for pædagogisk uheldig — foreligger ikke.

Om Livlæge *Matthias Iacobæus* hedder det i et gammelt Skrift (Rørdam: To Læger fra Christian IV's Tid. Historiske Samlinger og Studier. Bd. III), at han allerede i Fireaarsalderen blev sat i Ribe latinske Skole, hvor han blev til det attende Aar og fik »Undervisning af fornemme og lærde Folk som Mag. Peder Heggelund, Mag. Niels Williamssøn og Mag. Matts. Pors.«

Om Livlægens Søn, Aarhusbiskoppen *Jacob Madsen den Yngre*, skriver D. G. Zwergius (Det Sjællandske Cliresie 1754), at han meget tidligt blev sat i Aarhus latinske Skole under Mag. Jens Krag, som den Tid var Rector; men da Moderen døde 1614, og Faderen altid maatte være ved Hove, saa han ikke kunde føre tilbørligt Tilsyn med ham, lod Faderen ham blive hos Mester Christen Foss, »en smuk, lært Mand og Canni-

ke i Aarhus«. Denne lod ham fortsætte sine Studier i Aarhus Latinskole, indtil Faderen tolvte August 1619 sendte ham over til Odense, hvor han i Løbet af halvandet Aar — under Ledelse af Rector Svend Pedersen — bragte det saa vidt, at han fem og tyvende Maj 1621 blev indskreven blandt Studenterne ved Kjøbenhavns Academie, hvor Mag. Wulfg. Rhuman var Decanus og Doct. Cort Axelsen Rector.

Kun nogle faa Aar var hans mest bekendte Søn, Professor *Holger Iacobæus*, Elev paa en Latinskole. I »Optegnelser til mit Livs Historie« skriver han: »Under privat Instruction under Christen Torrup i Aarhus indtil Anno 1661. In Aprili rejste jeg over med min Moder fra Aarhus til Kjøbenhavn og laae til min Svoger M. Erasmi Windings, Professor Hafniensis og var i privat institution under Povel Andersen Holm. Anno 1664 Mense Majo blev jeg sat i Mester Lexie i Vor Frue Skole i Kjøbenhavn. Anno 1666 Mense Julio deponerede jeg Rectore Magnifico Erasmo Bartholino . . .«

Den eneste af Professor Iacobæus' Børn, der viste Anlæg til lærde Studier, var *Johan Adolph Iacobæus*, der — med den da fornødne kongelige Tilladelse — var Elev paa Sorø Akademi fra 1710 til 1716 (Johan Adolph Iacobæi Levnedbeskrivelse af ham selv forfattet. 1753).

Af disse korte historiske Oplysninger fremgaar da, at de studerende Medlemmer af Familien Iacobæus i omtrent lige vid Udstrækning har faaet Undervisning privat og i Latinskoler, den enkelte vordende Lærde fortrinsvis den ene eller den anden Form for Belæring. Livlæge Matthias Iacobæus var saaledes Elev i Ribe Latinskole fra sit fjerde til sit attende Aar, medens Prof. Iacobæus kun i to Aar sled Bænkene i Vor Frue Skole.

Engenlunde sjældent viste Børnene — særlig i de

lærde Slægter — en forbavsende tidlig Udvikling og kunde baade i Barnealderen og som ganske unge Mennesker imponere deres Omgivelser ved Lærdom og aandelige Præstationer. Jacob Madsen den Yngre kunde i Fireaarsalderen syv Hundrede latinske Gloser. Hans Morfader Caspar Bartholin den Ældre kom tre Aar gammel i Malmøs latinske Skole, holdt i en Alder af elleve Aar offentlige Taler paa Græsk og Latin og skrev i Fjortenaarsalderen længere latinske Afhandlinger. Caspar Bartholin Thomæ filius blev Student, da han var femten Aar og tog tre og tyve Aar gammel den medicinske Doktorgrad. Stephan Hansen Stephanus — kongelig Historiograf og gift med Livlæge Matthias Iacobæus' Datter Anne — var kun otte Aar, da han forelagde Professor Aslaksen, der skulde tage Doktorgraden, en Række af hans Fader formulerede latinske Spørgsmaal.

Som bekendt konkurrerede Kvinderne i hine Tider ikke med Mændene. Dog var lærde Kvinder, der talte og skrev Latin, ikke saa meget sjældne, og nu og da kunde ganske unge Pigebørn imponere ved deres Videnskab. Den tolvaarige Anna Trolle kunde saaledes fejlfrit opremse tolv af Davids Salmer.

Skolebygningerne var paa Reformationstiden og i det følgende Aarhundrede utvivlsomt langt tarveligere end i vor Tid; ogsaa Livet i Skolen formede sig paa en noget anden Maade.

Arbejdet begyndte meget tidligt paa Dagen. I Sorø fornemme Skole lød Morgenklokken om Sommeren Kl. fire; paa Herlufsholm først Kl. fem. I Vinterhalvaaret purrede i begge Skoler Eleverne først ud Kl. seks. Den efter vor Opfattelse meget tidlige Begyndelse paa Dagens Gerning fandt forøvrigt ogsaa Sted under Studierne paa Universitetet.

Undervisningsanstalterne bar med Rette deres Navn: »Latinskoler«; thi Hovedopgaven var at lære

Eleverne Latin, Latin og atter Latin! Der gaves vel nok lidt Undervisning i Græsk, Matematik og Naturvidenskab, men disse Fag betragtedes som ret betydningsløse Biting. Eleverne skulde først og fremmest lære at læse, skrive og tale Latin, og helt tilfredsstillende var Resultatet ikke, medmindre Eleverne ogsaa kunde skrive latinske Vers. Det gamle Sprog betragtedes med næsten religiøs Ærbødighed. Kundskab i Latin adskilte de »Lærde« fra den store Hob og gav dem et Slags aandeligt Adelsmærke; blev et Baand, der faktisk forenede Lærdommens Tjenere i et internationalt Broderskab. Hvor højt man satte Kundskaber i Latin, i hvilken Grad dette Sprog ragede op over Modersmaalet, fremgaar paa saare karakteristisk Maade af en lille historisk Episode.

Anno 1621 foresloges paa Foranledning af Christian den Fjerde, at den saakaldte »nederste Medicus« skulde bistaa ved Undervisning af Kirurger og Barberer — to Professioner, som i de Tider hørte meget nøje sammen. Der skulde undervises paa Dansk og bruges Bøger med danske Betegnelser. Forslaget mødte Modstand i Fakultetet og fik ingensinde praktisk Betydning. Professor i Medicin Thomas Fincke og hans Sviigersøn Caspar Bartholin protesterede heftigt og gjorde blandt andet gældende, at Medicinere og Kirurger ikke burde mødes i samme Auditorium, ligesom Fakultetet absolut ikke kunde gaa med til, at der gjordes Brug af det for lærde Folk »uværdige« danske Sprog!

Man rystes unægteligt i sin Sjæls Inderste ved et saa utroligt Snobberi hos iøvrigt oplyste og forstandige Mænd!

Ved Siden af Undervisning i Latin lagde Andagtsøvelser i stor Maalestok Beslag paa Skoleelevernes Tid. Dagen begyndte og sluttede med langvarig Andagt, hvert Maaltid indlededes og endte med vidtløftige Bordbønner. Omkring Midten af det attende Aar-

hundrede kunde man paa Herlufsholm regne med, at tre af et Døgns Arbejdstimer var viet religiøse Øvelser. Denne Tingenes Tilstand var i god Overensstemmelse med Aanden i Tiden, der var gennemtrængt af stærk og oprigtig Fromhed. Teologien ansaas for den fornemste af alle Videnskaber — ja egentlig for Moder til dem alle. Saare karakteristisk er det, naar Caspar Bartholin i sin Vejledning til Studiet af Lægevidenskaben (*Consilium de studio medico inchoando continuando et absolvendo 1628*) fremhæver som det første og vigtigste for hver den, som vil være Læge, Fromhed og daglig Læsning i Biblen.

I en vis Modsætning til al denne Fromhed, med den ivrige Dyrkelse af Kærlighedens og Mildhedens Religion, staar i hvert Fald i vore Øjne det næsten utrolige Prygleri, som fandt Sted i de lærde Skoler. Vidnesbyrdene er imidlertid saa talrige og uomtvistelige, at vi ikke kan tvivle om, at Prygl — med eller uden Foranledning — var en Skoleelevs daglige Føde. Christian den Anden, der bar Ansvar for det uhyggelige og skæbnesvangre Stockholmerblodbad, fandt sig beføjet til at forbyde Lærerne »at slaa Børnene saa umaadeligen og uskelligen med Ris, som de hidtil har gjort«. Da Professor Holger Iacobæus besøgte sin Faders Gravsted i Aarhus Domkirke, saa han en Ligsten til Minde om Rektor Borup, hvor der var indgraveret en Ferle, et Ris og en Møggreb. Den sidste var et — ikke særlig smagfuldt — Udtryk for, at den i Herren hensovede Rektor var af Bondeslægt, medens de to første Figurer repræsenterede et Æresminde, der for Efterverdenen vidnede om, at han havde været en dygtig og nidkær Skolemand.

Selvfølgelig fandtes der hos den Tids Lærere Individer, der var raa og ondskabsfulde, som følte Glæde ved at pine og plage værgeløse Medmennesker og frydede sig over den Magt, der var lagt i deres Haand.

Det var dog sikkert kun Undtagelser. Hovedmassen af Befolkningen — Lærerne indbefattet — var vel raa efter vore Anskuelser, men alligevel god og from, ønskede at følge den kristne Lære i sin hele Livsførelse, ligesom Glæden ved Børn var et af Tidens fremtrædende Karaktertræk. Men det var nu en Gang en indgroet Anskuelse, at Prygl — og det mange Prygl — skulde der til, hvis en Skoledreng skulde blive vel bevandret i Latinen og en from Kristen. Meget karakteristisk for Tidens fra vore saare afvigende Anskuelser er Anders Sørensen Vedels Behandling af sine Børn. Denne i høj Grad fremragende Teolog, Taler og Historieforsker tog hver Langfredag Børnene ind i sit Arbejdsværelse og gennemrisede dem grundigt til Minde om Christi Lidelser paa Korset.

Adskillige af Skoleeleverne havde ved Siden af Latinterperiet, Pryglene og Andagtsøvelserne andre og meget alvorlige Besværligheder. De fleste stammede fra Smaamandshjem, og ofte kneb det i høj Grad med at skaffe tilstrækkelig Mad til de altid sultne Maver. Ethvert Middel, der kunde tjene til Underhold af Skoledrengene — »Peblingene«, som de altid kaldtes — var derfor saare velkomment. Nogle, der havde en smuk Stemme, som kunde gøre Indtryk paa følelsesfulde Gemytter, sang for »Godtfolks« Døre — en pæn Form for Tiggeri. Det var som bekendt Tilfældet med den store Reformator Martin Luther, der var saa heldig at vække en velhavende Borgerkones Interesse. Ved visse Højtideligheder — særlig Begravelser — satte adskillige velstillede Borgere Pris paa at høre »Peblingene«s mere eller mindre melodiske Sang, men Betalingen for deres Præstationer paa Musikkens Omraade var overmaade kneben og tit vanskelig at erholde.

Fortrinsvis var det Eleverne i Byernes Latinskoler, der havde ondt ved at skaffe sig passende Kost og Be-

klædning. I de fine Opdragelsesanstalter, Sorø og Herlufsholm, der hovedsageligt søgtes af Adlens og det højere Borgerskabs Sønner, var der saa vist ingen Nød paa Færde. Nutidsmennesker er i hvert Fald fristede til at paastaa, at Børnene vænnedes til Fraadseri og Drukkenskab. Om de studerende Medlemmer af den gennemgaaende velhavende Familie Iacobæus gælder det samme. Naar de ikke i Skoletiden boede i Hjemmet, inakkorderedes de hos Slægtninge eller Lærere, der tog sig baade af deres aandelige og legemlige Fornødenheder. Som tidligere nævnt anbragtes Aarhusbiskoppen Jacob Madsen den Yngre som Dreng hos Mester Christen Foss — »en smuk og lært Mand« — medens Holger Iacobæus »laa hos sin Svoger Erasmus Vinding«.

For saare mange Elever har Skoletiden næppe været lys og lykkelig. Sjælens Føde var Latin og Andægtsøvelser, medens Legemet trakteredes med Prygl og kun altfor ofte med Sult. Intet Under, hvis den unge Lærdomsdyrker med Glæde saa hen til den Dag, han skulde forlade Skolen og holde sit Indtog paa Universitetet.

Om Optagelsen paa Akademiet — som man den Gang kaldte Universitetet — brugtes det latinske Ord »deponere«, der betyder at aflægge, idet man underforstod alt simpelt, raat og dyrisk, der var ganske upassende for en Videnskabens Lærling. Den sidste Stavelse i Adjektivets Fremtidsform »depositurus«, d. v. s. den der skal aflægge, er som bekendt gaaet over til at betegne nybagt Student.

Højtideligheden fejredes med spøgefulde og humoristiske Ceremonier. Den unge Mand forklædtes f. Eks. som et Dyr af den ene eller anden Art, blev derpaa gennempryglet, ligesom Klæderne reves af ham, hvorefter han paa Latin bad Dekanen optage ham i det akademiske Borgersamfund.

Disse i deres Væsen grove Spøgefuldheder udartede selvfølgelig til Raahed og blev derfor lidt efter lidt afskaffede. Det samme gjaldt ogsaa de højtidelige og værdige Ceremonier, der blandt andet omtales af Johan Adolph Jacobæus i hans Selvbiografi. Professor Lendrup hældte Salt i Munden og gød Vin over Hovedet under Fremsigelsen af latinske Sentenser. En beskedent Rest af disse forskelligartede symbolske Ceremonier repræsenterer i vor Tid Immatrikulationsfesten, hvor Universitetets Rektor, efter en kort Tale, giver et Haandtryk til hver enkelt af de mange Hundrede nye akademiske Borgere.

En utvivlsomt meget sjælden, ja vistnok enestaaende Ære vederfores Jacob Madsen den Ældre — død som Biskop i Odense — da han 1555 dimitteredes fra Viborg Latinskole af Rektor Rembolt: »Han indskrives af daværende Rector Dr. P. Palladius, i hvis Hus han og i alle Rigets Bisper: Tausens, Sadolins, Langs, Juels, M. Palladii og Lauritz Nielsens Nærværelse blev erklæret for Student af Mag. Hans Albertsen, som da var Decanus, hvilken han og til sin private Præceptor udvalgte.« (J. C. Bloch: Den fynske Gejstligheds Historie. 1787).

I Juli Maaned 1666 »deponerede« den senere Professor Holger Jacobæus. Erasmus Bartholin var Rektor og Peder Resen Dekan. Den sekstenaarige Student takkede med en versificeret latinsk Tale; det samme gjorde hans Søn Johan Adolph, der dog maatte nøjes med at holde den næstfineste Tale og overlade Førstepladsen til den senere Gehejmerraad v. d. Oosten.

UNIVERSITETSLIV OG STUDIE- REJSER

Ungdomsaarene har til alle Tider haft deres Tillok-
kelse og Charme — og det vil forhaabentlig ogsaa i
Fremtiden være en Regel med faa Undtagelser. Navn-
lig omkring Midten af forrige Aarhundrede var der en
egen lys Solglans over Studenterlivet — en Glans, der
fik en svensk Digter til at skrive:

»Sjung om Studentens lyckliga dag,«
og en dansk Lyriker til at prente de smukt klingende,
men uheldige og med Rette kritiserede Strofer:

»Herrer vi ere i Aandernes Rige, vi er den Stam-
me, der evigt skal staa.«

Det sekstende og syttende Aarhundredes Studenter-
liv viser — saa vidt vi kender det — ikke Antydning
af denne umiddelbare Livsglæde og Nydelse af harm-
løse Fornøjelser. Ofte, altfor ofte gav derimod Ung-
domsblodet sig Udslag i ondartede Udskejelser med
Drukkenskab og Slagsmaal, der maatte sones i Studen-
terfængslet, der selvfølgelig bar et latinsk Navn:
Carcer. I mange Henseender var Studenternes Livsvil-
kaar ogsaa alt andet end lyse og opmuntrende. Det
ondartede Prygleri i Skolerne var de ganske vist fri
for — kun i Universitetets allerældste Tid straffedes
Studenterne med Stokkeprygl og Pisk; men de blev
ved med at terpe Latin fra Morgen til Aften. Hertil
kom saa, at de allerfleste Studenter var fattige Djævle,
der havde ondt ved at skaffe sig selv et meget spar-

somt Livsophold. Det er i og for sig karakteristisk for Studenterlivet, for den Maade, hvorpaa man vurderede denne i forrige Aarhundrede lovpriste Periode i Tilværelsen, at Studenteraarene forbigaaes i næsten komplet Tavshed i de ikke faa udførlige Biografier, der handler om kendte Mænd i Familien Iacobæus.

Teologien sad til Højboards ved Universitetet, ja var dets næsten uindskrænkede Herskerinde. I Pave Sixtus den Fjerdes Bulle af nittende Juni 1475 til Erkebiskoppen i Lund, hvor han giver Tilladelse til Oprettelse af et nordisk Universitet, stilles som Betingelse, at den Erkebiskop eller Biskop, i hvis Stift Universitetet kom til at ligge, skulde være dets Kansler med Myndighed til at uddele alle Grader.

Det katolske Universitet, der højtideligt indviedes første Juni 1479, havde et kort og lidet glørrigt Liv. Ganske vist indskreves 1520 sytten Studenter, men i de umiddelbart forudgaaende Aar ingen eller kun nogle enkelte, saa Søgningen var ingenlunde overvældende. Det var, som om den hellige romerske Kirkes Skrøbelighed og Brøst ogsaa prægede dens ægte Datter: Universitetet, og 1530 ophørte dets Virksomhed. Da det paa ny opstod, var det som en lutheransk Præsteskole, hvis Oprettelse proklameredes April 1537, medens dets Fundatser vedtoges paa en Herredag i Odense Juni 1539.

Karakteristisk nok var det Landets Præster, der tog det første Skridt til Genoprettelse af Universitetet; i en Henvendelse til Kong Christian den Tredie bad de »om et godt og drabeligt Universitet og Studium«. Dets Opgave var faktisk at skaffe Præster til den nye Kirke, og det teologiske Fakultet spillede derfor en Hovedrolle, selvom der ogsaa fandtes et juridisk, et medicinsk og et filosofisk Fakultet. Dette sidste omfattede en Mængde forskellige Fag som Sprog — særlig Latin og Græsk — Matematik, Retorik og meget

mere. Sjællands Biskop var — karakteristisk nok — Medlem af det teologiske Fakultet, og dette var, straks da Universitetet begyndte sin Virksomhed, ubetinget det fineste. Da det for hin Tids Mennesker saa vigtige Rangspørgsmaal ordnedes ved Forordningen af September 1695, blev det lovmæssigt fastslaaet, at teologiske Professorer stod øverst. Ingenlunde sjældent endte Professorer, der docerede ganske andre Fag, som Jura og Medicin, i det fine teologiske Fakultet.

Ogsaa m. H. til Søgning overstraaede dette langt de andre. Selv efter at Universitetet havde været i Virksomhed henved to Aarhundreder, maatte en juridisk eller medicinsk Professor være glad, naar han havde fire—fem Tilhørere, medens de teologiske Auditorier næsten vrimlede af Studenter. Paa dette Punkt har Tiderne unægteligt forandret sig.

Naar den unge Student havde gennemgaaet forskellige dels højtidelige, dels spøgefulde Ceremonier, begyndte Arbejdet. I Universitetets første Tid var det tilstrækkeligt, naar han mødte med en Attest fra Skolens Rektor, der bevidnede, at han var moden til at deltage i Universitetsstudierne. Det viste sig imidlertid snart, at mange var slet funderede, særlig i Latin, og maatte have yderligere Undervisning i dette gamle Sprog saavel som i Græsk. Grundig Kundskab i Latin var jo en absolut Betingelse for at kunne deltage i videnskabelige Studier, da Forelæsningerne holdtes paa Latin.

Den laveste Universitetsgrad — Baccalaureus — krævede Studier af Sprog, Dialektik og Retorik. Den efterfulgtes af Magistergraden og endelig kom — som Topfiguren paa den lærde Kransekage — Doktorgraden. En noget vekslende og usikker Stilling havde Licenciatgraden, der hovedsageligt kun brugtes i Teologien.

Graderne erhvervedes ikke ved Prøver som Nutidens Eksaminer, men dels ved Attest fra Professorer

ne, dels ved de saakaldte Disputationer. Dette Forhold synes til Dels at hænge sammen med, at Maalet for Universitetsuddannelsen, Retningspilen for de langvarige Studier — for en vordende Læge gennemgaaende seks Aar — var en noget anden end i Nutiden. Vi ønsker jo, at Studierne skal dygtiggøre et Menneske til en bestemt, vigtig og ansvarsfuld Stilling i Livet. I de første Aarhundreder af Universitetets Liv synes Maalet nærmest at være Skabelse af et Menneske med overmaade alsidig Lærdom, medens Spørgsmaalet om hans praktiske Brugbarhed i Livet i hvert Fald stod i anden Række. En virkelig Embedseksamen indførtes for Juristernes Vedkommende først 1736 ved Professor *A. Højers* energiske Bestræbelser, medens den medicinske Embedseksamen først holdt sit Indtog paa Universitetet 1788. I Stedet for Embedseksamen traadte i lange Tider den medicinske Doktorgrad, der gav Ret til at praktisere som videnskabeligt uddannet Læge. Den toges som Regel i Udlandet — i lange Tider var Basel den udkaarne Universitetsby — blandt andet fordi Udgifterne, der var forbundet med at tage Graden i København, var svimlende store. Ganske vist søgte Christian den Fjerde — der paa alle Omraader ønskede at fremelske en god økonomisk Sans hos Undersaatterne — at spare Doktoranderne for Udgifter, blandt andet til store Doktorgilder. Om han opnaaede synderligt ved sine skarpe Forordninger er dog noget tvivlsomt.

Ved Erhvervelse af Universitetsgraderne var der mange Afvigelser fra de almindelige Regler, og stundom gik det noget mærkeligt til. Ogsaa Magistergraden kunde tages i Udlandet. *Jacob Madsen* den Ældre (Wellejus) — den senere meget bekendte Biskop i Odense — tog saaledes Magistergraden August 1563 i Wittenberg, blev Efteraaret 1565 Professor i Pædagogik, men synes ikke at være blevet kreeret til Doktor.

Hans Sønesøn *Jacob Madsen den Yngre* udnævntes til Professor i Veltalenhed Oktober 1630, tog Magistergraden Maj 1631 — altsaa den næstlaveste akademiske Grad, skønt han var Indehaver af et Professorat. Doktor i Teologi blev han 1640 efter at have opgivet sin Virksomhed ved Universitetet. Den mest bekendte af hans Sønner, Professor *Holger Jacobæus*, blev Doktor i Medicinen i Leyden Aar 1678 paa Grundlag af en Anbefaling fra Thomas Bartholin.

I Italien kunde man ved nogle Universiteter erhverve en Doktorgrad ved at indsende en Afhandling og en Pengesum; disse saa kaldte »*Doctores bullati*« saa man lidt skævt til, idet det aabenbart var den almindelige Mening, at Pengesummens Lødighed var vigtigere end Afhandlingens.

Meget oplysende om den Aand, der svævede over Lærdommens Vande og besjælede Undervisningen ved Universitetet, er en Vejledning i Studiet af Lægevidenskaben, der skreves af *Caspar Bartholin* den Ældre til Gavn og Glæde for den unge *Peter Charisius* og Forfatterens to Sønner (*De studio medico inchoando, continuando & absolvendo. Hafniæ 1628*). I Overensstemmelse med Tidens Aand fremhæves, at Fromhed, daglige Bønner, Kærlighed til Guds Ord er det som først og fremmest er fornødent. Herefter følger Krav om indgaaende Studier af Latin og Græsk, Logik og Filosofi, Fysik og Botanik m. m. Den vordende Læge skal sætte sig ind i næsten alle Videnskabsgrene, som Forskningen har beskæftiget sig med, inden han kan tage fat paa de særlige medicinske Fag som Anatomi og Læren om Sygdommenes Ytringer og Behandling. Det sker — synes det — paa et Tidspunkt, hvor der er lagt i den Grad Beslag paa hans Hjerneceller, at der kun kan være daarlig Plads til de Kundskaber, der er uundværlige for praktisk Lægegerning. Vi hævder jo klart og bestemt, at der skal læres for Livet, ikke

for Skolen — og i denne Sammenhæng hører Universitetet til Skolen. Vore Forfædre synes derimod at lægge afgørende Vægt paa udstrakt Lærdom, noget af Ringesagt for Livets Krav.

Hovedformen for Undervisning var — den Gang som nu — de akademiske Forelæsninger, der begyndte haarrejsende tidligt paa Dagen — hvad jo ogsaa var Tilfælde med Undervisningen i Skolen; men tillige benyttedes andre Former for Undervisning, der nu er gaaede ud af Sagaen.

Det første, den unge Student havde at gøre, naar han var vel indskrevet paa Universitetet, var at vælge en saakaldt »Privatpræceptor« — en Universitetslærer, der ikke blot gav ham Undervisning, men ogsaa var hans Støtte, Raadgiver og Formynder i alle Forhold. Institutionen har jævnlig utvivlsomt været meget praktisk og nyttig; saare meget kom jo an paa Privatpræceptorens Person. De studerende Medlemmer af Familien Iacobæus var saa heldigt stillede, at de kunde vælge særlig fremragende Universitetsprofessorer til deres Privatpræceptorer — ofte deres nære Slægtninge.

Biskop Jacob Madsen den Ældres Privatpræceptor var Dekanen *Hans Albertsen*, medens hans Sønesøn Biskop Jacob Madsen den Yngre valgte Dr. *Jesper Brochmand* — senere Sjællands sjette evangeliske Biskop. I denne Stilling viste han megen Energi og Virkelyst. Han maatte skride ind mod Odensebiskoppen Hans Knudsen, der var »falden hen til Calvinistiske Principia«, som han søgte at udbrede blandt Fyens Præster. Meget nidkær var han ogsaa i Kampen mod Overtro og Sløjhed. Han fik saaledes Kongen til at forbyde Bønderne at helbrede sygt Kvæg ved at anbringe nyfødte Børn paa dets Ryg og ligeledes til at udstede Forordningen af 1645, hvori det hedder: »For at forekomme den store Usikkerhed, som med Søvn i Kirken begaas, Folk skulde tilforordnes med lange

Kæppe at slaa dem paa Hovedet, som sover under Prædiken.«

Professorerne Holger og Matthias Iaobæus' Privatpræceptor var deres Svoger Professor *Rasmus Povelsen Vinding* gift med Aarhusbiskoppen Jacob Madsen den Yngres Datter Ingeborg Iacobæus. Professor Holger Iacobæus Søn, *Johan Adolph*, valgte *Caspar Bartholin den Yngre*.

Ved Siden af Forelæsninger holdt Professorerne ogsaa Deklamationer og Disputationer. De første maa vistnok betragtes som en særlig højtidelig Form for Forelæsninger — en Tid holdtes de saaledes Søndag Eftermiddag Kl. fire. De spillede dog kun en ringe Rolle og synes at være gaaet hurtigt af Brug. Anderledes med Disputationerne. I Universitetets første Tid var de vistnok en hensigtsmæssig Form for Undervisning, men i det sekstende og syttende Aarhundrede udviklede de sig paa en saare uheldig Maade, samtidigt med at de ansaas for en glimrende Metode til at fremelske den rette videnskabelige Aand. Højtidelige Forordninger paabød ogsaa Disputationer under Kommunitetsmaaltiderne.

Ved Disputationerne skulde de Optrædende først og fremmest vise stor Lærdom paa flere Omraader af menneskelig Viden; men for at spille deres Rolle tilfredsstillende maatte de ogsaa være i Besiddelse af en lærd Spidsfindighed, der stundom — i hvert Fald tilsyneladende — kunde gøre hvidt til sort og omvendt. Ja, i den Grad blev der sat Pris paa Evnen til at drive lærd Spilfægteri, at en Mand kunde høste Laurbær ved at opstille et Forsvar for een Anskuelse og umiddelbart derefter for en anden, den første ganske modsat. Hvor langt Tidens Mænd var ude i aandeligt Uføre fremgaar af nogle faa Eksempler paa Disputatsemner: »Havde Adam og Eva Navler? Hvad havde Eva passende kunnet svare, da hun var bedra-

get af Slangen? Til hvad Art hørte den Slange, som i Paradiset forledte Eva til at tage af Træets Frugt? Hvad gjorde Hannibal, da han i Alperne mistede det ene Øje?»

Den Aand, som slaar os i Møde fra det sekstende og syttende Aarhundredes Disputationer, er da saa fjernt som muligt fra den rette Forskeraand, der søger Sandheden og kun Sandheden. Til Holbergs mange gode Gerninger hører da ogsaa, at hans bidende Satire gav dette lærde Spilfægteri Grundstødet. Nægtes kan det ikke, at Disputationernes store Anseelse, den Vægt, man lagde paa Professorernes Forsømmelse netop af denne Form for Undervisning, sætter en Plet paa Reformationstiden og det følgende Aarhundredes aandelige Liv.

Desto værre kunde Studenterne den Gang saa lidt som i Nutiden leve udelukkende af aandelig Føde, og mange havde svært ved at slaa sig igennem i Studieaarene. Da Stillingerne som Abbeder i Klostrene og Biskopper dels ophævedes, dels berøvedes Rigdom og Magt ved Reformationsværket, tabte Adlen ganske Lysten til at træde i Kirkens Tjeneste. De allerfleste Studenter stammede fra Smaakaarshjem som Præstegaarde og Degneboliger, hvor Fattigdom var til Huse, ligesom det ingenlunde var sjældent, at begavede Bondesønner brugte Lærdommen som Middel til at stige op i en højere staaende Samfundsklasse. De fattige Studenter blev dog hjulpede i stor Udstrækning. 1569 stiftede Frederik den Anden Kommunitetet, der sørgede for hundrede fattige Studenter Bespisning. Om dette Gode altid kom de Rette i Hænde, er maa ske lidt tvivlsomt. I hvert Fald hændte det en Nytaarsaften, at en Seddel fandtes opslaaet paa Kansleren Erik Walkendorfs Dør, hvor der stod: »Rige Studenter æder Kongens Brød. Fattige lider baade Frost og

Nød.« Et meget betydningsfuldt Fremskridt til bedre Forhold var Kristian den Fjerdes Opførelse af Regensen 1623.

Ved Siden af den meget store Hjælp, der saaledes ydedes Studenterne af Kongemagten, traadte mere beskednen, men dog virksom og betydningsfuld Støtte fra Private. Allerede 1595 stiftedes Valkendorfs Kollegium, senere Borchs og Elers Kollegier — henholdsvis 1689 og 1691. Da Studenternes Antal — baade absolut og relativt i Forhold til den samlede Befolkning — var langt lavere end i Nutiden, saa blev det en meget stor Procent af den samlede Studenterskare, der fik Hjælp til deres Studier. Og nogle velsituerede Studenter var der dog, selv om Antallet ikke var stort. Det gælder saaledes dem, der stammede fra lærde Slægter, der dannede — for at bruge Brickas træffende Betegnelse — et »akademisk Aristokrati«. I Studietiden boede de gerne dels hos Slægtninge, dels hos Familiens lærde Venner og led sikkert ikke Nød.

Biskop Jacob Madsen den Ældre tilbragte tre af sine Studenteraar i den lærde Niels Hemmingsens Hus og modtog under dette Ophold sikkert mange for hans aandelige Udvikling og hele Livsgerning betydningsfulde Indtryk og Lærdomme.

Niels Hemmingsen — en lollandsk Bondesøn — fødtes 1512 eller 1513. I lange Tider var han Universitetets mest ansete Mand og største Kraft, der betegnedes som »Danmarks almindelige Lærer«. Ikke desto mindre afskediges han af Frederik den Anden 1579, efter at den ivrigt lutheranske Kurfyrste af Sachsen havde beskyldt ham for at nære calvinistiske Anskuelser. Medens Luthers Dogmatik i det hele antoges uden Modstand af Nordens Gejstlighed — hvortil ogsaa maa regnes Universitetets Professorer — synes det, som om Reformatorens Nadverlære er falden adskillige for Brystet, der derfor blev tilbøjelige til at

hylde Calvins Lære om Nadverens rent symbolske Betydning. Men disse saakaldte »Cryptocalvinister« betragtedes som arge Kættere og Vranglærere, som man maatte hindre i at udbrede deres skadelige Anskuelse i »Hjorden«. Tidens for os heldigvis uforstaaelige Utaalsomhed og Fanatisme træder i Spørgsmaalet: Cryptocalvinisme, særlig grelt for Dagen.

Biskop Jacob Madsen den Yngre havde — som hans Biograf skriver — »den Lykke, at Dr. Jesper Brochmand tog ham i sit Hus og for hans herlige Nemmes og Gemyts Skyld besynderlig elskede ham«. Professor Holger Jacobæus og hans Broder Matthias boede begge hos Professor Rasmus Vinding, førstnævntes Søn Johan Adolph boede — ifølge den af ham selv skrevne Biografi — frit hos sin Morbroder Caspar Bartholin den Yngre. Efter at have taget Baccalaureusgraden blev han anbragt paa Elers Kollegium, men indtog fremdeles sine Maaltider i Morbroderens Hus.

Hvor trange Forholdene kunde være, fremgaar af nogle kortfattede Dagbogsoptegnelser, skrevne halvt paa Dansk, halvt paa Latin, af en Mand, der efter at være bleven Sognepræst i Vejle traadte ind i Familien Jacobæus, idet han ægtede *Lauritz Hansen Mules* Enke, *Mette*, der var Datter af Biskop Jacob Madsen den Ældre.

Peder Christensen kom 1564 til Verden i Ribe og blev Student 1584. Han fungerede dels som Tjener, dels som Amanuensis hos Professor Dr. Krag, der synes at have haft en meget fin Praksis. Hans Udgifter til Bispising var yderst beskedne. Han faar Kosten hos Hans Rasmussen for to Mark og fire Skilling om Ugen — i Betragtning af den utrolige Mængde Mad, Datidens Mennesker daglig satte til Livs, et slaaende Vidnesbyrd om Levnedsmidlernes Billighed. Ogsaa med Klæderne kniber det. Hans Søster »Valborric« sender ham en Skjorte, hvorfor kvitteres i Dagbogen

med: »Gud velsigne hende«. Han er med paa Prinsesse Annas mislykkede Bruderejse 1589 til Skotland, hvor hun skulde ægte Kong Jacob — omtaler den iøvrigt kun med faa Ord.

Baade Prinsessen og Skibet var vel udstyrede, men ifølge de Skyldiges Tilstaaelse sejlede en Djævel, der lød Navnet »Apostlen Longvinus« bagefter Skibet i en Øltønde, medens Smaadjævlene »Pil-Hestesko« og »Smuk« klyngede sig til dets Køl. Intet Under, at det mødte heftige Vestenstorme og tilsidst maatte gaa i Havn i Flekkerø. De uheldige Vejrforhold kostede naturligvis adskillige gamle Kvinder Livet; thi Kong Jacob af Skotland — som den bekendte franske Minister Sully kaldte »Europas viseste Nar« — var ivrig Tilhænger af Læren om Trolddom og Hekseprocesser.

Medens man i Nutiden ønsker nær Forbindelse og livlig Tankeudveksling mellem Akademikerne og Befolkningen, søgte man tidligere at bygge Skranker mellem Professorer og Studenter paa den ene Side, samt lige »U lærde« paa den anden Side. Alle, der hørte Universitetet til, skulde fritages for »offentlige Paalæg og Tyng«, ligesom de ogsaa til Dels havde Toldfrihed for Øl og Vin — et Privilegium, der hjalp godt paa de knappe Lønninger. Ogsaa paa Klædedragten skulde man kunne kende Lærdommens Dyrkere. 1653 formanede Universitetet de akademiske Borgere til at »anlægge en anstændig og Gud velbehagelig Dragt«. Danske Lov foreskriver, at den Studiosus, der søger Præstekald, skal fremlægge Attester for, »at han har levet skikkeligt endog i Klædedragt«.

Det Universitet, som Reformationen havde skabt, var — som tidligere fremhævet — en Præsteskole. Naar den unge Student kun stræbte efter et Præstekald eller en Lærerstilling — med disse Embeders yderst beskedne Løn — kunde han afslutte sine Uni

versitetsstudier paa nogle faa Aar. I Universitetets første Tid var en anbefaling fra Professorerne nok til at kvalificere ham til at søge Kald. Men 1635 befalede Christian den Fjerde, at de teologiske Studenter skulde overhøres til Attestation, inden de søgte Præsteembeder, og denne saakaldte »Attestats« blev den første Begyndelse til teologisk Embedseksamen. Havde den vordende Præst gjort Rede for sine Kundskaber overfor de teologiske Professorer, overantvordedes han til Sjællands Biskop, der navnlig søgte at komme til Klarhed over hans Rettroenhed — og denne sidste Prøve var mindst lige saa vigtig for hans Chancer som den første.

Anderledes stillede Sagen sig for de unge Ærgerrigheder, der i hvert Fald vilde have en Chance for at naa op til de højeste Stillinger i Kirken eller til Professorater. For deres Vedkommende kunde Universitetet i København kun give Grundlaget; den videre Uddannelse maatte erhverves ved fremmede Universiteter. Det samme var Tilfældet med Lægerne.

Et ualmindeligt talende Vidnesbyrd om Studierejsernes Betydning for Besættelser af Embeder er et Brev til den berømte Ridder Holger Rosenkrantz den Lærde. Brevskriveren takker først varmt, fordi hans Søn — en ung Hr. Mule — har faaet Lov til at opholde sig paa fjerde Aar i Ridderens Hjem, men ønsker nu, at han skal rejse udenlands, »forsøges paa fremmede Steder og derved gøres skikket til en Bestilling i Hjemmet«. Selv om det ikke drejede sig om de højeste lærde Stillinger, som man kun blev kvalificeret til ved fleraarige Studier i Udlandet, var en kortvarig Studierejse aabenbart et godt Kort i Konkurrencen.

Tidens mest fremragende Læger er enige om, at Studierejser er uundværlige for Lægevidenskabens Dyrkere. I den tidligere omtalte Vejledning i Studiet af

Lægevidenskab, som Caspar Bartholin den Ældre offentliggjorde, fremhæver han, at den store græsk-romerske Læge Galen indtrængende raadede sine Standsfæller til at begive sig ud paa Rejser. Den berømte Anatom Thomas Bartholin har skrevet en Afhandling for at lære de unge Læger, hvorledes de skulde faa mest muligt ud af deres Rejser: »De peregrinatione medica ad Oligierum Iacobæum, nepotem suum, et filios Casparum Bartholinum, Christophorum Bartholinum. Hafn. 1674 (om medicinske Studierejser til Belæring af Forfatterens Nevø Holger Iacobæus og hans Sønner Caspar og Christopher Bartholin).«

Den lærde Forfatter omtaler alt, hvad man kan se og lære paa Rejser. Han udtaler sig rosende om Københavns Universitet, fordi det giver et Grundlag, saa Studierne kan bringes til Fuldkommenhed i Udlandet. Ingen kan hævde sin Anseelse som Læge, naar han ikke har sat sine Fødder udenfor Fædrelandet. Man skal søge de berømte Læger, men tillige vide, hvor man faar den bedste Belæring i de forskellige Dele af Lægevidenskab. Begyndelsesgrundene læres bedst i København eller i Holland, Anatomi i Pavia og Padua. I sidstnævnte By dyrkes særlig Galens Lære, i Montpellier den arabiske Medicin.

Studierejser begyndte allerede i Studenteraarene. Christian den Fjerde bestemte saaledes, at Sorø, Ringsted og Antvorskov Klostre aarlig tilsammen skulde udrede fire Hundrede Rigsdaler — det saakaldte Stipendium Regium — som skulde sætte tre teologiske og en medicinsk Student i Stand til en Studierejse i Udlandet. Ansøgerne skulde underkastes en særlig Prøve, før de fik Stipendiet. Biskop Jacob Madsen den Yngre rejste August 1624 til Tyskland og opholdt sig en Tid lang i Wittenberg. Her fra hjemkaldtes han September 1625 — som det synes for at afslutte sine Studier — og drog Foraaret 1626 atter ud paa Rejse i

Ole Borch med Elever paa botanisk Udflugt. (Holger Jacobæus' Rejsebog).

Tyskland, Holland — hvor han særlig dvælede i Leyden — samt England. Han kom tilbage til Danmark Foraaret 1630.

En lang Række forskellige Byer besøgte af de unge Lærdomsdyrkere. Havde de forholdsvis lidt af Tid og Penge til Raadighed, nøjedes de med den saakaldte »lille Tur«, der omfattede Holland — særlig Leyden og Utrecht — Paris og nogle Byer i Tyskland. Ved den »store Tur« besøgte tillige England — fortrinsvis Oxford og London — og Italien, hvor Bologna, Padua og Pavia havde højt ansete Universiteter. I de forskellige Perioder kunde snart den ene, snart den anden By komme paa Mode. Efter Reformationen tog ganske naturligt mange Teologer til Wittenberg. En særlig berømt Videnskabsmand virkede selvfølgelig som et Trækplaster.

Studierejserne lagde hyppigt Beslag paa mange Aar af en Videnskabsmands Liv; ganske særlig var dette Tilfældet med Lægerne. Matthias Iacobæus — Livlæge og Domherre — var saaledes en halv Snes Aar paa Rejse, opholdt sig navnlig i lange Tider i Italien. Professor Jens Iacobæus rejste Oktober 1667 over Belgien og Holland til London; efter at have opholdt sig et halvt Aars Tid i denne By, drog han til Oxford, hvor han Juni 1674 kreeredes til Doktor i Medicin af den berømte Sir Thomas Hyde. Trods stærk Hjemve vendte han først 1680 tilbage til København. Det meget lange Ophold i Oxford skyldtes dog sikkert Kærlighed til Ridderdatteren Dorothy Eglinton, som han ægtede August 1677.

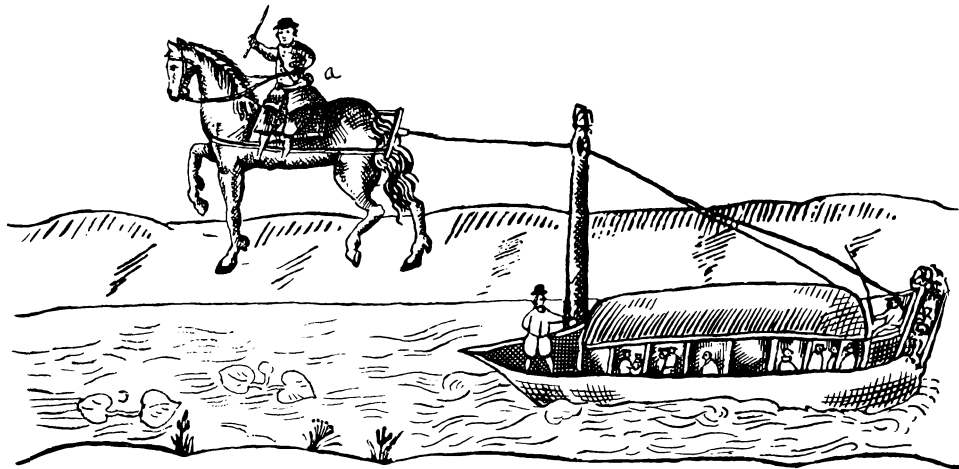
De fleste, der søgte Uddannelse i Udlandet, foretog kun en enkelt Rejse af kortere eller længere Tids Varighed, for nogles Vedkommende afbrudt af en kort Visit i Hjemmet. Saaledes pustede Livlæge Dr. Matthias Iacobæus et halvt Aars Tid ud i København under sine lange og vidtstrakte Rejser. Professor Holger

Iacobæus rejste paa en lidt anden Maade, idet han tre Gange tog til Udlandet og opholdt sig i København henved et Par Aar mellem første og anden Rejse.

Hans Rejser har speciel Interesse, fordi han paa alle gjorde mere eller mindre udførlige Optegnelser, der jævnlig indeholder interessante Bidrag til Tidens Kulturliv og tillige er udstyrede med godt udførte og ofte vittige Haandtegninger. Under Titlen: »Holger Iacobæus Rejsebog. Gyldendal 1910« er hans Optegnelser udgivne af Professor i Medicinens Historie Vilh. Maar, der har skrevet en instruktiv Fortale med en Række oplysende Noter.

Holger Iacobæus' første Rejse begyndte Oktober 1671 og gik til Holland. Hans Ledsager var den meget ansete Læge *Ole Worms Søn Johan* — en ung Mand, der senere gjorde en glimrende Karrière, blev Generalprokurør og Konferensraad. Rejsen maatte dog afbrydes efter ti Maaneders Forløb »paa Grund af Franzosens store Progress« (der sigtes her til Ludvig den Fjortendes Overfald paa Holland 1672).

I Maj 1674 drog den unge Videnskabsmand, der lige var bleven udnævnt til Professor i Geografi og Historie, ledsaget af sine to Fætre *Caspar* og *Christopher Bartholin*, ud paa sin Hovedrejse, der varede tre Aar og tre Maaneder. Han tog først til Holland, hvor han navnlig opholdt sig i Leyden, og herfra til Paris, hvor han blev et helt Aar. Saa gik Rejsen over Bologna til Florentz, hvor han kom ind i en Kreds af kendte Lærde. Storhertug Ferdinand den Anden af Toskana, der regerede fra 1621 til 1670, havde i høj Grad understøttet Videnskaben og samlet dens Dyrkere ved sit Hof. Hans Søn *Cosimo* den Tredie (1670—1723), der iøvrigt havde mange uheldige Egenskaber, traadte til Dels i Faderens Fodspor. Her gensaa Holger Iacobæus sin berømte Landsmand *Nicolaus Steno* (Niels Stensen, født tiende Januar 1638, død en og tyvende No-

Trækskøjte i Holland (Holger Iacobæus' Rejsebog).

vember 1686), og dette Møde var utvivlsomt af stor Betydning for hans aandelige Udvikling.

Steno er utvivlsomt den mest geniale af alle de fremragende Lærde, som Danmark frembragte i det syttende Aarhundrede. Han var ikke alene en ypperlig Anatom, der gjorde betydningsfulde Opdagelser, som stadig bevarer Mindet om hans Navn; endnu større Beundring hos Efterverdenen har det med Rette vakt, at han paa Grundlag af nogle forstenede Hajtænder og enkelte Undersøgelser af Jordbundsforholdene i Toskana lagde de første Grundstene til en helt ny Gren af Naturvidenskaberne: Geologien.

Vinteren 1676 til 77 tilbragte Holger Iacobæus i Rom, hvor han dels studerede praktisk Lægekunst, dels bearbejdede Bartolomeo Scalas Bog om Florentinernes Historie, der 1677 udkom i Rom med en For tale og Dedikation til den florentinske Lærde Magliabecchi.

Februar 1677 rejste Holger Iacobæus til Pisa, hvor han boede hos Steno, studerede under dennes Vejledning og ivrigt dyrkede sit Speciale: Fiskenes Anatomi:

»Saa lenge jeg var til Pisa stoed jeg hver dag paa Palazzet och anatomered adskillige rare och underlige Fisk / som GrotFürsten lod komme fra Livorno til denne sted. Hvad jeg om dagen præparered blef viist GrotPrintzen om afftenen; da Fr. Redi, Gornia, Nic. Stenonius var och gemeenlig tilstede.« (Holger Iacobæus Rejsebog).

Steno indskrænkede sig ikke til at opmuntre sin unge Landsmands Forskertrang og livlige Interesse for alt, hvad der hørte til Lærdommens Rige, men tog sig ogsaa af hans religiøse Tro. Allerede 1668 var Steno gaaet over til Katolicismen, utvivlsomt under Paavirkning af to fornemme og fanatiske Kvinder: Den unge, smukke Nonne Maria Flavia del Nero, der elegisk erklærede sig rede til at ofre sit Liv for at frelse hans

Sjæl fra Fortabelse, og Gesandten Arnolfinos Hustru Signora Lavinia, hvis Bestræbelser med stor Iver støttedes af hendes Skriftefader Savignani. Intet Under at den unge Lærde tilsidst maatte strække Gevær. Nogle Aar senere lod Steno sig præstevi.

Samtidigt med at Holger Jacobæus sprættede Fiske-maver op, beskæftigede han sig levende med Spørgs-maalet: Katolicisme og Lutheranisme. I et Brev fra Kardinal Noris i Pisa dateret ottende Marts 1677 fortælles, at Hr. Holger hører Stenos Messe med Andagt og gaar til Prædiken i Domkirken; i en tre Dage senere skreven Epistel berettes, at han hører Messen med største Andagt, hvor længe den end varer, og hans snarlige Omvendelse forudsiges. Men faa Dage senere maa den høje Brevskriver meddele, at Kaspar Bartholin, der var bleven tilbage i Rom, var fulgt efter sin Broder og den efterstræbte Hr. Holger til Livorno. Utvivlsomt har dennes Slægtninge og Rejsefæller bevæget ham til ikke at tage et Skridt, der næsten med Sikkerhed havde ødelagt hans gode Udsigter til en smuk Løbebane.

Katolikker og Protestanter stod netop i de Tider meget skarpt over for hinanden. Som et slaende Eksempel paa »Bekendelsesfanatismen« skal kort anføres en lille historisk Episode.

Aar 1674 nedsatte Griffenfeldt — sandsynligvis for at prøve, om Tiden var moden til større Tolerance i religiøse Spørgsmaal — en Komité, hvori der sad adskillige fremragende Teologer, blandt andre Dr. Erich Mogensen Grove, Biskop Jacob Madsen den Yngre, af ham selv udpegede Efterfølger paa Aarhus Bispestol, og Dr. Matthias Foss, Biskop i Aalborg, der efter tre og et halvt Aars Studieophold i Udlandet »for-medelst berømmeligt Rygte om stor Erudition og mer end gemen Veltalenhed« 1660 blev valgt til Hofpræst af Frederik den Tredie. Hans Moder var Karen Mads-

Romerske Munke (Holger Iacobæus' Rejsebog).

Nonner spadserer Tur i Rom. (Holger Iacobæus' Rejsebog)

datter Iacobæa, Datter af Matthias Iacobæus — Livlæge og Domherre.

Til denne højlærde Forsamling stillede Griffenfeldt følgende Spørgsmaal: »Om det er umuligt uden sin Saligheds Spilde offentligt at bekende den romerske Religion? Om aldeles ingen Moderation derudi i saa Fald kunde være at bruge?« Til begge Spørgsmaal svarede eenstemmigt:

»Det var plat umuligt!«

Holger Iacobæus' tredje og sidste Rejse paabegyndtes April 1678 og gik først til Holland. Hans Ledsager var denne Gang *Thomas Bartholin den Yngre*, som dog blev i Amsterdam. I hans Sted traadte paa den videre Rejse over Leyden og Rotterdam til England Professor Iacobæus' Søstersøn *Poul Vinding*, den Gang Professor designatus (udpeget til at beklæde et Professorat). I Oxford boede H. Iacobæus hos sin Broder *Jens Iacobæus* og dennes engelske Hustru *Dorothy Eglinton*. I Oktober rejste han til London, hvor han blev hele Vinteren. Han studerede meget flittigt under Vejledning af den bekendte Kemiker og Fysiker Robert Boyle, hvis Forsøg han demonstrerede offentligt efter at være vendt tilbage August 1679:

»Anno 1680 6. April gjorde jeg experimenta med machina pneumatica Boylei paa Theatro Anatomico i en usigelig stor Forsamling.«

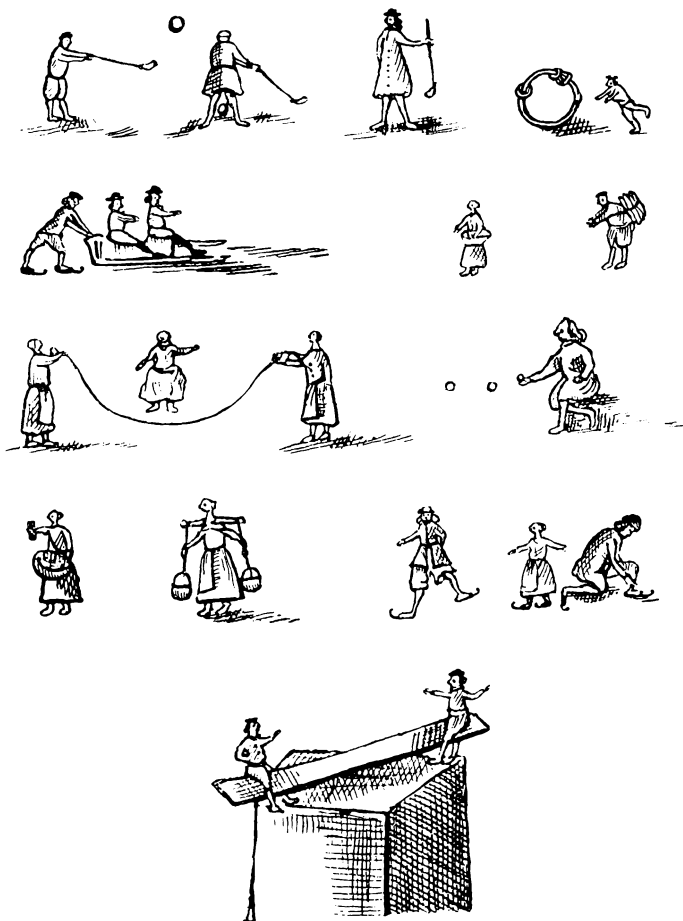
»Anno 1685 Mense Martia gjorde jeg adskillige experimenta med machina pneumatica Boylei paa Theatro Anatomico og holdte det hver Fredag Eftermiddag fra Paaske til Pintze udi en meget stor Forsamling baade af Mandfolk och Quindfolk (Optegnelser til mit Livs Historie).«

I Rejseaarene faldt Holger Iacobæus' Udnævnelse til Doktor i Medicinen (Leyden 1677) efter Anbefaling af hans Morbroder den berømte Thomas Bartholin; men hverken denne ærefulde Begivenhed eller

hans religiøse Anfægtelser omtales i de efterladte Op-
tegnelser.

De jævnlig meget langvarige Ophold i en enkelt By gav god Lejlighed til at studere Landets Natur samt Folkets Sæder og Skikke; tillige skabte de Mulighed for at stifte varme Venskaber — ikke sjældent for Livet — baade mellem Lærere og Elever og mellem disse indbyrdes. Da Professor H. Iacobæus' Søn Johan Adolph studerede i London, fik Dr. juris William Sherard tilfældigt at vide, at der i Byen var en Søn af Professor Holger Iacobæus, som han for tredive Aar siden havde været sammen med i Oxford. Den gamle, højt ansete Lærde modtog den unge Mand med overstrømmende Glæde og Elskværdighed, fik ham indvalgt som Medlem af »Royal Society«, hvor den verdensberømte Sir Isaac Newton beklædte Formandspladsen, ligesom han skaffede Johan Adolph Lejlighed til at studere paa det store »London Hospital« under Dr. Wagstaff. (J. A. Iacobæus' Levnedbeskrivelse af ham selv forfattet 18. Maj 1753. Rørdam: Fem Præstebioografier i kirkehistoriske Samlinger 3. R. 2 Bd.).

De Lærde kunde indbyrdes vise sig saare stridbare, navnlig naar det gjaldt Prioriteten paa en naturvidenskabelig Opdagelse. Bekendt er saaledes den langvarige og bitre Strid mellem Olaf Rudbeck og Thomas Bartholin om Æren for Opdagelsen af Lymfekarrene. Var Stridsemnet teologiske Dogmer, kom Lidenskaberne i den voldsomste Bevægelse, hvad der paa en efter vore Begreber saare uheldig Maade satte sit Præg paa Diskussionen, saa at Indlæggene fyldtes med Grovheder og Skældsord samt Opfordringer til den verdslige Myndighed om kraftig Indgriben. Men trods alt var der hos Evropas Lærde en stærk og udbredt Følelse af at høre sammen; de udgjorde et Slags internationalt Aristokrati, og mangen Lærd betragtede den fremmede Forsker som staaende nærmere end den

Folkeforlystelser i Holland (Holger Iacobæus' Rejsebog).

ulærde Landsmand. Stundom kunde Udlændingen erhverve en meget fremskudt og indflydelsesrig Stilling. Til Minde om Matthias Iacobæus' Virksomhed ved Paduas berømte Universitet sattes en Tavle i Domkirken med en stærkt rosende Indskrift; ja han spillede ogsaa en meget fremtrædende Rolle i Universitetets Strid med Jesuitterne, der førte til, at de forvistes fra Republikkens Territorium. Kun sjældent træder Uvilje og Skinsyge mod det fremmede Element for Dagen. Johan Adolph Iacobæus fortæller saaledes, at hans Ven og Velynder Dr. Dillenius fra Giesen i sin Egenskab af »Fremmed« maatte overvinde megen Modstand, før han blev Professor i Oxford. Han selv maatte — efter Dr. Sherards Død — opgive sine Studier paa »London Hospital«, »da hans Collega saa med skele Øjne og . . . gjorde de Anstalter hos Direktøren, at ingen uden indfødt maatte nyde den Frihed.«

Selvfølgelig kostede de langvarige Studierejser mange Penge, og da de unge Videnskabsdyrkere som Regel stammede fra Smaakaarshjem, vilde de have været økonomisk uoverkommelige uden Hjælp fra andre. Det var imidlertid muligt at faa den nødvendige Støtte for lovende unge Mænd, der raadede over den fornødne Protektion. Ofte kunde Vanskelighederne overvindes ved at rejse som Ledsagere, Hovmestre, Lærere for unge, velhavende Adelsmænd. Thi Sæd og Skik krævede, at ogsaa disse Repræsentanter for den privilegerede Klasse skulde se sig om i Verden, lære fremmede Lande og Folk at kende, erhverve Sprogkundskaber og anden Lærdom. En Udenlandsrejse var i hvert Fald nødvendig, hvis den unge Adelsmand var ærgerrig, ønskede at spille en Rolle ved Hoffet eller faa Ansættelse i den højere Administration. Paa sine mangeaarige Rejser var Livlæge Matthias Iacobæus hyppigt alene, stundom ledsagede han — formentlig

mod en passende Godtgørelse — unge Junkere som Hans Lindenov, Esge Bille, Jørgen og Otto Scheel.

Matthias Jacobæus' Svoger Dr. med. Eskild Christensen har efterladt et Regnskab over Rejsseudgifter, der ikke er uden Interesse.

Eskild Christensen var Søn af en fattig Indsieder i Boeslunde, der døde af Pest Anno 1553. Da han var bleven en anset og velhavende Mand lod han — til Minde om sin bortgangne Fader — indmure en endnu synlig Ligsten i Boeslunde Kirke. Eskild var ved Faderens Død kun et Par Aar gammel, men den begavede Dreng fik Hjælp baade til at gennemgaa en lærd Skole og til sine Studier ved Universitetet. Med offentlig Understøttelse studerede han Medicin i Udlandet og tog Doktorgraden i Basel. Aar 1578 anmodede Frederik den Anden ham om at rejse som Hovmester for den c. attenaarige Holger Ulfstand, Søn af Båhus Slots heltmodige Forsvarer i den nordiske Syvaarskrig. Hans Naade Kongens Instruks til »Skolemester« Eskild Christensen havde tilvisse Næb og Klør:

»Han skal have Pengene i Forvaring. Holger Ulfstand maa ikke gaa til Selskab, Værtskab eller andetsteds uden Skolemesterens Samtykke, og denne skal ledsage Hr. Holger paa Forelæsninger. Han maa ikke uden Skolemesterens Villie og Vidskab laane Penge eller borge andet. Gør han det, vil Kongen ikke betale eller tilstede, at det betales af hans Arv. Saafremt han befinder Holger Ulfstand at skikke sig mod denne Instruks eller sig haardnakket, genstridig, uflittig, ulydig at bete, skal han saadan Brøst straks give os tilkende.«

Som man ser, sparede Kongen ikke paa strenge Formaninger, men derimod nok paa Pengene; thi Skolemesterens Løn blev sat til tredive Rigsdaler om Aaret samt en ny Klædedragt. Der tilføjes dog, at Skolemesteren kunde gøre Regning paa Kongens Naade,

hvis han løste Opgaven tilfredsstillende. Og det gjorde Eskild Christensen. Efter Hjemkomsten aflagde han et omhyggeligt Regnskab, der indledes med en Redegørelse for Værdiforholdet mellem en Rigsdaler og de fremmede meget talrige Møntsorter. Enkelte Poster skal lige nævnes:

»Den 7. December 1582 købtes Pestilenslys og Dagen efter Præservativ mod Pest.«

»Den 8de Marts regnet med vores Diskherre Doctore Samuele Grynæo Jurisconsulto og betalt fra 22. Juli A. 1582 og indtil 10. Marts 1583, som er 33 Uger, om Ugen 4 Floriner for os baade, gjør 110 Daler.«

»Givet Orgelisten for 7 Maaneder, han haver ganget til Holger og lært hannem at slaa paa Instrumentet; gjør 9 Daler 6 Batzer. (18 Batzer = 1 Rigsdaler; 1 Florin = 15 Batzer).«

Kongens Tilfredshed viste sig ved, at Eskild Christensen efter at være kommen hjem fik et af de smaa gejstlige Embeder, der gav — uden at kræve egentligt Arbejde — en vel lille, men fast Indtægt, samt fremfor alt ved at han trettende Juni 1592 udnævntes til Læge i Fyen med Bopæl i Odense og to Hundrede Daler i aarlig Løn. Den ellefte December 1593 ægtede Stiftlægen — som man maaske tør kalde ham — Biskop Jacob Madsen den Ældres Datter *Marine*, og hjalp denne højt ansete Prælat med Arbejdet i hans sidste Leveaar. Dr. med. Eskild Christensen selv døde anden November 1621. Den fattige Indsidders Søn var da saa vel situeret, at han kunde borttestamentere fem Hundrede Rigsdaler i Legater.

Til et Universitet hører nødvendigvis baade Studenter — hvis Livsvilkaar ganske kort er omtalt — og Lærere. Hvad de højlærde Professorer angaar, saa var deres Forhold, Optræden og Handlemaade i hine svundne Tider unægtelig paa mange Punkter saare

forskellige fra deres Nutidskollegaers — ofte vel egnede til at vække en stille Undren.

Professorgagen var i Universitetets første Tid hundrede Rigsdaler, men steg dog hurtigt til to Hundrede. Da Nicolaus Steno — efter indtrængende Anmodning af Griffenfeldt — 1672 kom hjem for at overtage en Stilling som »Anatomicus Regius« (kongelig Anatom) — Professor kunde han ikke blive paa Grund af sin Tro — fastsattes den aarlige Gage til fire Hundrede Rigsdaler. Som bekendt følte Steno sig utilfreds med Forholdene i sit Fædreland og drog snart atter bort. Naar Livlæge Matthias Iacobæus' Svigersøn *Stephanus* — der iøvrigt betragtes som dansk historisk Forsknings rette Fader — lønnedes med seks Hundrede Rigsdaler som kongelig Historiograf, ansaas han for meget rigeligt aflagt. Han havde imidlertid stor Vanskelighed med at faa sin Gage udbetalt, da de økonomiske Forhold var meget slette i Christian den Fjerdes sidste Regeringsaar.

Professorgagerne var da saare beskedne. Man maa imidlertid erindre, dels at Pengene havde en ganske anden Købeevne end i vor Tid, dels at Professorerne i vid Udstrækning havde Sportler og Bierherv. Spørgsmaalet »Ben«, som i Nutiden spiller saa stor en Rolle, var ogsaa paa Tapetet i det sekstende og syttende Aarhundrede.

Efter at Jacob Madsen den Yngre anden Oktober 1630 var udnævnt til Professor i Veltalenhed, fungerede han halvtredie Aar som »Notarius ved Akademiet« og »skrev akademiske Programmata og Testimonia med saa net og dejlig en Stiil, at de af alle Kendere maatte admireres.« (D. G. Zwergius: Det sjællandske Cliresie). Medens han var Notarius »nød han for 183 Testimonia publica, han skrev, 185 Rigsdaler og for Programmata, han skrev, 74 Rigsdaler.« I »Optegnelser til mit Livs Historie« skriver Professor Hol-

ger Iacobæus: »Anno 1686 11. Junii antog jeg Notariatum Academiæ, som jeg beholdt til 24. September 1687, og skrev jeg imidlertid 68 Testimonia og 9 Programmata.« Om Jacob Madsen den Yngre skriver Zwergius endvidere: »1635 var han Decanus facultatis philosophiæ og promoverede under hannem den 9. Maj 19 Magistri og atter 1637, da 29 blev Magistri.« Da der var forbunden Udgifter med at tage en hvilken som helst Universitetsgrad — mindre ved de lavere, større ved de højere — er der jo sikkert falden en Del af til den fungerende Dekan.

Ogsaa udenfor Universitetets Mure var der god Brug for Professorernes Arbejdskraft, blandt andet som Dommere i forskellige Retter; saaledes i den berømte — eller rettere berygtede — »Tamperret«, der særlig beskæftigede sig med Ægteskabssager. I denne var det dog ingenlunde det juridiske, men det teologiske Fakultet, som spillede første Violin. Ja i selve Højesteret sad jævnlig Universitetets Professorer. Den seks og tyvende April 1691 udnævntes Professor Holger Iacobæus til Assessor i Landets øverste Domstol. Professor i Lægevidenskab Vilhelm Worm blev endog 1690 Justitiarius i Højesteret.

Disse mildest talt mærkværdige Forhold hænger sammen med de gældende Bestemmelser om det juridiske Fakultets Arbejdsfelt og hele Ordningen af Retsvæsenet. I Universitetets første Levetid holdtes kun Forelæsninger om Romerret, og Undervisningen sigtede absolut ikke paa at uddanne Dommere og Sagførere til deres Kald. Disse Stillinger beklædtes af Lægfolk, der havde erhvervet større eller mindre Kendskab til danske Love, men ingensinde beskæftiget sig med videnskabelig Jura. Først 1734 — d. v. s. efter at Universitetet havde eksisteret over to Hundrede Aar — satte Professor i Natur-, Folke- og Statsret Andreas Højer igennem, at der gaves Undervisning i dansk

Lovkyndighed, og to Aar senere indførte denne fremragende Mand juridisk Eksamen. En værre Parodi paa det sande Ord, at »man skal lære for Livet og ikke for Skolen« turde det være vanskeligt at stille paa Benene. Nutidens Nævningeinstitution bliver i Sammenligning med Undervisningen i Jura og Ordningen af Retsvæsenet før A. Højers Tid næsten fornuftig!

Alt i alt tør man vistnok hævde, at Universitetslærernes økonomiske Stilling paa Reformationstiden og i de følgende Aarhundreder vel ingenlunde var glimrende, men dog mindst lige saa god som i Nutiden. Under hele den europæiske Kulturs Udvikling — fra de ældste Tider indtil Nutiden inklusive — har de Mænd, der særlig har arbejdet for Kulturens Fremme, som Videnskabsmænd og Kunstnere, langt fra hørt til de økonomisk begunstigede; kun sjældent og undtagelsesvis har det efterstræbte Guld fyldt deres Lommer, alt for ofte er deres Arbejde blevet hæmmet af knugende Fattigdom.

Et Forhold, som er vel egnet til at vække vor dybeste Forbavselse, er Professorernes Skiften Videnskabsgren, Ombytning af et Fakultet med et andet. Professor Holger Iacobæus var Professor i Geografi og Historie, da han — vistnok 1684 — begyndte at docere Lægevidenskab. Hans Broder Matthias Iacobæus blev 1668 Professor i Græsk, 1671 i Medicin. Det var imidlertid ingenlunde kun Medlemmer af Familien Iacobæus, der saaledes lavede »Bytten lærde Gaarde«; det var tvertimod saare almindeligt. For blot at nævne nogle enkelte Eksempler var Thomas Fincke successivt Professor i Matematik, Veltalenhed og Medicin. Caspar Bartholin den Ældre i Veltalenhed, Medicin og Teologi — det sidste var absolut det fineste.

I vor Tid, hvor en vidtgaende Specialisering paa alle Omraader kan medføre Fare for en harmonisk aandelig Udvikling og foranlediger praktiske Vanske-

ligheder, vilde et svagt Forsøg paa at handle paa samme Maade som Fortidens Lærde vække en Storm af Uvilje og Indsigelser. Man maa imidlertid betænke, at »Videnskabens Agre« — hvis man tør bruge dette billedlige Udtryk — den Gang langtfra havde samme mægtige Udstrækning som i vor Tid, samt at Undervisningen, ogsaa af de ganske unge Studenter, mere sigtede paa at skabe Lærde med stor og mangeartet Viden, end Mænd, hvis Kundskaber kunde bestaa Prøven, naar de stod overfor det praktiske Livs Fordringer og Krav. Man erindre kun Caspar Bartholin den Ældres Vejledning i Studiet af Lægevidenskaben, hvor der kræves, at den vordende Læge skal sætte sig ind i de gamle Sprog, Matematik, Fysik, Retorik, Filosofi og Gud ved hvad, inden han tager fat paa de for en Læges Virksomhed og Gerning betydningsfulde Fag. Ikke desto mindre tør vi hævde, at ingen Hjerne kunde rumme saa mange og forskelligartede Kundskaber, at den yndede Skiften Professorat blev forsvarlig. Overfladiskhed og Dilettanteri maatte blive den uundgaelige Følge.

I Nutiden gaar man med gode Grunde og fuld Ret ud fra, at Mænd i fremskudte, ansete Stillinger — som f. Eks. Universitetsprofessorer — passer deres Arbejde samvittighedsfuldt. Nogle kan ofre sig fuldstændigt for deres Virksomhed, andre kan tage deres Pligter mindre højtideligt og dyrke materielle eller aandelige Særinteresser ved Siden af deres Embedsarbejde, men virkelig indiskutabel Forsømmelighed turde under alle Omstændigheder forekomme meget sjældent. Anderledes med de høje Professorer i det sekstende og syttende Aarhundrede. Atter og atter klages der over, at de tilsidesætter givne Instrukser og forsømmer deres Arbejde. En lille »Blomstersamling« af officielle Formaninger og Reprimander til Universitetets Lærere er vel ikke helt blottet for Interesse.

Anno 1572 udsteder Frederik den Anden et Kongebrev, hvori han paataaler Professorernes Forsømmelighed.

I »Tillæg til Universitetsfundatsen af 1621« — Christian den Fjerdes saakaldte »Constitutiones Novellæ« — indskærpes, at Professorerne ikke maa forsømme Forelæsninger uden at have stillet en af Rektor godkendt Vikar, ligesom de ikke uden Tilladelse maa forlade Byen.

Anno 1651 sender Kansleren Konsistorium en hvas Skrivelse, hvor det blandt andet hedder: »Men at studiosa juvenitas (den studerende Ungdom) skal hos deres Præceptores (Lærere) finde Eksempel at være in officio (i Tjenesten) forsømmelige, det er det Tungeste som de derudi ere skyldige, skulle have ondt ved at svare til.« Kansleren er saavist ikke Stilist; hans Sprog er utroligt slet og knudret; men Meningen er jo klar og god nok.

Anno 1652 bestemmes, at Professorer, der forsømmer deres Disputationer, skal bøde tyve Rigsdaler, der skal fordeles til Studenter, som er flittige Deltagere. Bøden er paafaldende høj; Pengenes Anvendelse ekceptionel onskabsfuld.

Griffenfeldt befaler 1675 højtideligt Professorerne at disputere med større Flid. Hans Efterfølger Rigskansler *Frederik Ahlefeldt* indskærper 1681 større Flid i hele Arbejdet paa Universitetet.

Forskellige historiske Fakta beviser, at de administrative Myndigheders Bebrejdelser i hvert Fald ikke var helt uberettigede.

Ofte var Professorerne Indehavere af en hel Række Stillinger, som umuligt kunde bestrides af samme Mand. Ole Worms Søn, Wilhelm Worm, var samtidigt Bibliotekar, Assessor og Justitiarius i Højesteret, første medicinske Professor og Dekan. Universitetsfor-

retningerne lod han besørge af sin svagt begavede Søn Ole Worm.

I Lektionskatalogen averterer Thomas Bartholin Forelæsninger i Filosofi og Medicin; det mærkelige er — som paavist af Gordon Norrie: Kirurger og Doctors. Kbhvn. 1929 — at de skulde holdes samme Dag og samme Klokkeslet. Muligvis er ingen af dem bleven holdt.

I en anonym Skrivelse af 1707 hævdes uimodsaagt, at kun to Professorer holder de paabudte Disputationer, medens de Deklamationer, som ogsaa paahvilede Professorerne, stiltiende er afgaaet ved Døden.

Matthias Iacobæus den Yngre blev 1668 Professor i Græsk, 1671 i Medicin. Jens Iacobæus udnævntes 1683 til medicinsk Professor og samtidigt til Medlem af Consistorium. Der er imidlertid ikke mindste Spor til, at de lærde Herrer har holdt Forelæsninger; de synes at have indskrænket sig til at tage imod Professoratitel og -gage.

Det kan da ikke nægtes, at i hvert Fald nogle af de ærede Professorer viste forbavsende ringe Pligtfølelse og svagt udviklet »Arbejdsmod«. Men indenfor Universitetets Mure grasserede ogsaa en anden moralsk Sygdom: Nepotismen. Slægts- og Venskabsforhold havde stor, ja afgørende Betydning for en Mands Løbebane. Og dette Forhold gjorde maaske endnu mere Skade end Professorernes Forsømmelighed. Det er nu en Gang saa, at Videnskabsmænd — som alle andre Arbejdere — vil have det dem tilkommende materielle Udbytte. Vejer en god Forbindelse mere end et godt videnskabeligt Arbejde, gaar det med absolut Sikkerhed ud over Forskerarbejde og Forskerglæde. Ja, det synes næsten, som om Krænkelser af Retfærdighedsfølelsen rent psykologisk hemmer Lysten til videnskabeligt Arbejde.

Nepotismen holdt sit egentlige Indtog paa Universitetet med *Thomas Fincke* (født sjette Januar 1561, død fire og tyvende April 1656). Han var Professor i fem og tres Aar og blev i sin Stilling, til han døde seks og halvfems Aar gammel — ganske ubekymret om Begrebet Aldersgrænse. Gennem sin ældste Datter Annas Ægteskab med Caspar Bartholin den Ældre og en yngre Datter Dorotheas ægteskabelige Forbindelse med Ole Worm blev han, paa mødrene Side, Stamfader til de to mest bekendte lærde Slægter, og da han døde, var den allerstørste Del af samtlige Professorstillinger besat med hans Efterkommere — ni og halvfjerds tilsammen.

Under Bartholinernes næsten absolutte Herredømme paa Universitetet fejrede Nepotismen sande Orgier. De og deres Slægtninge lagde Beslag ikke blot paa Professorater, men ogsaa paa de Stipendier, Universitetet raadede over. Ikke sjældent indskreves — ifølge den nævnte Klage af 1707 — spæde Professorbørn som vordende Stipendienyder, og ganske unge Mennesker udpegedes (designeredes) til at overtage ledigblivende Professorater — en Uskik, der først blev forbudt 1722. *Christian a Moinichen* indgav 1725 en Betænkning med Klage over den yderliggaaende Nepotisme. Riegels fremhæver, at alle Medlemmer af Familierne Worm og Bartholin under Frederik den Fjerdes Regering »nød Universitetets fede Corpora paa levitisk Vis . . . de dannede en hellig Vognborg«. Andreas Højer, der indlagde sig stor Fortjeneste ved at ordne det juridiske Studium, omtaler, at Finckes Legat for Medicinere uden videre gaves til Medlemmer af Bartholinslægten, selvom de ikke studerede Lægevidenskab.

Nogle faa konkrete Eksempler viser, at disse skarpe Klager ikke manglede fyldestgørende Begrundelse.

Et Spørgsmaal turde det maaske være, om Holger

Iacobæus saa tidligt — kun fire og tyve Aar gammel — var bleven Professor, hvis hans Moder ikke havde været en Bartholin. Maaske tør man ogsaa paastaa, at denne fine Afstamning var en Hovedaarsag til, at hans Brødre Matthias og Jens Iacobæus, der hverken var dygtige eller flittige, blev Professorer i Medicin. Ja, Matthias' Udnævnelse er sikkert et af de grelleste Udslag af Nepotisme i Universitetets Historie. Aar 1664 sattes den igennem af Thomas Bartholin med Forbigaaelse af Nicolaus Steno, der allerede da havde vundet evropæisk Berømmelse. »Stensen gik herved tabt for dansk Videnskab, men Professoratet bevarede i Familien« (V. Maar: Thomas Bartholin 1916).

I en saare tidlig Alder fandtes Medlemmer og nære Slægtninge af den Bartholinske Familie egnede til at beklæde fremragende Universitetsstillinger. Caspar Thomassøn Bartholin blev i en Alder af nitten Aar Professor i Anatomi og Fysik med Sæde i det filosofiske Fakultet. Samtidigt med at han Marts 1678 tog Doktorgraden, udnævntes han, tre og tyve Aar gammel, til ordinær Professor i Medicin. Hans Broder, Thomas Bartholin, blev, efter at have udgivet nogle antikvariske Skrifter, kun atten Aar gammel udpeget til Professor i Fædrelandshistorie. Samme blide Skæbne havde den nittenaarige Jacob Scavenius, der 1689 designeredes til Professor i Medicin og Filosofi. Men den unge Mand hørte ogsaa saavel paa fædrene som paa mødrene Side til det »akademiske Aristokrati«. Hans Fader var Professor i Jura, Generalprokurør Peder Scavenius til Aastrup, hans Moder Sostrata Iacobæa — Søster til Professor Holger Iacobæus, der (i Optegnelser til mit Livs Historie) skriver:

»19. December 1688 fik jeg Afkald af Iacobo Scavenio, Petri Scavenii filio, hvis Formynder jeg havde været, og tog jeg mig saa videre paa at være hans Curator.« Den sikkert lovende unge Mands Løbebane

blev brat afbrudt, idet han mistede Livet ved Amalienborgs Brand nittende November 1689.

Utvivlsomt var mange fremragende Begavelser i det syttende Aarhundrede knyttede til Københavns Universitet. Flere af disse Mænd vandt evropæisk Berømmelse og hævede derved ikke blot Lærestaltens, men hele Landets Anseelse. Nogle Navne — som Steno og Bartholin — staar endnu idag i enhver anatomisk Lærebog til Minde om deres Bæreres betydningsfulde Opdagelser. Men ved Siden af den Glans, som disse store Forskere kastede over Universitetet, husede dette ikke blot megen Forfængelighed og Misundelse — højst utiltalende aandelige Egenskaber, som erfaringsmæssigt kan findes sammen med den størst mulige Lærdom — men ogsaa anden menneskelig Skrøbelighed, der gav sig Udslag i Pligtforsømmelse og Tilsidesættelse af Billighed og Retfærd.

En Del Medlemmer af Familien Iacobæus — stammende fra flere Generationer — var i det sekstende og syttende Aarhundrede knyttede til Københavns Universitet.

Efterat *Jacob Madsen den Ældre* i November 1563 var vendt tilbage fra Tyskland — som Magister ved Wittenbergs Universitet — begyndte han at holde Collegier og blev 1565 udnævnt til Professor i Veltalenhed — med tresindstyve Rigsdaler i aarlig Løn. Men endnu samme Aar udnævntes han til Rektor ved Skolen i Ribe. Hans Søn, Livlæge *Matthias Iacobæus*, fik 1613 Opfordring til at overtage et Professorat i Medicin, hvad han dog afslog — og det var alt, hvad han havde at gøre med Universitetet. Derimod blev Sønnen *Jacob Madsen den Yngre* overtalt af Slægt og Venner til at modtage et ham tilbudt Professorat i Veltalenhed, skønt han gerne vilde afslutte sine Studier i Udlandet med en Rejse til Frankrig. »Han disputerede da, som Professor Eloquentiæ og Humanioræ, den 2den Oct. 1630, aflagde sin Professoræded den 16de og holdt den 29de paa Academiets Ordre en Jubeloration til Amindelse om den Augsburgske Bekiendelse.« (Zwergius: Det sjællandske Cliresie). Han opgav Universi-

tetsgerningen, da han 1638 udnævntes til Hofprædikant. Tre af hans Sønner med *Anna Margrethe Bartholin* blev Professorer ved Københavns Universitet. De to ældste — *Matthias* og *Jens* — var dog hverken begavede eller arbejdsomme; derimod udfoldede den yngste en betydelig Virksomhed baade som lærd Forfatter og Universitetslærer.

I »Optegnelser til mit Livs Historie« (Danske Samlinger III) omtaler *Holger Iacobæus* de vigtigste Begivenheder, han oplevede:

»Anno 1650 6te Julii imellem 4 og 5 slet om Morgenen blev jeg fød til Verden i Aarhus.«

»Den 12te Julii blev jeg Christnet i Aarhus Domkirke af Mag. Jacob Knudsen og blev opkaldet efter den Welbyrdige og Salige Guds Mand Holger Rosenkrantz til Rosenholm, som ellers kaldes lærde Holger.«

Holger Iacobæus fik privat Undervisning i Aarhus til 1661, da han efter Faderens Død rejste med sin Moder til København. Her fortsatte *Povel Andersen Holm* — senere Kapellan ved Trinitatis Kirke — med den private Undervisning til Maj 1664, da han kom ind i Vor Frue Skoles Mester-Lexie. Juli 1666 blev han Student og holdt ved Højtideligheden en latinsk Tale paa Vers.

Efter at have afsluttet sine Studier ved Universitetet — med *Rasmus Vinding* som Privatlærer — rejste Holger Iacobæus Oktober 1671 ud paa sin første Udenlandsrejse. Først i Oktober 1679 afsluttede han sit — tidligere skildrede — Rejseliv.

Aar 1674 udnævntes den da fire og tyveaarige Mand til Professor i Geografi, men holdt først sin Tiltrædelsestale i Oktober 1679, og begyndte sine Forelæsninger over Geografi — senere ogsaa Fysik — Februar 1680. Hans lægevidenskabelige Forelæsninger begyndte 1686. »Anno 1686 d. 17de Januarii begynte jeg at læse publice (offentligt) de Sectis Philosophorum, efter at jeg Professionen havde antaget, og forklarede jeg alternatim (skiftevis) Materiam medicam (Optegnelser etc.)« Ordinær medicinsk Professor blev han først 1698. I tre Aar var han Universitetets Rektor: 1690—91, 1695—96 og 1696—97. Den fem og tyvende April 1691 udnævntes han til Assessor i Højesteret. Niende Oktober 1698 til Kongelig Justitsraad.

Den nittende Oktober 1681 ægtede Holger Iacobæus sit Søkendebarn *Thomas Bartholins* Datter *Anna Margrethe*, der blev Moder til seks Sønner og to Døtre. Hun døde, efter Sønnen *Johan Adolphs* Fødsel, attende Maj 1698. Efter henved et Aars Forløb — ni og tyvende Marts 1699 — giftede han sig paany med sin Fætter *Thomas Bartholins* Enke *Anna Tistorff*.

Den fjortende Juni 1701 blev Professor H. Iacobæus angreben af en hidsig Feber — umiddelbart efter en Pinseudflugt til Gentofte — og døde, faa Dage senere, den attende Juni.

Om Holger Iacobæus' rent menneskelige Egenskaber er der næsten kun godt at sige. Han var en meget kundskabsrig, fint dannet Mand, i Besiddelse af stor personlig Elskværdighed og et vindende Væsen. Sandsynligvis har han ogsaa været aandfuld og vittig; thi de Tegninger, hvormed han gerne udsmykkede sine Manuskripter, er ofte humoristiske, og hvad Pennen formaar, kan vel ogsaa Munden yde. Under Rejsen i Italien modtoges han med den største Imødekommenhed ikke blot af Repræsentanter for den lærde Verden, men ogsaa af verdslige og gejstlige Stormænd. Storhertug Cosimo den Tredie af Toskana skaffede ham Materiale til hans meget specielle Studier af Fiskenes Anatomi og viste dem — i hvert Fald tilsyneladende — stor Interesse. I Rom stiftede han Bekendtskab med en hel Række Kardinaler og nævner i sin Rejsebeskrivelse ni ved Navn, som han kendte særlig godt. Den Iver og Interesse, hvormed man fulgte hans Svingning over mod Katolicismen, tør vel ogsaa udlægges som et Tegn paa, at der blev sat stor Pris paa den unge Videnskabsmand.

Ogsaa i London modtoges han med aabne Arme af de mest fremragende Videnskabsmænd — i første Række Kemikeren og Fysikeren Robert Boyle. Under Studieopholdet i Oxford synes han at have gjort et dybt Indtryk paa den siden meget bekendte Forsker

William Sherard, der tredive Aar senere tog sig meget varmt af hans Søn Johan Adolph.

Et tiltalende Træk hos Holger Iacobæus er den udprægede Troskab, han ved flere Lejligheder lagde for Dagen. Under alle Forhold bevarede han sine venlige Følelser og uskrømtede Beundring for Nicolaus Steno. I mange Aar havde der været heftig Strid mellem den bekendte tyske Videnskabsmand Hermann Conring og Holger Iacobæus' elskede Lærer Ole Borch, og ved Sørgehøjtidens i Anledning af Borchs Død gav Iacobæus den tyske Forsker i den Grad paa Hovedet, at hans talrige Elever blev dybt foragede.

Til Tidens fremtrædende Karaktermærker hørte Forfængelighed og Snobberi for den vindskrænkede Kongemagt, og Holger Iacobæus var — det maa indrømmes — et Barn af sin Tid. Herom foreligger talrige Vidnesbyrd i hans tidligere nævnte »Optegnelser til mit Livs Historie« — en gennem adskillige Aar ført Dagbog over de vigtigste Begivenheder i hans Liv. Han synes altid at notere, naar Skæbnen har bragt ham i Berøring med Kongen eller kongelige Personer. Saaledes skriver han:

»Anno 1687 d. 11te December fik jeg Befaling af hans Kongelige Mayestät at skrive Historiam naturalium Daniæ (Danmarks Naturhistorie) og gjøre en fuldkommen Catalogum paa Kongelig Mayestäts Kunst-Cammer, for hvilket Hans Kongelige Mayestät tilforordned mig aarlig 200 Riksdaler til Salarium.«

Det er saare naturligt, at denne Opfordring noteres; thi den stiller ham to store og ærefulde Opgaver. Det er ogsaa en fin Opmærksomhed fra Christian den Femtes Side, naar han valgte Holger Iacobæus' første Rektorat til at skænke Universitetet en Rektorkappe:

»Anno 1691 d. 19de Januar fremskickedede Hans Kongelige Mayestät mig en Rector-Kappe, som hand

allernaadigst forærede Universitetet, hvilken jeg strax derefter præsenterede for Professoribus in Consistorio.« .

Forfatteren noterer imidlertid ogsaa ganske ligegyldige og selvfølgelige Audienser hos Majestäten — f. Eks. en Takkevisit for den »meget prægtige Kappe« og lign., ligesom han ogsaa er meget glad ved Prinsernes Nærværelse ved forskellige Lejligheder.

Meget forstaaelig er Professorens Glæde over de Gaver, han fik fra tyske Fyrster, som han havde sendt et Eksempplar af sit store Pragtværk: Museum Regium; thi de var unægtelig meget flotte, betød en reel Forøgelse af Husets Samling af Kostbarheder:

»Anno 1697 d. 29de October fremskickedes Churførsten af Brandenburg mig en Foræring paa 100 Ducater for et Exemplar af Descriptione Musei Regii, jeg hannem nogen tiid siden hafde tilskicket.«

Fyrsterne af Wolfenbüttel sender ham »en Foræring af gjort Sølf,« bestaaende af otte »Sølf-Beggare«, to Lysestager m. m., der tilsammen vejede hundrede og fire og fyrre Lod. Mere borgerlig er Fyrsten af Anhalts Foræring: Et enkelt forgyldt Sølvbæger, der vejede fire og fyrre Lod, medens Kejser Leopoldus' Gave vel kommer ret sent — tredivte September 1698 — men til Gengæld bestaar i »en Guld-Kiæde paa 100 Ducater med hans effigie (Billede) i en Guld-Medaille.«

Som vel forøvrigt de fleste Talere satte Professor Jacobæus stor Pris paa mange Tilhørere, fremhæver den »meget store« eller »usigelig store« Forsamling af Mænd og Kvinder, der er til Stede f. Eks. ved hans Demonstration af Boyles machina pneumatica. Ligeledes kan man mellem Linierne læse, hvorledes han nyder højtidelige Ceremonier med ham selv i en Hovedrolle:

»Anno 1691 den 15te April holdt jeg Oration til Hans Mayestäts Fødselsdag paa auditorio udi Kon-

gens og Printzens Nærværelse, og en usigelig confusus Auditorum, og stoed jeg in Catedra med den nye Rector-Kappe paa. Før end Orationen begyndtes, ringte det med Storm-Klokken. Efter Orationen kiimte det med alle Klokkerne . . .

Den 11te Juni resignerede jeg Rectoratum Academicum udi Vor Frue Kirke, udi Hans Kongelige Høyheds og Printz Christians Nærværelse samt en usigelig stor Forsamling af Tilhørere, og gik jeg mellem Grev Reswentlow, Patronum Academiae, og Baron Jens Juel, som ledsagede mig fra consistorio og ind i Kirken . . . Før end Orationen begyndtes, ringte det med Storm-Klokken, efter at solenniteten var overstaaet, blæste Stads-Musicanterne af Taarnet . . .«

Til Undskyldning for Holger Iacobæus kan tjene, at Tiden — som tidligere berørt — var gennemsyret af Snobberi og Forfængelighed. Efter Regeringsforandringen 1660 var Kongen og Hoffet faktisk Magtens Sæde, og Menneskene bøjer sig nu en Gang altid for den reelle Magt, hvad enten den indehaves af en enkelt Person og de Mennesker, han har Tillid til, en Samling fremragende Slægter eller — som i Nutidens Demokratier — Repræsentanter for Befolkningens brede Lag. Med den menneskelige Forfængelighed var det endda særlig slemt paa Professor Iacobæus' Tid. Christian den Femte indførte en Rangforordning, der anbragte enhver Borger med blot nogenlunde anseelig Stilling i Samfundet i en bestemt Rangklasse med Underafdelinger, og de gode Borgere lagde uhyre Vægt paa dette Foster af aandelig Forvildelse. De Lærde indtog ikke paa nogen Maade en Undtagelsesstilling. Det berettes, at Professorerne Thomas Bartholin og Vilhelm Worm følte sig yderst pikerede, da de ved et stort Bryllup 1673 maatte gaa bagefter et Par unge Sekretærer, der nylig havde hørt deres Forelæsninger, men nu var et Stykke oppe paa Rangstigen. De gik til

Griffenfeldt og bad om Rang, men fik et smigrende Afslag af den store Statsmand — der iøvrigt ragede til sig, hvad han kunde, af Æresbevisninger. Anno 1679 tillagdes der iøvrigt Professorerne adelig Rang, og September 1695 udstedtes en Forordning, hvorefter Rektor fik den højeste Rang, saa kom de teologiske, juridiske og medicinske Professorer, medens de filosofiske rangerede lavest.

Om Holger Iacobæus' rent private Liv — som Ægtemand, Fader og saa fremdeles — foreligger ingen Oplysninger, hvad der — som Menneskene nu en Gang er — tyder paa, at der kun var godt at sige. Kulturhistorikerne kan da uden Vanskelighed blive enige om, at der var meget Lys i hans almenneskelige Karakterbillede, Skyggerne derimod faa og smaa. Derimod er der nogen Uenighed om hans Værd og Betydning som Lærer, Forfatter og Forsker.

Som bekendt hævder vi Nutidsmennesker med gode Grunde, at en Mand fuldtud kun kan beherske et forholdsviis lille Felt af den samlede Videnskab, og Forsøg paa at optræde som Autoritet paa flere forskellige Omraader fylder os uvilkaarligt med Mistro. Og næstes kan det ikke, at Holger Iacobæus havde mange Streng paa Fiolen — for at bruge et billedligt Udtryk. Han begyndte vistnok med at studere Teologi — i hvert Fald prædikede han i sin Ungdom i Vartov Kirke — men tidligt kastede han sig med stor Iver over Naturvidenskaberne. I første Række repræsenterede han vel nok Lægevidenskaben, skrev flere medicinske Afhandlinger og deltog i en lang Række Disputationer med medicinske Emner. Men dels mundtlig i Forelæsninger, Foredrag, Disputationer, dels i trykte Bøger og Afhandlinger beskæftigede han sig med en hel Række andre videnskabelige Fag. En Tid lang var Zoologien utvivlsomt hans Hjertebarn. Kun seks og tyve Aar gammel offentliggjorde han: »Observatio

nes de ranis & lacertis. Paris 1676 (Iagttagelser om Frøer og Øgler).« Under Italiensrejsen arbejdede han ivrigt med Fiskenes Anatomi, men offentliggjorde intet om sine Studier, ligesom det heller ikke blev til noget med den danske Naturhistorie, han havde lovet Kongen. Tillige forelæste og skrev han om Emner henhørende under Geografien, Fysikken, Historien og Filosofien, ja gik end ikke af Vejen for at optræde i en juridisk Disputation (Anno 1693 den 15de Februar opponerede jeg publice imod Weghorstium, Professor rem juris. Disputatio var de justitia).

Unægteligt en vidt favnende Aand! Et Slags levende videnskabeligt Konversationsleksikon! Men ogsaa i dette Forhold er Holger Jacobæus kun et ægte Barn af Tiden. Andre Lærde — som f. Eks. Wormerne — optræder ligeledes som Eksperter i mange forskellige, hinanden fjerntstaaende Afsnit af den samlede Videnskab. Den for os vanskeligt forstaaelige, men faktisk jævnlig forekommende Skiften fra det ene til det andet Fakultet forudsætter jo ogsaa, at der findes Mænd med yderst omfattende og forskelligartede Kundskaber.

En meget forskellig Værdsættelse af Holger Jacobæus findes hos de fremragende Medicinalhistorikere, der har beskæftiget sig med hans Ydelser. I sit store og grundige Værk: Danmarks Læger og Lægevæsen indtil 1800, Kjøbenhavn 1873, skriver V. Ingerslev: »Han var en alsidig dannet, grundig lærd Mand, en dygtig Anatom, som dog maaske mere havde beskæftiget sig med Zootomien, navnlig Fiskenes Anatomi, end med den menneskelige Anatomi, en flittig og dygtig Universitetslærer, vistnok en duelig Læge og sikkert en elskværdig Charakter.«

Mindre rosende udtaler V. Maar sig: (Holger Jacobæus Rejsebog. Indledning. Kjøbenhavn 1910). Han fremhæver, at han som ung havde vist sig meget pro-

duktiv som videnskabelig Forfatter og udgivet mange dygtige, om end ikke fremragende eller originale Arbejder, medens han som ældre kun udgav det monumentale »Museum Regium«. Han anker over, at Holger Iacobæus hverken fik skrevet Danmarks Naturhistorie, som han havde paataget sig, eller bearbejdet Stenos geologiske Iagttagelser.

Nedsættende er Julius Petersens Dom. I Den danske Lægevidenskab 1700—1750. Kjøbenhavn 1894, anføres, »at Holger Iacobæus udfoldede en ubetydelig Virksomhed ved Universitetet og væsentlig kun har historisk Interesse ved sin Udgivelse af det pragtfulde Museum Regium.« I C. F. Bricka: Dansk biografisk Leksikon, Kjøbenhavn 1894, skriver han i en Artikel betitlet Holger Iacobæus: »Som Professor udfoldede han ingen betydeligere Virksomhed hverken i anatomisk eller i anden Retning. Historisk bekendt blev han kun ved Udgivelsen af Museum Regium, som dog hans Børns Lærer, *Jochum Halling*, havde væsentlig Del i.« Skarpest og mest udførligt udtaler den bekendte Medicinalhistoriker sine Anskuelse i sin Bog: Bartholinerne og Kredsen om dem, Kjøbenhavn 1898: »Holger Iacobæus varme Sind og videnskabelige Begejstring synes nu ogsaa hurtigt at være bleven afkølet, efter at han ved sin Hjemkomst var bleven installeret i sit gode Embede ved Universitetet. Efter den Tid gav han sig aabenbart kun meget lidt af med Videnskaben. Det store geologiske Arbejde, som Steno havde lagt i hans Hænder, tog han aldrig fat paa, og det laa vel ogsaa over hans Kræfter. Det eneste Værk, hvorved han i sin Professortid har gjort sig bekendt, er hans paa kongelig Befaling udgivne »Museum Regium«, en Prægtfoliant, hvori alle det kongelige Kunstkammers brogede Samlinger beskrives og afbildes, og som ved at tilsendes fremmede Fyrster indbragte ham mange kostbare Foræringer og Æresbevisninger. Men

selv af dette Værk havde han maaske i Virkeligheden kun en ringe litterær Fortjeneste. Udarbejdelsen af Teksten skal i det mindste for en væsentlig Del skyldes hans mangeaarige Huslærer Jochum Halling, en stiltfærdig, beskednen Mand.«

Enhver Læser af disse Udtalelser maa nødvendigvis faa et klart og bestemt Indtryk af Professor H. Iacobæus som Universitetslærer, Forsker og Forfatter. De giver et skarpt tegnet Billede af en Mand, der plejede sin Magelighed og ikke gjorde mere ud af sin Virksomhed end højst nødvendigt, der i hvert Fald var noget af en saakaldt »petit-maitre«, ligesom han ikke undsaa sig ved at høste Ære og Guld for et Arbejde, der for en væsentlig Del var udført af en Mand i en mere end afhængig Stilling. Da Julius Petersen betragtes som en fremragende Autoritet paa Medicinalhistoriens Omraade, vil hans Dom let blive Historiens, og der er derfor god Grund til at undersøge, om hans Bedømmelse kan staa for en nøgtern og saglig Kritik.

Der kan være nogen Vanskelighed forbunden med at fastsætte det Tidspunkt, da Holger Iacobæus kom paa den »grønne Gren«, der efter Julius Petersens Mening havde en saa uheldig Virkning paa hans »Arbejdsmod«. Allerede i fire og tyve Aarsalderen blev han jo Professor ved Universitetet. Naturligt falder det dog at vælge Aaret 1690, da han første Gang blev Rektor ved Universitetet og saaledes naaede den højeste Ærestilling paa den akademiske Bane.

Selv om man ser bort fra »Festtale i Anledning af Christian den Femtes Fødselsdag«, forskellige Digte — blandt andet et langt og meget lyrisk til Lystgaarden Veddeløfs Pris — med andet, der staa Videnskaben uendeligt fjernt, har Professor Iacobæus skrevet og faaet trykt adskillige Arbejder. I første Række staa selvfølgelig Museum Regium, et meget betydeligt Værk paa seks Hundrede Foliosider og talrige fint

udførte Illustrationer. Der gives en omhyggelig Beskrivelse af de mange forskelligartede Numre i det broget sammensatte kongelige Kunstkammer, der i Virkeligheden dannede det første Grundlag for det zoologiske og arkæologiske Museum samt den kongelige Møntsamling. Alene dette Værk har maattet lægge Beslag paa megen Tid og meget Arbejde; men ved Siden af dette Standardværk, der udkom 1696, offentliggjorde han adskillige mindre i de sidste ti Aar, han levede. 1692 Compendii Institutionum Medicar. Disput. IV (Kort Oversigt over Lægevidenskaben). 1693 Compendium Geographicum (Kort Oversigt over Geografien). Ligeledes 1693 en lægevidenskabelig Afhandling; 1696 en zoologisk: Disput. de vermibus et insectis (Om Orme og Insekter).

Ogsaa i Nutiden ser man ikke saa sjældent Mænd arbejde flittigt som Forskere og Forfattere, indtil de har erhvervet en anset Stilling, der tillige er økonomisk tilfredsstillende — det sidste dog selvfølgelig med fornøden Hensyntagen til det Faktum, at Lærdom ikke er og ingensinde har været i det allersvageste Familieskab med Begrebet Guldgrube — hvorefter de viser en paafaldende, næsten uovervindelig Ulyst til at sætte Pennen paa Papiret. Efter Holger Jacobæus' litterære Præstationer i hans sidste Levetid vil man ikke med Rette kunne anbringe ham blandt disse noget anløbne Videnskabsdyrkere, og Julius Petersens Paastand, »at han aabenbart gav sig meget lidt af med Videnskaben« er derfor, med et mildt Udtryk, daarlig underbygget.

Hvorledes den forhenværende Universitetsrektor passede sine Forelæsninger, vides vel ikke, men der foreligger ingen Klage over Forsømmelighed, og tidligere læste han — efter egen Angivelse — to Timer om Dagen, een over Geografi og een over Medicin (i Steden for Villum Worm), hvad der under de givne

Forhold sikkert nok viste, at han var en flittig og pligtopfyldende Mand. Af hans »Optegnelser etc.« fremgaar, at han i de sidste ti Aar, før Døden kaldte ham bort, holdt otte Disputationer over yderst forskelligeartede Emner — en Ydelse, der maa vurderes paa Baggrund af de stærke Klager over Professorernes Forsømmelighed specielt med Hensyn til de saa højt vurderede Disputationer. Ganske særlig maa fremhæves, at Holger Iacobæus 1700 og 1701 — hans to sidste Leveaar — begyndte at holde Forelæsninger over et Fag, der ikke tidligere var doceret ved Universitetet: Den saa kaldte »Materia medica«, nærmest svarende til Nutidens »Lære om Lægemidler«. Ogsaa Lægefolk vil uden Vanskelighed forstaa, at Udarbejdelse af en Række Forelæsninger over et ikke tidligere doceret Fag nødvendigvis maa kræve baade Energi og Arbejde, og Julius Petersens Bemærkning: »Som Professor udfoldede han ingen betydelig Virksomhed« stemmer derfor ikke med sikre historiske Oplysninger.

Utvivlsomt — og ganske naturligt — har Holger Iacobæus benyttet sin lærde Huslærers Hjælp ved Udarbejdelsen af Museum Regium — i hvor stor Udstrækning kan faktisk ingen vide. Men selv de skikkeligste Mennesker — og til dem hørte sikkert Jochum Halling, hvorfor han ogsaa kun drev det til at blive Degn i Taarnby — fyldes med Uvilje og Bitterhed, naar en anden udelukkende høster Ære og Guld ved deres Arbejde, medens de selv maa nøjes med at citere det berømte Ord: »Saa Du Røgen«. Bemeldte Jochum Halling har imidlertid — baade 1701 og 1730 — føjet nogle Noter til H. Iacobæus' gentagne Gange nævnte Optegnelser, og i disse er der intet Spor til uvenlige og bitre Følelser; de aander tvertimod kun Venskab og Veneration. Enhver uhildet Dommer vil da sikkert indrømme, at Beskyldningen for illojalt

Misbrug af sin Huslærers Arbejdskraft hviler paa et saare løst Grundlag.

Utvivlsomt stod Holger Iacobæus langt under Nicolaus Steno, der var et videnskabeligt Geni, og de fremragende Bartholiner, men han maa dog betragtes som en lærd og dygtig Mand. V. Ingerslevs Karakteristik er sikkert mere træffende end Julius Petersens. Denne betydelige Medicinalhistoriker har set paa Holger Iacobæus og hans Livsgerning med saare kritiske — man fristes til at sige — »onde Øjne«.

Forskellige historiske Fakta gør det utvivlsomt, at Professor H. Iacobæus havde Sans for videnskabelig Forskning. Naar Steno, der vel selv følte, at hans stigende Religiositet var ved at opsluge Forskerinteressen, udsaa ham til at bearbejde sine lagttagelser om Toskanas Jordbundsforhold og Forsteninger, gav han jo den yngre Videnskabsmand et uomtvisteligt Tilidsvotum. Noget lignende var Tilfældet med R. Boyle, der i lang Tid arbejdede sammen med Holger Iacobæus under Opholdet i London. Sikkert med Rette fremhæver V. Maar, at Boyle havde speciel Interesse for den unge Forsker, hvis Arbejde vedrørende Fiskenes Anatomi havde særlig Betydning for de videnskabelige Problemer, der paa den Tid beskæftigede Boyle.

Holger Iacobæus formaaede ogsaa at erkende de gode videnskabelige Evner hos unge Forskere. Han satte saaledes megen Pris paa J. Winslow, der siden havde en saa smuk Løbebane i Paris, og opmuntrede ham særlig til de anatomiske Studier, der skulde gøre hans Navn berømt. (Gordon Norrie: Doctores og Kirurger. Kbhvn. 1929).

Det er selvfølgelig rigtigt, at det med Rette kan bebrejdes Holger Iacobæus, at han ikke løste de Opgaver, han havde paataget sig. Han fik ikke skrevet »Danmarks Naturhistorie« — hvad han havde lovet

Kongen — og han gjorde intet ved Niels Stensens Iagttagelser over Toskanas Forsteninger og Jordbundsforhold, som for den geniale Forskers skarpe Øje var den første Begyndelse til et ganske nyt Skud paa Naturvidenskabens store Træ. Aarsagerne til disse »Undladelsessynder« var sikkert flere, og nogle af dem indeholder vistnok Momenter, der kan tjene til Undskyldning.

Efter at Kongemagten var bleven enevældig, var der god Brug for dygtige universitetsuddannede Mænd i den civile Administration. Og Chancerne blev ogsaa udnyttede. Vistnok alle Professorer havde flere eller færre »Udenomserhverv« — alia negotia som man kaldte dem med et latinsk Udtryk. Holger Iacobæus blev 1691 Dommer i Højesteret og havde muligvis andre Bestillinger. For mange Professorers Vedkommende lagde Virksomheden udenfor Universitetets Mure i den Grad Beslag paa Tid og Arbejdskraft, at det gik ud over Arbejdet paa »Akademiet«. Det er derfor meget muligt, at Professor Iacobæus hverken havde Tid eller Arbejdsevne til at udarbejde de Værker, han havde lovet at fremstille. Ganske vist en tarvelig Undskyldning! Men det bør dog fremhæves, at han og Ole Borch trofast røgtede deres Gerning paa Universitetet til deres Død, medens en stor Mængde andre unge Videnskabsmænd svigtede Arbejdet med Undervisning og Forskning for de mere magelige og vel-lønnede Stillinger i Administrationen. Om Caspar Bartholin Thomæ filius skriver saaledes V. Maar (Bulletin de la société française d'histoire de la médecine): »Som næsten alle danske Lærde paa hans Tid ... forlod han den videnskabelige Vej, efter at Absolutismen havde skabt saa fortrinlige Chancer i den civile Administration.«

Et ganske særligt Moment har muligvis bidraget til, at H. Iacobæus i sit Livs sidste Decennium kun har

magtet Undervisningen og Udarbejdelsen af de Værker, han fik offentliggjort — og de var, som fremhævet, ikke saa faa. Der foreligger ganske vist ikke sikre og paalidelige Meddelelser om hans Helbreds-tilstand, men særlig god har den neppe været. Hans Farfader, Fader og begge hans Brødre var meget skrøbelige i adskillige Aar, før de døde. Det samme var Tilfældet med adskillige af de lærde Bartholiner; flere af disse havde Blodstyrtninger og led utvivlsomt af Tuberkulose. Den berømte Thomas Bartholin var meget svagelig i mange Aar og led af Stensmerter. De hygiejniske Forhold var jo yderst slette, og de daglige Livsvaner krænkede Sundhedslærens mest elementære Fordringer. Dette galdt jo alle Mennesker; for de Lærde kom hertil et for Sundheden meget skadeligt Moment: Det indesluttede Liv i det stille Studerekammer.

Af Holger Iacobæus' Børn havde kun et — *Johan Adolph* — Lyst og Evne til at følge i Faderens Fodspor og gaa den lærde Vej. Han fødtes tolvte Maj 1698 og døde tredie August 1772. Han har efterladt sig en udførlig »Levnedsbeskrivelse af ham selv forfattet Mai 1753.« (Offentliggjort af H. Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger 3 R. 2 Bd.).

Johan Adolph Iacobæus fik først privat Undervisning, kom derefter — med den i de Tider nødvendige kongelige Bevilgning — i Sorø Skole og blev Student 1716. Han boede først i sin Morbroder Professor *Caspar Bartholins* Hus, senere paa Borchs Kollegium. Aar 1721 drog han udenlands, først til Holland, hvor han blev meget længere end planlagt, fordi Pesten grasserede stærkt omkring Paris, som han i første Række ønskede at besøge. Aar 1722 kom han til London, hvor han blev særdeles godt modtaget — til Dels i hvert Fald som Søn af Professor Holger Iacobæus. Høsten 1726 drog han — vel udstyret med Anbefalingsskrivelser — til Paris, hvor han om Dagen arbejdede hos sin Landsmand Dr. *Winslow* som saakaldt anatomisk Prosektor, medens han om Natten studerede den ædle Jordemoderkunst — en noget

anstrengende Levemaade! April 1727 er han atter i London.

Hidtil havde Johan Adolph støt vandret ad den sædvanlige Vej, som i hine Tider førte til Lærdom, Ære og et taalelig godt Embede. Fra nu af syntes han at blive en levende Illustration til det gamle Ord: »Mod Uheld kæmper en Mand forgæves.« Fjorten Dage efter at han for anden Gang var kommen til London, fik han Brev og Budskab om, at der var et Professorat ledigt paa Universitetet, som han muligvis kunde faa. Han drog ogsaa sporenstregs til København, men da han lykkeligt var arriveret til sit Hjemlands Hovedstad, erfarede han, at Professoratet var givet til Hr. *Londemann*, der var Præst i Jylland.

Høsten 1728 rejste han atter til London, men kort efter sin Ankomst hørte han, at hans Samling af lærde Værker — til en Værdi af fem Hundrede Rigsdaler — var gaaet op i Luer ved den store Ildebrand, der navnlig hærgede Universitetskvarteret. 1730 tog han hjem med et Løfte af Kong *Frederik den Fjerde* gaaende ud paa, at han skulde designeres til Professor, naar han havde disputeret for Doktorgraden. Det gjorde han saa i Juli; til Stede som Deltagere i Handlingen var fire Professorer, og »de vare mig saa gunstige, at alle nærværende fra Rector magnificus af kom op og gratulerede mig førend jeg nedsteg af Cathedra.«

Det var imidlertid ikke forbi med »Pechvogelens« Uheld. Kort Tid efter Disputatsen døde Frederik den Fjerde, og andre Mænd fik Magt og Indflydelse. Den stærke Forargelse over Bartholinernes Nepotisme, der var særlig levende i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, har utvivlsomt bidraget til at skabe en aandelig Atmosfære, der var lidet gunstig for Johan Adolph, der baade gennem sin Moder og Bedstemoder hørte til den Bartholinske Slægt. I hvert Fald stod det ham klart, at han kun havde ringe Chance for at blive Professor ved Universitetet; hertil kom, at de mangeaarige Rejser og det betydelige Tab ved Ildebranden havde tømt hans Pengepung, og med Sorg og Bitterhed i Sindet maatte han derfor tage til Takke med Kaldet som Præst for Ledøje og Smørum Menigheder. Man maa haabe, at han fandt Trøst for Livets mange Viderværdigheder — foruden de nævnte

ogsaa stærkt forfaldne Præstegaardsbygninger — i Ægteskab med *Regine Magdalene Weldingh*, ældste Datter af Herregaarden Edelgaves Ejer. Hun blev Moder til elleve Børn. Den ældste Søn *Holger Jacobæus*, der fødtes sekstende Oktober 1733, blev Overkøbmand paa Island. Han giftede sig med *Kirstine Marie Koch* og blev den lykkelige Fader til tyve Børn —, unægtelig en Post, selv i de Tider. Flere af hans Sønner udvandrede til Amerika og Australien, hvor deres Efterkommere formentlig lever — sandsynligvis uden at benytte Familienavnet. Enkelte af Overkøbmandens mange Arvinger blev dog i deres Hjemland, hvor deres Efterkommere endnu lever. Det store Flertal af Familien *Jacobæus'* danske og svenske Slægtsmedlemmer nedstammer fra en yngre Søn, *Henrik Jacobæus*, født sekstende Juni 1743, død første Juni 1781.

ØKONOMISKE FORHOLD OG GEJSTLIGE STILLINGER

Reformationen var ikke blot en aandelig, ganske særlig religiøs Bevægelse, der medførte visse Forandringer i Kristendommens dogmatiske Læresætninger — og i Sammenhæng hermed ogsaa Forskydninger i den kristelige Moral — den havde ogsaa betydningsfulde socialøkonomiske Følger, var til Fordel for nogle Samfundsklasser, til Skade for andre.

Den katolske Kirke var anset og frygtet, rig og mægtig. Før Reformationen var en Trediedel af Danmarks Jord paa Kirkens Hænder. Tallet virker ganske umiddelbart imponerende. I det gamle Rusland, der i den almindelige Bevidsthed staar som »Godsejerlandet«, var det kun i Ukræne, at den til Herregaardene hørende Jord udgjorde en Trediedel af det samlede Areal; i de andre Provinser var en langt mindre Procent Godsejerjord. Et ganske flygtigt Blik paa de økonomiske Forhold paa Reformationstiden viser imidlertid, at den Trediedel af Landets Jord, som Kirken var Indehaver af, faktisk betød en større Part af Landets Rigdom, end Tilfældet vilde være i vor Tid.

I hine svundne Dage fandtes der kun en ringe Mængde rede Penge, som skulde være fuldtud lødige, d. v. s. svare til Metalværdien — hvad vore Mønter jo langt fra gør. Der fandtes en Del forarbejdet Sølv, hovedsageligt i Form af Kander, Bægere og lign., selv om ogsaa de rigeste Adelsmænd brugte Service af Tin.

Alle Sølvgenstande blev omhyggeligt vejet og deres Værdi bestemtes af Vægten i Lod — derimod omtales ikke kunstnerisk Forarbejdelse som et Moment, der gjorde Sølvgenstanden særlig værdifuld. Ofte synes Sølvsagerne at være blevet benyttet til Betaling som i vor Tid en større Pengesum — ofte med Karakter af en særlig hædrende Form for Ydelse af Honorar eller lign. Pengesedler fandtes ikke saa lidt som Aktier og Obligationer, der i vor Tid, helt eller delvist, udgør saare mange store og smaa Formuer. Det eneste Værdipapir — fraset Gældsforskrivninger — var Skøder paa Jord og Bygninger og i næsten alle Tilfælde blev en »rig« Mand ensbetydende med en Mand, der — umiddelbart eller middelbart — ejede meget Jordegods. Den katolske Kirkes Rigdom faar derfor et særlig prægnant Udtryk ved de mægtige Arealer, der var i dens Eje.

Kilderne til Kirkens Rigdom var dels Tienden, der virkede som en haard og trykkende Skat, dels — og ikke mindst — milde Gaver. Efter den ortodokse Tro var gode Gerninger i høj Grad fortjenstfulde, og i første Række stod Gaver til Kirken, hvis Magt naadede hinsides Graven, saa den formaaede at mildne og forkorte Lidelserne i Skærsilden. Naar Alderdomssvagheden — Dødens sikre Forbud — begyndte at melde sig, saa mindedes det skrøbelige Menneske mangt og meget i det svundne Liv, som han ønskede ugjort, angerfulde Tanker og ængstelige Følelser beherskede hans Sjæleliv, og saa søgte han Trøst og Hjælp det eneste Sted, hvor Hjælp var at finde, nemlig hos Kirken, der dog stillede sine ikke altid beskedne Krav. Og kom det saa vidt, at Døden var umiddelbart forestaaende, saa var den Døende som Regel meget villig til at begave Kirken — der sædvanlig havde en Repræsentant ved Dødslejet — selv om det skulde gaa ud over Arvingerne.

Men den katolske Kirkes Rigdom skulde blive en Faktor, der i høj Grad bidrog til dens Fald i store Dele af den kristne Verden. Da *Martin Luther* — Reformationens fornemste Fører — traadte frem paa den historiske Skueplads, ønskede han sikkert ikke et Brud med Romerkirken, men kun en Reform, der dels fjernede de grove Misbrug — særlig den skandaløse Afsladshandel — dels bragte de utvivlsomme Uoverensstemmelser mellem Kirkens Lære og den hellige Skrift ud af Verden. Hans eget lidenskabelige Gemyt og Forholdenes Magt førte ham imidlertid videre og videre, saa at Bruddet med Rom blev uundgaaeligt og ulægeligt. Men selv om den katolske Kirkes Anseelse og Magt var betydelig svækket ved de Misbrug, der havde indsneget sig, saa vilde Kampen dog være haabløs for den dristige Munk, naar han ikke fik Hjælp og Støtte fra den verdslige Magt. Den blev ogsaa beredvilligt ydet af Fyrster og Adel — ved Siden af Kirken de eneste betydningsfulde Magter i Datidens Samfund — men Prisen var Raadighed over Kirkens gennem Aarhundreder samlede Rigdomme.

I Sverige, hvor Reformationen gennemførtes af den myndige Gustav Vasa, lagde Kronen Beslag paa Størstedelen af Kirkens Gods; Adlen fik dog tilbage, hvad den havde skænket Kirken efter Karl Knutson Bondes Fordrivelse 1454. I Danmark, hvor Adlen var overmægtig, tog den Broderparten, og herved skabtes de materielle Betingelser for denne Stands Blomstring og ganske dominerende Stilling i det Aarhundrede, som fulgte efter Reformationens Sejr. Langt den største Del af de gamle herlige Slotte, som Nutidens demokratiske Strømninger truer med Ødelæggelse, er opført paa denne Tid — indirekte i hvert Fald ved Hjælp af det røvede Kirkegods.

Medens de verdslige Myndigheder med stor Nidkærhed lagde Beslag paa Romerkirkens Ejendomme,

saa viste de udpræget Tilbøjelighed til at unddrage sig de selvfølgelige Forpligtelser, som Tilegnelsen medførte. Den luthersk-reformerte Kirkes økonomiske Stilling blev elendig, dens Tjenere — Præster og Degne — i Ordets egentlige Forstand fattige Kirkerotter. Dette Forhold maatte nødvendigvis faa alt andet end heldige Følger.

I første Række medførte Kirkens ynkværdige Armod en udpræget Forandring i Tilgangen til de gejstlige Stillinger. I den katolske Tid søgtes de høje kirkelige Embeder med stor Iver af Landets første Familier. Ganske vist var der knyttet visse Ulemper til Stillinger som Abbed og Biskop. Navnlig i den tidligere Middelalder savnede Slagsbrodernaturer den Strid og Kamp, som i saa høj Grad var en Ridder beskaaren. Man kom dog ud over Vanskeligheden. Vel forbød Kirken sine Tjenere at udgyde Blod, men naar de høje Gejstlige kun benyttede en Stridskølle, havde Kirken faaet, hvad den med Rette kunde gøre Krav paa — en oprørende Skinhellighed, der kan sidestilles med Kirkens Handlemaade, naar den overantvordede en dødsdømt Kætter til den verdslige Myndighed. Ogsaa Cølibatet faldt ingenlunde i mange Abbeder og Biskoppers Smag; men ogsaa paa dette ømme Punkt kunde mægtige og rige Mænd regne med rørende Overbærenhed. Paa den anden Side var Fordelene ved et højt gejstligt Embede meget store og uomtvistelige baade for Indehaveren og hans Slægt, og Adlen søgte derfor at skaffe sig Eneret til disse indbringende Stillinger — blandt andet ved Hjælp af Bestemmelser i Kongens Haandfæstning. Umiddelbart før Reformationen var da ogsaa alle Bispestillinger besatte af Medlemmer af Højadlen. Helt anderledes stillede det sig, efter at Reformationen havde vundet Sejr: Den høje Adel indlod sig i det hele ikke paa at tjene Kirken; det var ganske vist Tilfældet med nogle lavadelige

Slægter, men ved at træde i Kirkens Tjeneste mistede de alle adelige Rettigheder. Praktisk rekruteredes den lutheranske Gejstlighed derfor fra Smaakaarshjem, og de allerfleste kirkelige Stillinger besattes med Medlemmer af fattige og ukendte Familier, hvad der — som Menneskene nu en Gang er — ingeniunde bidrog til at give Præsterne den uundværlige Autoritet. Endnu uheldigere var det dog, at deres slette økonomiske Forhold nødvendigvis maatte gøre dem i høj Grad afhængige af Menigheden.

Meget hurtigt blev Tiendeafgiften, i den Form den havde under Katolicismen, stemplet som et skadeligt papistisk Paafund og de i den katolske Tid hævdede Ofringer ved de store Familiebegivenheder som Daab, Bryllup og Begravelse, søgte man at komme bort fra eller i hvert Fald indskrænke til det mindst mulige. Allerede den første lutheranske Konge, Christian den Tredie, vilde erstatte Ofringen ved Begravelser med en fast Betaling efter en yderlig lurvet Takst. Det Stykke Kvæg — den saa kaldte »Udfærdsko« — som velhavende Bønder plejede at skænke ved Begravelser, blev jævnlig sparet, og naar Bonden fulgte hævdvunden Skik, mødte stundom Kirkeejeren og Lensmanden op med Krav paa deres Part. Enkelte adelige Kirkeejere — som f. Eks. Christopher Valkendorf til Glorup — nedlagde ligefrem Forbud mod Ofring i deres Kirke.

Som Følge af disse Forhold levede de lutheranske Præster — og deres næsten altid talrige Familie — i baade meget trange og usikre Kaar. De økonomisk uundværlige Ofre blev til Dels i hvert Fald en frivillig Ydelse, og Præsten maatte holde sig gode Venner med de velhavende Menighedsmedlemmer, hvis han skulde gøre sig Haab om et nogenlunde klækkeligt Beløb ved glædelige og sørgelige Familiebegivenheder.

Et værdifuldt Bidrag til Kundskab om den økonomiske Tilstand og de almenmenneskelige Forhold i lutheranske Præstegaarde et halvt Hundrede Aar efter Reformationens Indførelse har Odensebiskoppen *Jacob Madsen den Ældre* efterladt sig i sine udførlige Optegnelser om de talrige Visitatsrejser, han foretog. (Mester Jacob Madsens Visitatsbog. Trykt første Gang 1853 ved Sognepræst A. Crone i Herrested; anden Gang udgivet og forsynet med Noter og Biskoppens — ikke særlig kunstnerisk udførte — Tegninger af fynske Kirker, af Historisk Samfund for Odense og Assens Amter ved A. R. Idum 1929—30).

Paa adskillige Steder fremhæver Biskoppen stærkt Præsternes Fattigdom. Om Hr. Marquard Hanszøn Oversker i Monkhebo hedder det: »Fattige. Formandens Hustru blev nødt til at fortrække paa Grund af Gæld. Anno 1590 om Hr. Matz Morthensen, Præst i Norop: 60 Aar gammel; afkræftet; graahaaret; meget fattig; faldefærdig Bolig. Han er Fader til 18 Børn.« Kun for en eneste Præsts Vedkommende fremhæves hans gode Kaar. »Hr. Jørgen Jesperszøn i Svindinge. Rig Mand; tager Rente (af sine Penge). En god bygget Gord — og skøn Affuel.«

Var det galt fat med mange Sognepræsters Økonomi, saa ligger det i Sagens Natur, at det maatte knibe i høj Grad for Kapellaner og Lærere. Om Forholdene i Kertemunde skriver Biskoppen 1588: »Capelannen Hr. Nels Perszøn, en ung Mand, født i Kertemynde, var forhen Læsemester her. Han har af Hr. Hans (Præsten) 10 Dlr., 3 Offerdage, ved 20 Dr. Boer i Skolens øverste Stokværk. Kost frit hos Sognepræsten (2 Dage) oc Borgerne. For Resten intet hverken fra Byen eller fra Annexet. Præsten kræver nemlig Offer oc alt det øvrige fra dette.

Hører Mikkell Vinter, et Hittebarn. Fri Kost hos Borgerne; hver Tamperdag 1 Skilling af Sinckerne (c.

Eleverne i nederste Klasse), de der formoer noget.«
Særlig Hr. Vinter maa utvivlsomt kaldes ludfattig.

De stadige Næringsсорger kunde selvfølgelig gøre mange Præster bitre og bringe dem til at reagere stærkt, navnlig naar det gik ud over deres økonomiske Interesser. Meget vred blev Biskoppen øjensynligt paa en Præst, Hr. Knud i Norop, der »Aar 1599, en Søndag, satte en af Kronens Thener i Band, Søren Perszen, hans Hustru, Børn oc hvad eyer o. s. v. oc hvad offuer gaar (d. v. s. hvad der er det værste) mit i Prædiken. Aarsagen, at hans Fæ gik i hans Eng oc nu 2 Heste i hans Rug.«

Atter og atter maa Biskoppen paa sine Visitatsrejser forlige Præsten med Kapellanen eller Sogneboerne. »Rollsted Aar 1597. En ond Forligelsesmol mellem Hr. Lycke (Præsten) og Hr. Hans, Capelanen. Hr. Lycke forfølger ham uden Sag. Prousten oc Herritspræster forligte dem. Hand skal haffue Løn Aaret X Dr., Kost oc fri Seng oc Husz.

Nyborg. (Præsten) bleff anclaget af Jomfrue Mett Urne for mig Anno 1588 24de Maj, att han vilde icke giffue hendes Thener Hans, samme Steds, Sakramentet; oc hand her suor sig aldrig att haffue met den Quinde att gøre, som hannem skylder.«

Hvad Præsterne ydede paa Prædikestolen underkastes en indgaaende og sagkyndig Kritik. Hr. Thomas Navnesen i Flemløse, der prædikede over Brylluppet i Kana »forklarede det meget ulærd, sagde imellem: Nu, nu, Guds Børn«. Hr. Niels Jørgensen i Ørbæk »er mægtig ulærd, fører uordentlig Tale«. Hr. Jørgensen i Winding »prædikede godt, men spyttede noget rigeligt«. Ofte er det galt fat med Præstens Taleorganer. I Gudberg klagede saaledes Fru Vibeke Gyldenstjerne over, at »Præsten, Erik Bangs, Stemme gik ud af Næsen, ligesom han talte for længe«. Biskoppen ordinerede en Kapellan og et Timeglas.

Trods alle Brøst som unægtelig fandtes i Præste- og Lærerstanden den første Tid efter Reformationen, var Befolkningen dog i det store og hele vel fornøjet med sine Sjælesørgere og Børnenes »Hørere«. Atter og atter skriver Biskoppen — som det kort udtrykte Resultat af Visitatsen — Alt vel! Begge et godt Skudsmaal!

Langt bedre stillede end Landsbypræsterne var de Gejstlige, som var ansatte ved Domkirkerne i Byerne, samt de, der naaede op til de højeste kirkelige Stillinger, hvortil man maa regne ikke blot de biskoppelige, men ogsaa Professoraterne — i hvert Fald de teologiske — ved Universitetet. De tvende Medlemmer af Familien Iacobæus, der opnaaede Biskopværdigheden, har efterladt sig haandskrevne Aktstykker, der indgaaende gør Rede for deres økonomiske Forhold.

Visitatsbogens Forfatter Biskop Jacob Madsen den Ældre har efterladt sig et saa kaldt »Testamente«, der indledes med følgende Ord:

»Haver jeg, Jacob Madsen, barnefødt i Vejle i Jylland — Aar 1538, St. Ibs Aften (fire og tyvende Juli), da jeg var i mit fire og tresindstyvende Aar, tilsammen skreven i min Residens Çlarc i Odense, som jeg besad værdig for en Superintendent over Fyens Stift, Aar 1602, at jeg vilde lade mine Børn og Arvinger vide, hvad Benedidelse og Velsignelse min allernaadigste og barmhjertige Herre og Gud, Gud Fader min Skaber, Gud Søn min Genløser, saa og Gud den Hellige Aand, min Trøster og Husvaler, haver mig fattige Mand, sin uværdige Tjener, forlent og benedided med for saadanne Aarsagers Skyld, som her efter følger.«

Han fortæller dernæst, at han 1565 blev Skolemester i Ribe »og var da skyldig mere end 500 Rdlr.« — en Gæld, der rimeligvis er stiftet for at bestride Udgifterne ved en Studierejse i Aarene 1561—1563. Efter at

han 1566 havde ægtet den velhavende Raadmandsdatter *Karen Baggesdatter* og 1567 var bleven Sognepræst ved Ribe Domkirke, begyndte han at samle »Liggendefæ« — for at bruge et bibelsk Udtryk. Her til hjalp ogsaa, at Kongen forlenede ham med et »Kannikedom«.

I de følgende Aar købte Jacob Madsen en Mængde mindre Ejendomme i Ribe og i sin Fødeby Vejle; fremdeles Grunde, hvorpaa han opførte Butikker og andre Bygninger; Enge, Æblehaver og flere Humlehaver — da Øl blev drukket i lange Baner, var Humle en efterspurgt Handelsvare. Ogsaa Parter i forskellige Landejendomme erhvervedes af den stræbsomme Præst. Efter at være bleven Biskop i Odense købte han endogsaa en hel Bondegaard i Giellerup i Skads Herred ved Vejle, som han betalte med tre Hundrede og atten Rdl.

Selv om Jacob Madsens Velstand steg Aar for Aar, led han dog gentagne Gange store Tab, særlig ved Ildebrande. I Testamentet skriver han blandt andet:

»Al den Bygning, som stod paa fornævnte Jorder, boede i Sortebrødregade, Hundegade og Klostergade afbrændte Anno 1580. — kun 22 Skorstene blev staaende efter Branden og ellers intet af Bygningerne, saa jeg fik Skade af denne Brand af 1638 Dlr.«

Ildebrande var i det hele en frygtelig Svøbe for Tidens økonomiske Liv. Bygningerne var ganske overvejende af Træ, opførte tæt ved hinanden. Gader og Stræder var saa snævre, at Ilden med Lethed sprang over dem. Noget egentligt Brandvæsen eksisterede ikke — end ikke Sprøjter. Man indskrænkede sig til at slaa Vand i Spande paa Ilden — hvad jo ikke skulde hjælpe stort ved en blot nogenlunde kraftig Ild.

Talrige historiske Oplysninger godtgør da ogsaa, at Ildsvaader var hyppige og voldsomme. I Tiaaret 1540 —50 brændte saaledes Størstedelen af Aarhus, Vejle,

Maribo, Linköping og Uppsala. I sidste Halvdel af sekstende Aarhundrede brændte i det samlede Norden seks og tredive Byer — nogle flere Gange.

Brandforsikring fandtes ikke — hvad Ilden havde fortæret var tabt, og en velhavende eller rig Mand kunde derfor blive en fattig Stodder paa et Par Timer. At den altid truende Fare for Ildsvaade var en for Samfundet trykkende Mare, giver sig et prægnant Udtryk i de barbariske Straffebestemmelser, der galdt for Anstiftelse af Ildebrande ved Uforsigtighed. »Uden Naade og Barmhjertighed skal den Skyldige kastes i Ilden« var Lovens strenge Ord. Anno 1541 blev en Mand i Aarhus, i hvis Hus Ildebranden var opstaaet, dømt æreløs, og han fik først Oprejsning, da man havde fundet — og henrettet — den Mand, som ved Uforsigtighed havde anstiftet Ilden.

Ved Siden af det direkte Tab som Følge af Ildebranden kunde Ejeren faa baade store Besværligheder og lide yderlig økonomisk Skade ved, at Ejendomsskødet gik op i Luer. Han mistede derved det eneste Dokument, som beviste hans Ejendomsret, og Følgen heraf var hyppigt Tvistemaal og Processer, der opstod saa meget lettere, som Ejendomsforholdene var yderst indviklede. En Mand kunde f. Eks. godt eje en Trediedel af een Herregaard, en Fjerdedel af en anden o. s. v. Skødet var et privat oprettet Dokument, der fandt ingen offentlig Tinglæsning Sted, saalidt som Indføring i Pantebøger. Sammen med andre vigtige Papirer opbevarede Skødet sædvanlig i det saakaldte »Brevkammer«; men det var absolut ikke et brandfrit Rum.

For at undgaa Stridigheder og Sagsanlæg henvendte den Brandlidte sig jævnlig til Kongen, der »af sær kongelig Naade« udstedte et specielt Ejendomsbevis, der sikrede Tilladelse til at beholde, hvad Vedkommende upaatalt havde besiddet. Til dette ejendomme-

lige Forhold sigter en Passus i Jacob Madsens Testamente:

»Den store Gaard tvers overfor Snogdal i Søndergade har jeg højlovlig Sal. Kong Frederiks Skøde paa, hvilken jeg opbyggede saa vel som det andet, der var afbrændt, førend jeg blev kaldet til Fyens Stift.«

Medens Biskop Jacob Madsen synes at have taget de betydelige Brandtab — ialt den store Sum tre Tusinde to Hundrede og atten Dlr. — med passende Sindsro, saa var der Tab af anden Art, som øjensynligt gik ham paa Nerverne — Tab som forvoldtes af daarlige Betalere og uredelige Skyldnere. Han skriver saaledes:

»Videre er Erik Lange borte for mig med 500 Dlr. Hos Søren Pederssøn i Ribe har jeg mistet mere end 800 Dlr. Endvidere bedrog Lauritz Steffenssøn Skriver, da han var min Foged, mig Anno 99, Juni 28 for 200 Dlr. imod sin Samvittighed, som var af min Husleje og anden Oppebørsel, og har han siden brugt adskillig Underfundighed.«

Hans samlede Tab paa mere eller mindre uredelige Medborgere opgøres med forbløffende Nøjagtighed til tre Tusinde fem Hundrede og otte og tredive Rdlr., een Mark, tolv Skilling, to en halv Ort. Der gøres ikke Rede for, hvorledes denne betydelige Sum er fremkommen. En vis Mistanke om, at den nidkære Kirkens Tjener har taget gode Renter, kan man vanskeligt væрге sig imod.

Ikke blot de forskellige Tab er angivet med stor Nøjagtighed; det gælder ogsaa særlige Udgifter; saaledes skriver Biskoppen:

»Desuden har mine syv Børn kostet mig i deres Studier, Medgift og Bryllupskost(!) 10 229 Dlr., nøjet regnet.«

Hele den finansielle Redegørelse er præget af Følelse af Stolthed over, at han har klaret sig økonomisk saa

godt i Livet; den slutter med følgende veltalende Ord:

»Men dette foranskrevne har jeg saaledes tilsammen draget, ikke at rose mig det jeg ved min menneskelige Fornuft, Klogskab og Flittighed har bekommet saadan Gods og Penge, men af Guds almægtigste og barmhjertigste Haand, som har givet mig og mine saadant, naar jeg har sødelig sovet.«

Det interessante Aktstykke ender med seksten Paragraffer, der hovedsageligt indeholder religiøse Formaninger til Børnene. Der appelleres dog ogsaa til deres Slægtsfølelse, og Levevisdom søges indprentet ved korte »bons mots«:

»Dernæst at de skulle ikke unyttigt forøde den Del, Herren under dem efter mig, og nu haver allerede bekommet meste Parten af min Bo, saa de kan ogsaa spare for deres Børn og Efterkommere.

For det tredie, de holder dem ærlig og vel, at de kan beholde et godt Navn og Rygte blandt andet godt Folk, som deres Forældre før dem haver haft, saa de kan være Hoved og ikke Hale blandt andre.«

Odensebiskoppens Sønesøn *Jacob Madsen den Yngre*, der døde som Biskop i Aarhus, har i den saakaldte »Tegnebog« (Danske Magazin. I) efterladt overmaade minutiøse Optegnelser over sine Indtægter i de Stillinger, han successivt beklædte.

Anno 1638 blev han »formedelst sin mere end gennemene Veltalenhed« udnævnt til Hofpræst hos Christian den Fjerde. I dette højt ansete Embede fik han fra Renteriet tre Hundrede og fem og halvtreds Rdlr., af Klædekamret femten Daler. Men tillige fik han af Kongen hvert Aar en Mængde rede Penge foræret ved Nytaar, Paaske og Pinse. Beløbene er overordentlig svingende, synes ganske at afhænge af Hans Naade Kongens Forgødtbefindende. Anno 1640 fik han saaledes ved de tre store Højtider henholdsvis fire, et

Hundrede og tyve Rdlr., 1641 fire, ni og halvfjers, syv og firs Rdlr. 1644 og 1645 — paa en Tid, hvor Landets Finanser var i den sørgeligste Forfatning som Følge af den ulykkelige Krig med Sverige — tilstodes der ham ved Nytaarstid den betydelige Sum fem Hundrede Rdlr., til Gengæld blev dog Paaske- og Pinsegratialeerne skaaret stærkt ned. Ved højtidelige Lejligheder faldt der ogsaa noget af til Hofpræsten. Hannibal Sehesteds Brudevielse indbragte fyrretyve Rdlr. — den samme Betaling gaves for en Ligprædiken over Corfitz Ulfeldts Søn. Meget flot var den berømte Gustav Adolphs Enke, Dronning Maria Eleonora, der skænkede Hofpræsten eet Hundrede Rdlr., da hun drog hjem efter et længere Ophold i Danmark. Han opgør — og hans Regnskaber synes ligesom Farfaderens meget omhyggelig førte — sine sikre og usikre Indtægter i de syv Aar, han var Hofpræst, til ti Tusinde to Hundrede og fjorten Rdlr.

Ved mange Lejligheder fik Hofpræsten ogsaa andre Gaver end rede Penge. Da Christian den Fjerdes to Døtre Christiana og Helveg holdt Bryllup med Hannibal Sehested og Ebbe Ulfeldt fik han en blommet Fløjels Samarie, en blommet Atlaskes Kjortel og en slet Fløjels Bonet. Tillige gik der til hans Køkken en mægtig Strøm af Fødemidler og Drikkevarer, som Vildt, Høns, Fisk, Mjød og Vin.

Naar en Begravelse skulde gøre Slægten Ære og Forskellen mellem et »fornemt« og et »gement« Lig træde klart og imponerende frem for Publikum, skulde helst en Biskop holde Ligtalen, og i Honorar fik han hyppigt en Sølvgenstand, der stundom indeholdt en Sum rede Penge. Ved Taler over adelige Lig erhvervede Jacob Madsen saaledes elleve Sølvkander — af Vægt fra tres til et Hundrede og tyve Lod — og fem »Sølvbibegeren.«

De tvende Biskoppers Optegnelser fastslaar, at Inde-

havere af høje gejstlige Stillinger var særdeles godt aflagte og kunde samle Formue. Meget kom dog sikkert an paa Vedkommendes personlige Egenskaber — ganske særlig af Betydning var det, om han blev søgt af Tidens egentlige Rigmandsklasse: Den jordbesiddende Adel. Oplysninger om andre lærde Mænd viser iøvrigt, at Lærdom ikke alene gav aandelig Rigdom, men ofte nok førte til solid, materiel Velstand.

Fra de allerældste Tider har Menneskene betragtet et Landslot som en særlig attraaværdig og misundelsesvækkende Form for Besiddelse. De gamle Romere ofrede store Summer paa luksuriøse Landsteder. I Middelalderen var det befæstede Slot ganske vist ikke nogen Luksusgenstand, men en nødvendig Støtte for Ridderens overmægtige Stilling i Samfundet. I hele den saa kaldte nyere Tid har derimod Landslottet, Herregaarden, bragt misundelige og havesyge Hjerter til at banke — hvad i Nutiden i nogle Lande har ført til ruinerende Skattepaalæg, en faktisk Konfiskation — i andre, som Rusland, barbariske Ødelæggelser af gamle Kulturhjem.

Det har derfor nogen Betydning for Vurderingen af de »Lærdes« Samfundsstilling, at adskillige af dem har ejet Herregaarde. To af Biskop Madsen den Yngres Døtre blev gift med lærde Godsejere: *Ingeborg Jacobæa* med Professor *Rasmus Poulsen Vinding* til Frydendal, *Søster (Sostrata) Jacobæa* med Professor Dr. juris, Generalprokurør *Peder Scavenius* til Aastrup. Lægslægten Foss, der nedstammede fra Lægen Niels Foss og Livlæge *Matthias Jacobæus'* Datter *Karen*, ejede de jyske Herregaarde Todbøl og Hvidegaard. Slægten Bartholin var i Besiddelse af flere Herregaarde; Thomas Bartholin saaledes af Hagedstedgaard, som han elskede højt.

Skik og Brug krævede, at velhavende Mænd betænkte de Fattige med større eller mindre Summer i

deres Testamente. Livlæge og Domherre Matthias Jacobæus gav saaledes fem Hundrede Rigsdaler til fattige Enker i Aarhus, hans betydelig mindre kendte Broder *Oluf Jacobsen (Olaus Jacobæus)*, der døde som Læge i Odense, gav tre Hundrede Rdlr. til Byens »Fredagsfattige«, to Hundrede til St. Knuds Kirke og samme Sum til Odense Gymnasium — kaldes paa en Tavle en af denne Institutions »store Velgørere«. Andre lærde Slægter har borttestamenteret betydeligt større Summer. Et af Fosserne stiftet Legat eksisterer endnu. Sjællands femte evangeliske Biskop Poul Resen borttestamenterede flere Tusinde Rigsdlr., hans Efterfølger Jesper Brochmand var en ivrig Bogsamler og testamenterede det Kongelige Bibliotek tre Tusinde ni Hundrede og fire og halvfems Bind — i Betragtning af Bøgers Kostbarhed en meget betydelig Kapital. Men tillige stiftede han Legater paa ialt tolv Tusinde Rdlr., og denne efter Tidens Forhold store Formue havde han tjent i sin gejstlige Virksomhed; thi han fortæller selv, at han som ung, fattig Student sang for Føden ved Begravelser i Odense.

I Sammenligning med den katolske Kirke var den lutheranske sikkert nok en fattig Stodder; men der var dog stor Forskel paa de gejstlige Funktionærers Stilling. Degne, Kapellaner, Landsbypræsters Liv var præget af ydmygende Fattigdom, medens Præster ved Domkirker i Byerne, Biskopper og andre høje Prælater var økonomisk vel situerede, kunde føre et efter den Tids Krav luksuriøst Liv og efterlade betydelige Summer. De økonomiske Forhold i Luthers Kirke gengav da som et Spejlbillede Forholdene i hele Samfundet: En talrig, helt eller hovedsageligt besiddelsesløs Underklasse, en faatallig, velhavende eller rig Overklasse.

Ganske det samme Forhold — kun forskelligt i Grad, mere eller mindre grelt — findes i alle Kultursamfund, alle vegne og til alle Tider til Trods for, at

det store Flertal af Menneskenes Børn af let forstaaelige Grunde altid har betragtet denne ulige Fordeling af de materielle Goder med stor Misfornøjelse og som en skrigende Uretfærdighed. Dette i og for sig meget utiltalende Forhold synes da at skyldes en biologisk Lov, og i saa Fald vil selv meget radikale Forsøg paa at bringe denne »Ulighedens Lov« — om man tør bruge dette Udtryk — ud af Verden ikke alene mislykkes, men ogsaa volde store Besværligheder og Ulykker. Erfaringer fra ældre og nyere Tid har noksom vist, at Mennesket i egen Interesse bør respektere gældende Naturlove.

Jacob Madsen den Ældre — ogsaa efter sin Fødeby Vejle kaldet Vedle eller Wellejus — kom til Verden fire og tyvende Juli 1538 (Datoen er noget usikker). Hans Fader var Borgmester *Mads Nielsen*, Moderen Vardes Borgmester *Christiern Nielsens* Datter *Ellen*. Efter at have faaet Undervisning i Latinskolerne i Ribe, Odense og Viborg blev han Student 1555 og kom saa tre Aar i Huset hos den lærde *Niels Hemmingsen*. Anno 1561 til 1563 studerede han Medicin, Matematik og Teologi i Löwen, Paris samt i Wittenberg, hvor han tog Magistergraden. Nogen Tid efter Hjemkomsten blev han Professor i Pædagogik, fik saa Tilbud — som han dog afslog — om at blive Rektor ved Københavns Skole og Lærer i Teologi ved Sorø Akademi. Anno 1565 blev han Skolemester i Ribe og 1567 Sognepræst ved Domkirken. Hans Forgænger i denne Stilling — den højt ansete *J. P. Grundith* — var død et Par Aar tidligere af Pest. 1587 valgte den fyenske Gejstlighed ham til Biskop eller — som det den Gang hed — »Superintendent« over Fyens Stift. I denne Stilling virkede han til sin Død Aar 1606 den fire og tyvende September mellem fire og fem Eftermiddag, otte og tres og fire Maaneder gammel. Trettende November 1566 ægtede han *Karen Baggesdatter*, der blev Moder til tretten Børn.

Det er højst ejendommeligt, at Jacob Madsen foretrak at blive Skolemester i Ribe fremfor de mere

anseelige Stillinger som Rektor i København og teologisk Lærer ved det fine Sorø Akademi, saa meget mere som disse utvivlsomt gav bedre Chancer i Fremtiden. Forklaringen er vel Minder om gode, lykkelige Skoleaar under Vejledning af hans elskede Lærer J. P. Grundith; Sentimentalitet var iøvrigt ikke et fremherskende Træk hos Reformationstidens Mænd.

Han var en overordentlig arbejdsom og nidkær Lærer og Gejstlig, der optraadte med stor Myndighed. Som Sognepræst udstedte han — sammen med den verdslige Øvrighed og Byens Bedsteborgere — en »Polizieanordning«, der skulde dæmme op for den overhaandtagende Luksus ved Barsedaa, Bryllupper og Begravelser. Ikke desto mindre forstod han at gøre sig meget afholdt. Da det rygtedes i Ribe, at deres Sognepræst var udset til at beklæde Bispestolen i Odense, indgav Menigheden en højtidelig »Supplique til hans Kgl. Majestät« om at beholde ham. Ansøgningen — der iøvrigt blev afslaaet — indledes paa følgende Maade:

»Hoybaarne Stormægtigste Fyrste! Allernaadigste Herre og Konning! Giver Vy Ethers Kongelige Majestät underdanigst och ytmygeligen att viide, hurledes Wy ere tilvidendes worden, att hederlig och høylert Mandt Mester Jacob Matsen, woress kierre Sogneprest och Guds Ordes Thicner til vor Frue Riper Domkirke skulle verre kaldet herfra til en Superintendent offuer Fyens Stift o. s. v.«

I Skrivelsen fremhæves endvidere, at han paa Embeds Vegne »baade utthi Pestilentiens Skrøbelighet og utthi andre Maader« er optraadt smukt og kristeligt mod alle og enhver, saa vel fattig som rig. Da han forlod Ribe, kørte Byen al hans Gods til Middelfart Færgested — et talende Vidnesbyrd om hans Popularitet, som han ogsaa bevarede som Biskop i Odense. Ved hans Begravelse mødte ikke mindre end tresinds-

tyve fynske Adelsmænd for at vise ham den sidste Ære.

Med stor Samvittighedsfuldhed tog Jacob Madsen sig af sine Pligter som Biskop. Han tilstillede jævnlig Præsterne formanende Hyrdebreve paa Latin — stundom i bunden Stil — og hans Visitatsbog bærer Vidnesbyrd om det store, personlige Arbejde, han ydede gennem mange Aar. Særlig beundrede Samtiden hans nidkære Virksomhed for den fulde Gennemførelse af Reformationen og den Utrættelighed, hvormed han arbejdede for at udrydde Resterne af Papismen. »Visitatsbogen« giver fyldestgørende Vidnesbyrd om Biskoppens Iver.

Meget energisk bekæmpede han den gamle katolske Skik, hvorefter der var flere Altre i en Kirke:

»Seden; 2 Alterer oc 2 Taffler paa; skal neder.«

»Nyborg. Anselig Kirke. Er 2 Alterer udj (uden Høyalteret); skal neder brydis.«

»Monkhebo. 1 Alter ved Synderside mod Degnestolen; skal afbrydes. (Hans Urne loffuet at fly Alteret affsted).«

Kviderop maa af med eet Alter, Diernisse med to, Frørup med hele tre.

De gamle Altertavler fra den katolske Tid gør selvfølgelig et meget daarligt Indtryk paa den lutheranske Biskop, der ofte benytter uparlamentariske Udtryk og stundom er sarkastisk i sine Bemærkninger:

»Kviderop. Taffle Skarn: S. Nels mit Aposteler paa Fløieler; S. Antonis Gris hos hannem. (En herlig Knælen sammen med Grisen). Fuel og slim. (Efter Legenden var Svin St. Antonius' eneste Selskab i Ørkenen).«

»Hillerop: En Taffle! Marias Croning af den gamble oc unge papistiske Gud: En Taffle! Jomfru Marias Solgitzel (Straaleglorie) skal ud.«

»Ryssling. 1 Skarns Taffle met Jomfru Marias Bilde. 2 Barn i Armen.«

Biskoppens Yndlingsudtryk er »Taffle Skarn«; det benytttes om Altertavlerne i en lang Række Kirker som Aggedrops, Birkendes, Dallums, Klintes med flere.

Stundom kunde det hælde, at Præsten brugte gamle papistiske Ceremonier, saaledes i Bellinge:

»Først sang (Præsten): »Christ stod op aff Døde« i Prædikestolen, og siden fald neder paa Kne oc bad; ikke rigtigt! Kneler for Brød oc Kalck; gør Kors der offuer.«

Nutidens Kulturmennesker har jo ikke al for stor Interesse for dogmatiske Spidsfindigheder og føler sig ilde berørt, naar de møder religiøs Fanatisme. Vi kan derfor ikke som Biskop Jacob Madsens Samtidige beundre hans lutheranske Nidkærhed, saa meget mindre som han utvivlsomt ofte har været Skyld i, at gamle interessante Sager og Kunstværker er gaaede al Kødets Gang. Vi føler derfor stor Sympati med de enkelte Kirkeejere, der modsatte sig Biskoppens Vandalisme. Da han vilde nedbryde et Alter i Nordaa Kirke, sagde Lauritz Strole: »Han havde ikke stiftet det, ej heller vilde han nedbryde eller fjerne det.« Dybt forarget tilføjer Biskoppen: »End skønt han er Kirkeverge.« Med Føns Kirke er der ogsaa Vanskeligheder: »Tafflen Skarn; et Alter nedenfor med nogle Quindebilleder oc et lidet Barn i eens Arm. Maatte ikke nedbrydes for Fru Anna paa Iversnæs (nuværende Wedelsborg).«

I Tænkemaade og Færd var Jacob Madsen Typen paa en strengt rettroende Lutheraner. Det var derfor naturligt, at han nærede samme Anskuelse om Hekseri og Trolddom som selve Mesteren, Martin Luther, der hævdede, at disse Forvildelser spillede en stor Rolle i Livet, samt at Djævelen gik rundt iblandt Menneskenes Børn som en brølende Løve. Ogsaa Niels Hemmingsen — som vel næsten alle Tidens frem-

ragende Teologer — troede fuldt og fast paa Heksenes Eksistens og hævdede, at de burde udryddes.

Som Sognepræst i Ribe maatte Jacob Madsen nødvendigvis have meget at gøre med den store Hekseproces i Aarene 1572—78. Denne »aandelige Pestepidemi« udbrød ca. en halv Snes Aar efter, at den ulykkelige By var bleven hærget af en ualmindelig voldsom Epidemi af Byldepest. De historiske Oplysninger er imidlertid yderst sparsomme. Vi ved kun, at Jacob Madsen forberedte eet af de ulykkelige Ofre til Døden og fulgte hende til Baalet.

Ogsaa i »Visitatsbogen« berøres enkelte Steder Spørgsmaalet Trolddom, og Biskoppen har aabenbart intet at indvende mod den meget almindelige Tro paa, at Sygdomme kunde fremkaldes ved Trolderi:

»Aar 1596, den 12te Oktober kom aff Visitats fra Øerne. Waar Her. Paul (Præsten ved St. Nicolai Kirke i Nyborg) meget siug och sengelej, selv befalede han Gud sin Sag, idet han vidste, han selv var Aarsag til sin Sygdom; men Waar fortænct (nærede Mistanke om), Capellanen oc sine at skulle ladet hannem fortrølle; hvilket en gammel, halt Pige, som uden al Tvivl er fuld af Trolddomskunst havde sagt.«

Biskop Jacob Madsen brugte flittigt Pennen. Foruden de nævnte Haandskrifter har han efterladt flere, som han henviser til i »Testamentet«; de er imidlertid alle gaaet tabt. Derimod har han kun ladet trykke et enkelt lille Skrift: Vor kristelige Børnelærdom i Spørgsmaal og Svar forfattet.

Han var ikke alene elsket af sin Menighed som Sognepræst og Biskop, men ogsaa — hvad »Testamentet« aflægger Vidnesbyrd om — en god Ægte- mand og Fader. Med sine gode Egenskaber og Fejl — der dog i Samtidens Øjne nærmest var Dyder — staa han som en af den danske Reformations betydelige og sympatiske Skikkelser.

Jacob Madsen den Yngre fødtes i Aarhus syttende Oktober 1602. Hans Fader var Livlæge og senere Domherre *Matthias Iacobæus*, Moderen Aarhusbiskoppen *Jens Gjødesens* Datter *Ingeborg*. Efter at have besøgt den lærde Skole i Aarhus blev han indskrevet paa Akademiet fem og tyvende Maj 1621. Han valgte Dr. *Jesper Brochmand* til sin Privatlærer og blev optaget i hans Hus. Januar 1623 slog han sig ned hos den lærde Ridder *Holger Rosenkrantz* paa Rosenholm. Den fire og tyvende August 1624 drog han ud paa Studierejse, der først afsluttedes i Foraaret 1630. Samme Efteraar blev han Professor i Veltalenhed og tog 1631 Magistergraden. Et Tilbud fra Kongen, der ønskede at benytte hans ualmindelige Færdighed i Latin, om at gaa ind i det danske Cancelli afslog han. I halvtredie Aar var han Notarius ved Akademiet, og 1638 kreeredes han af Biskoppen *Hans Resen* til Hofprædikant — var den sidste som denne ordinerede til et Præsteembede. To Aar senere blev han Doktor i Teologi. Aar 1645 udnævntes han til Biskop i Aarhus — en Stilling han beholdt til sin Død tredie Juni 1660. Gennem Obersecretair *Otto Krag* tilbød Kongen ham 1653 Sjællands Bispestol og Professoratet i Teologi, men han afslog paa Grund af tiltagende Svaghed dette hæderfulde Tilbud.

Den seksogtyvende August 1632 ægtede han *Anna Bartholin*, Datter af Professor *Caspar Bartholin* og *Anna Fincke*, Professor *Thomas Finckes* Datter. »Og levede fornøjeligt med hende 28 Aar. (Zwergius).« I Ægteskabet fødtes fire Sønner og tre Døtre.

Jacob Madsen var utvivlsomt en højt begavet Mand, hvis gode Anlæg for Latin og Lærdom allerede viste sig, da han var tre Aar gammel. Hans Biograf (Zwergius: Det sjællandske Cliresie) bruger stærkt rosende Udtryk: »Dr. Jesper Brochmand tog ham i sit Hus og elskede ham besynderlig for hans herlige Nemmes og Gemyts Skyld.« »Han skrev (som Notarius) Programmata og Testimonia med saa net og dejlig en Stil, at de af alle Kendere maatte admireres.« »Sit Biskoppelige Embede forestod han med største Troskab, Forstand og Mildhed, saa at Enhver

for hans behagelige Anseelse, Gaver og Omgængelse maatte have Veneration for ham.«

Samtiden beundrede i høj Grad hans Færdighed i Latin, hans smukke Stil og fremfor alt hans Veltalenhed. Denne Gave skaffede ham den ansete Stilling som Hofprædikant og bevirkede, at den blev særlig indbringende:

»Saasom han formedelst sin mer end gemenlige Veltalenhed og derhos behagelige og anstændige Forhold havde sat sig i stor Naade hos Kongen og det Kongel. Herskab, nød han foruden sin Løn anseelige Foræringer (Zwergius).«

Det var ogsaa i første Række Biskoppens Veltalenhed, som Adlen lagde Beslag paa ved Begravelser — hvad der gjorde ham til Ejer af mange vægtige Sølvgenstande.

Der kan da herefter ikke være Tvivl om, at Jacob Madsen havde fine og behagelige Manerer, førte en elegant Pen og var saare veltalende, hvad enten han benyttede Modersmaalet eller de Lærdes Sprog. Om hans Personlighed og Karakter foreligger der ikke tilstrækkelig fyldige og paalidelige Oplysninger, hvorfor vi ikke med Sikkerhed kan bedømme, om hans aandelige Egenskaber fuldtud svarede til hans store formelle Fortrin. Det maa dog fremhæves, at hans Forhold til Holger Rosenkrantz med Tilnavnet »den Lærde« ikke er særlig tiltalende; det viser Billedet af en svag og vaklende, yderlig forsigtig Mand.

Rigsraad *Holger Rosenkrantz* til Rosenholm er sikkert en af Tidens mærkeligste Personligheder. Han fødtes fjortende December 1574 og blev næsten otte og tres Aar gammel. Som Ætling af en af Landets ældste og mest ansete Adelslægter, gift med en Brahe, beslægtet med saa at sige alt, hvad der var fornemt og indflydelsesrigt i det ganske Land, samt ved Arv rig Jordegodsejer, syntes hans Livsbane forud

bestemt ved hans Fødsel. Men fra sin tidligste Ungdom viste han størst mulige Interesse for Lærdom og Fromhed og kunde disputere paa Latin med teologiske Professorer og Biskopper om de dybsindigste, teologiske Emner. Han aabnede sit Hjem der — i Følge Zwergerius — »var ligesom et Academie for unge, lærde Personer« for lovende Lærdomsspirer, hvoraf flere — som f. Eks. en ung Mand af Slægten Mule — boede adskillige Aar paa Rosenholm. For at faa Tid til Studier og litterær Virksomhed nedlagde han endog den meget attraaede og indflydelsesrige Stilling som Medlem af Rigsraadet — en Handling, som Christian den Fjerde tog ilde op, hvorfor han altid senere spottende kaldte ham »den latinske Rosenkrantz«. Han stod i nært Venskabsforhold til Biskop Jesper Brochmand og korresponderede ivrigt med ham om teologiske Emner. Ikke desto mindre kom han i sit Livs sidste Tiaar i Klammeri med det teologiske Fakultet og maatte lide den Tort, at Fakultetet krævede Ret til at censurere hans Skrifter, inden de blev trykte.

Respekt for Andres Anskuelse, vor Tids med Rette skattede Tolerance, eksisterede ikke paa Reformations-tiden. Særlig naar det gjaldt Spørgsmaal om den rette og rigtige dogmatiske Lære, skaanede man ikke Modstanderen. Selve Martin Luther brugte hyppigt en saare grov Mund, og hans Lærlinge spækkede deres Indlæg i teologiske Stridigheder med Skældsord. Sigtelser for Kætteri stiledede til de verdslige Myndigheder, for derved at skade Modstanderen, forekom ingenlunde sjældent i den lutheranske Verden. Særlig hyppig var Beskyldningen for »Cryptocalvinismus« — hvorved man forstod Tilbøjelighed til at følge Calvin i Nadverlæren — og den lærde, højt ansete Niels Hemmingsen maatte nedlægge sit Embede ved Universitetet, fordi tyske Lutheranere beskyldte ham for at være hemmelig Cryptocalvinist.

I flere Skrifter gjorde Rosenkrantz gældende, at ikke blot Troen, men ogsaa et fromt Liv og gode Gerninger havde Betydning for Erhvervelsen af den evige Salighed — Anskuelse der stred mod den anerkendte lutheranske Lære — og Superintendenten over Slesvig og Holsten sigtede ham for at være hengiven ikke blot til Papisme, men ogsaa til »Arminianismus«, »Osiandrismus«, ja endog »Socianismus« — Navne paa forskellige reformerte Sekter, der nu formentlig kun repræsenterer historiske Minder om en særlig Form for menneskelig Taabelighed og Daarskab.

Da Jacob Madsen havde holdt sit Indtog paa Rosenholm, fik han straks det delikate Hverv at lede Undervisningen af fire unge Adelsdamer — et utvetydigt Vidnesbyrd om den fromme Slotsherres absolute Tillid til den tre og tyveaarige unge Mands »Dydighed«. I sit senere Liv omtalte Jacob Madsen altid den lærde Rosenkrantz med stor Ærbødighed, hævdede, at han stod i største Taknemlighedsgæld til Slotsherren paa Rosenholm og opkaldte en af sine Sønner efter sin Lærer og Velgører. Man finder imidlertid ingen paaviselig Indflydelse af den lærde Hr. Holgers Teologi i de Begravelsestaler af Aarhusbiskoppen, der er bevarede, og da de københavnske Professorer faldt over Holger Rosenkrantz, holdt hans Elev sig forsigtigt tilbage. Da der afkrævedes Jacob Madsen en Udtalelse om Spørgsmaalet: Rosenkrantz' Rettroenhed eller Kætteri, afgav han en Erklæring, der var saa vag og ubestemt, at Ingen kunde blive klog paa Meningen — unægteligt en Handlemaade, der ikke var særlig mandhaftig.

Jacob Madsen den Yngre har — ved Siden af nogle korte, latinske Afhandlinger — efterladt sig to Breve — skrevne 1647 og 1651 — til Doctor *Thomas Bartholin* samt et paa Latin affattet Cirkulære til Provsterne i Aarhus Stift i Anledning af en af Kong Frederik den Tredie paabudt alminde-

lig Bededag. Disse Smaaskrifter beundredes i høj Grad paa Grund af det smukke Sprog. Paa Dansk efterlod han sig flere trykte Ligtaler over fremragende Adelsmænd; Indholdet fremgaar delvis af Titlen. Aar 1645 talte han over *Eiler Ulfeldt* til Urup: Israels Strid og Herrens Hjælp, andragen af I Samuel 7, 11, 12. 1651 over *Niels Krag* til Trudsholm: Guds Kærlighed i Christo Jesu formedelst Troen til det ævige Liv; af Johannes 3, 16. Samme Aar over *Ove Juel* til Bruusgaard: Vej til Sandhed og Livet under Gudsfrygts alvorlige Betænkning; af Psalmer 86, 11. Større Værker foreligger ikke fra hans Haand.

ÆGTESKAB OG KÆRLIGHED

Af største Betydning for et Folks kulturelle Tilstand er Forholdet mellem Mand og Kvinde. Saafremt de rette Principper hyldes — og i hvert Fald i Hovedsagen efterfølges — er der grundet Haab om en frodig og lykkelig Udvikling af Kulturlivet. Thi Husbond og Husfrue med deres Børn samlede om Arnens Ild kan billedligt kaldes en Planteskole for et smukt og rigt Følelsesliv, der virker til Gavn paa alle Sjælelivets Omraader.

Ganske utvivlsomt er den livsvarige Forbindelse mellem een Mand og een Kvinde det rette og rigtige Princip. Dog kan der utvivlsomt rettes begrundede Indvendinger mod Romerkirkens gennem Aarhundreder hævdede Lære om Ægteskabets absolutte Uopløselighed, selv om det maa indrømmes, at Bevidstheden om Forbindelsens Livsvarighed har bragt mangt et Ægteskab over en Krise, der ved Adgang til Skilsmisse vilde have medført en Sprængning. Thi et usædvanligt Ægteskab gør ikke blot Livet ulykkeligt, men virker ogsaa demoraliserende paa de tvende stridende Parter, giver alle daarlige Egenskaber Grøde og Vækst og drager slette Følelser og Instinkter frem af Sjælelivets mørke Dybder.

Saare uheldige Fænomener optræder særlig i det moderne amerikanske Kulturliv, hvor man kan se et Kvindemenneske successivt indgaa Ægteskab med fem, seks Mænd, aabenbart i den Formening, at Mo-

ralen har faaet, hvad den med Rette kan gøre Krav paa, naar der blot vises Respekt mod Læresætningen: »Een ad Gangen.« Det ogsaa i Amerika fra visse Sider lovprieste »Prøveægteskab« er Udtryk for dyb psykologisk Ukyndighed. De to Mennesker, der begynder det saa vanskelige ægteskabelige Samliv, maa være be-sjælede af en fast Tro paa, at det vil føre til virkelig Lykke — ikke blot blive et mislykket Forsøg paa at fange Lykken. Absolut forkastelige Anskuelser hyldes af Bolshevikkerne — paa dette som paa mange andre Punkter »Afgrundens Folk« — der i Ord og Gerning hylder den virkelig frie Kærlighed — Promiskuiteten for at bruge et fremmed Ord — som kvæler alle virkelig stærke og varige Følelser, drager Mennesket nedad i Steden for opad og slaar en tyk Streg over de kulturelle Fremskridt, som Aarhundreders Udvik-ling har skabt i Forholdet mellem Mand og Kvinde.

Ogsaa Historiens Vidnesbyrd taler for Betydningen af det rette Forhold mellem Mand og Kvinde. Hos vore aandelige Forfædre: De gamle Romere, herskede meget strenge Sæder i den historiske Periode, hvor de lagde Grunden til deres Verdensherredømme. Da Sej- ren var vunden, og Datidens Kulturverden bøjede sig for Tiberstaden, blev Forholdet et andet; men sam- tidigt begyndte Forfaldet, Nedgangen. Med største Forundring omtaler Tacitus — utvivlsomt Romerrigets største Historiker — de sydlige Germaners barbarisk strenge Moral. Den ugifte Germanerkvinde, der blev Moder, joges bort fra Stammen, og hendes Slægt- ninge helmede ikke, før Døden havde ramt Faderen til hendes Barn.

Hos vore Forfædre: Vikingefolket, var Ægteskabet højt anset. Af historiske Optegnelser — blandt andet de islandske Sagaer — fremgaar klart og utvetydigt, at Husfruen i Bjælkehuset havde en anseelig og frem- skudt Stilling i Hjemmet; ja var hun blot klog, strakte

hendes Indflydelse sig langt udenfor Husets Vægge. Men i Vikingernes Aarer flød varmt Blod, og frie Forbindelser trivedes derfor i stor Udstrækning ved Siden af det lovbundne Ægteskab. Store Vanskeligheder mødte da ogsaa den romerske Kirke, og mange haarde Kampe maatte den udkæmpe, inden den gennemførte sine i mange Henseender ejendommelige Anskuelser om Forholdet mellem de to Køn.

Allerede i Kristendommens Barndom ansaas et Liv i Afholdenhed — Askese — for fromt og Gud vel behageligt. Ganske vist betragtedes Ægteskabet som en absolut uundværlig Institution, og Ordet: »Vorder frugtbare og mangfoldige og opfylder Jorden« lod sig hverken rokke eller bortforklare. Men paa et meget tidligt Tidspunkt trak fromme Mænd og Kvinder sig tilbage til Klippehuler eller drog ud i Ørkner for at undgaa denne Verdens Fristelser og særlig ethvert Samkvem med Mennesker af andet Køn. Senere organiseredes Klosterlivet, hvor Mænd og Kvinder hver for sig arbejdede i Fællesskab paa deres Sjæles Frelse. Tidligt hævdede sig ogsaa Røster, der krævede, at de Mænd, som traadte i Kirkens Tjeneste, skulde forsage Ægteskabet og ganske ofre sig for Kirkens Tarv. Forordringen om Cølibat mødte vel megen Modstand — ikke mindst i Norden — men sejrede dog til sidst, støttet som den blev af Folkemeningen.

Visse Ejendommeligheder i den romerske Kirkes Lære og Skikke hænger utvivlsomt sammen med dens asketisk prægede Syn paa Forholdet mellem de to Køn, saaledes den ogsaa i Nutiden meget udbredte og stærkt fremtrædende Dyrkelse af den »rene, ubesmittede« Jomfru Maria, der i hvert Fald i visse Perioder og enkelte Egne faktisk betragtedes som Hovedguddommen, der i første Række modtog de fromme Troendes Bønner og Løfter. En frugtsommelig Hustru ansaas i hvert Fald til Dels som et urent Væsen;

og naar hun fyrretyve Dage efter Fødslen atter gav Møde i Kirken, var det hyppigt i Bodsdragt.

En ganske modsat Anskuelse hævdedes af Reformationens ledende Mænd — i første Række af dens saakaldte »Pave«: Martin Luther, ja Dyrkelsen af Jomfru Maria og Synet paa det hellige Ægteskab er vel sikkert nok de to Punkter, hvor Forskellen mellem den katolske og den reformerte Kirkes Anskuelser er mest fremtrædende, skarpest udprægede.

I stærke Udtryk synger Luther Ægteskabets Pris. »Ægteskabet« skriver han, »er den Gud velbehagelige, ja sande guddommelige Stand«, medens den ugifte Stand er »Djævlens Hylster«. »Ægteskabet vil paa den yderste Dag tjene Dig til stor Ære.« Denne sidste Udtalelse maa jo sikkert forstaas saaledes, at den gifte Mand og Kvinde dømmes mildere end den ugifte, naar det store Regnebræt gøres op. De økonomiske Følger, en stor og stadig voksende Børneskare — den Gang som i Nutiden — kunde medføre, skød Luther ganske til Side. Han dadlede skarpt Forældre, som nærrede Bekymring for de mange Børns Ernæring og Opfostring, idet han henviste til Guds Sanddruhed og Godhed.

Saa stor var Luthers Begejstring for Ægteskabet, at han fremsatte Betragtninger og Læresætninger, som selv den store Reformators varmeste Beundrere i Nutiden vil tage Afstand fra. Stor Opsigt og Forargelse vakte hans Tilladelse til Landgreve Filip af Hessens Ægteskab med Hustru Nr. to, samtidig med at han beholdt Nr. eet. En Rolle for Luthers hemmeligt givne Tilladelse spillede utvivlsomt, at han nødvendigvis maatte have de verdslige Magters Hjælp i den Kamp mod Romerkirken, som Omstændighederne og hans eget ubændige Stridsmod havde tvunget ham ind i. Og Landgreve Filip var en tro og mægtig Tilhænger, som han meget nødig vilde støde. Men ogsaa ved an-

dre Lejligheder stiller han sig ikke helt afvisende mod Tanken om et Dobbeltægteskabs Tilladelighed. I en Prædiken, der holdtes i Aaret 1527, opstiller Luther Spørgsmaalet: Maa en Mand have mere end een Hustru? Svaret lyder: Det er ikke forbudt! Hans tro Medarbejder Filip Melanchton, der i vigtige Sager sikkert ikke handlede uden at have raadført sig med Luther, ansaa Flerkoneri for tilraadeligt i visse Tilfælde. I den af ham afgivne Betænkning om den engelske Konge Henrik den Ottendes Ægteskabssag siger Melanchton: »Det vil være forsigtigst af Kongen, om han uden at skille sig fra den tidligere Hustru ægter den nye; thi det staar fast, at Flerkoneri ikke er forbudt i Guds Lov.«

Luther var en varm Ven af meget tidlige Ægteskaber. Han kræver, at Drengene skal gifte sig senest i Tyveaarsalderen, Piger naar de er femten til atten Aar gamle.

Med stor Iver og Begejstring sluttede de danske Reformationsmænd sig til Luthers fra Romerkirkens ganske afvigende Lære om det hellige Ægteskab. Flere af de mest fremragende behandlede udførligt dette interessante Emne. Den lærde Niels Hemmingsen — en Tid lang kaldet »Danmarks almindelige Lærer« — forfattede en Bøn for ugifte Jomfruer om et godt Ægteskab. Samme højlærde Herre gav — hvad iøvrigt var Tilfældet med adskillige andre af Kirkens Mænd — de ægteskabssøgende Mænd og Kvinder gode Raad — stundom af lidt ejendommelig Art. Niels Hemmingsen skriver saaledes: »Dejlighed er ikke at foragte, naar Dyder er derhos; men er ikke Dyder hos Dejlighed, da er hun ikke meget værd! En Kvinde, som er dejlig og daarlig, hun er ligesom en So, som haver en Guldring i Næsen.« Sammenligningen er unægtelig mere original end træffende og smagfuld. Peder Palladius, Sjællands Biskop, advarer ogsaa mod

at lade sig blænde af Dejlighed uden Dyder: »Et Æble om end hun er knortet kan alligevel være godt.« Han nærer stor Foragt for de økonomiske Betæneligheder ved børnerige Ægteskaber: »Den samme Gud, som haver ordineret Ægteskabet, kan formedelst sin Velsignelse jo saa vel føde otte eller ti Mennesker som eet Menneske.« Saare liden Vægt lægger Reformatorerne paa den erotiske Følelse, Forelskelsen. De hævder, at den maa indtræde som Følge af det ægteskabelige Samliv. »Efter Brylluppet« skriver Palladius, »skal Manden holde sin Hustru for den skønneste, klogeste og dydeligste Kvinde, som kan være paa Jorden. Kvinden skal i lige Maade tænke det samme om hendes Mand.«

Det nye Syn paa Ægteskabet, som Reformationens Ledere gjorde sig til Talsmænd for, maatte nødvendigvis præge Befolkningens Tænkemaade og give sig Udslag i det praktiske Liv. Den offentlige Mening krævede, at en Mand, der blot havde svageste Mulighed for at kunne ernære en Hustru og Børn, skulde gifte sig. Gejstligheden opfordrede ved given Lejlighed Medlemmerne af Menigheden til at indtræde i Ægteskab. Det fremgaar saaledes af flere Steder i Odensebiskoppen Jacob Madsen den Ældres Visitatsbog. Pebersvende var sjældne og lidet ansete. Af de mere bekendte Medlemmer af Familien Iacobæus levede kun Olaf Jacobsen (Olaus Iacobæus) hele sit Liv som ugift. Han døde som agtet og velhavende Læge i Odense og testamenterede denne sin Fødeby ret betydelige Summer i velgørende Øjemed. Ved enhver Lejlighed havde Gifte Forrangen. De havde Ret til finere Kirkestole end de ugifte og sad højere til Bords ved festlige Lejligheder — Forrettigheder, der, paa Grund af Tidens utrolige Forfængelighed, spillede en betydelig Rolle. Ogsaa ved Besættelse af Embeder og Stillinger blev gifte Mænd foretrukne. Der var i

sin Tid Tale om at vælge den teologiske Professor Katholm til Æresposten som Universitetets Rektor, men han vragedes, fordi han var ugift. Mistede en Mand sin Hustru, krævede Tidsaanden, at han snarest muligt tog sig en ny Ægtefælle; den Plads i Kirkestolen, som hans Hustru havde Ret til, lod man gerne staa ledig, til hendes Efterfølgerske kunde benytte den — og det varede sjældent længe. Større Vanskeligheder havde Enker, og det betragtedes derfor som en ganske særlig from og Gud velbehagelig Gerning, naar man »forhjalp« en Enke til et nyt Ægteskab.

Forskellen mellem katolsk og lutheransk Tænkemaade er særlig paa dette Punkt meget udpræget. Romerkirken kaldte Ægteskabet et »Sakramente« — hvis Nydelse ganske vist forbødes alle Kirkens Tjenere. Den hævdede ikke blot, at Ægteskabet var uopløseligt, saalænge begge Ægtefæller var i Live, men forsøgte ogsaa at skaffe den Anskuelse Gyldighed, at end ikke Døden kunde adskille to Ægtefæller; i hvert Fald saa Kirken med skæve Øjne paa Enkers og Enkemænds Indtræden i et nyt Ægteskab. For Tilhængerne af den lutheranske Reformation var Ægteskabet ikke noget Sakrament, men de tænkte og handlede ganske, som om det var et højhelligt — et lysende Eksempel paa Menneskenes Mangel paa Logik!

Den dybe Ærefrygt for Ægteskabet var selvfølgelig i og for sig et Gode; men hos den Tids Mennesker, hvis hele Aandsliv var raat og inhumant, skabte den Følelser og Anskuelser, der gav sig Udslag i det praktiske Liv, som vi Nutidsmennesker i højeste Grad maa fordømme. I Modsætning til den katolske Kirke saa den lutheranske med onde Øjne paa de saa kaldte »uægte« Børn. Allerede ved Daaben — faa Dage efter deres Indtræden i Verden — sattes der et skarpt Skel mellem dem og de ægtefødte, og senere hen i Livet fik de ofte nok at føle, at deres Fødsel havde sat en uudslettelig Plet paa hele deres Tilværelse.

Befolkningens Opfattelse af Ægteskabet som en hel- lig, Gud i høj Grad velbehagelig Institution medførte endvidere, at den betragtede al Erotik, der ikke havde Kirkens Velsignelse, som Djævelens Værk, der for- tjente de haardeste Straffe. Man vilde ikke nøjes med de kirkelige Straffe som Banlysning og offentligt Skrif- te, der dog slog meget haardt i en af vidtdreven From- hed præget Tid; man fordrede ogsaa verdslige Straffe. Allerede Luther krævede, at Ægteskabsbrydere skulde straffes med Døden, og i Reformationens første Tid blev der anvendt yderlig barbariske Straffe, særlig mod løsagtige Kvinder. Offentlig Piskning — saakaldt »Strygning til Kagen« — var en almindelig Straf, lige- som de ulykkelige Kvinder hyppigt joges ud af Byen under Bødlens Piskeslag. Navnlig i Gentagelsestilfælde anvendtes jævnlig Dødsstraf; en særlig yndet Form var at putte dem i en Sæk og drukne dem som Katte- killinger.

Tiden var i det hele meget gavmild med Dødsdom- me; men heldigvis kom de ingenlunde altid til Ud- førelse, men erstattedes — »ved sær konglig Naade« — af langt mildere Straffe. Et Eksempel paa Tidens mærkelige Jura afgiver Dommen over den unge Præ- stesøn Mogens Gregersen. Paa Grund af utilbørligt og løsagtigt Levned dømtes han fra Livet, men blev benaadet paa Betingelse af, at han studerede fem Aar i Udlandet. For at trøste ham i den lange Udlændig- hed fik han imidlertid et bestemt Løfte om at blive Faderens Efterfølger i Kaldet!

I den første Tid efter Reformationens Indførelse synes det, som om Myndighederne anvendte Loven i dens fulde Strenghed overfor Sædelighedsforbrydelser — i hvert Fald naar de Skyldige var Kvinder. Men lidt efter lidt gjorde en mildere Synsmaade sig gæl- dende. Piskning og Dødsstraf anvendtes sjældnere og erstattedes med Bøder — en Straffemaade, der havde det Gode, at den gav baade den verdslige og gejstlige

Myndighed en ikke ubetydelig og i høj Grad ønsket Forøgelse af Indtægterne. Overfor Adlens moralske Forseelser var Myndighederne vanskeligt stillede. I »Mester Jacob Madsens Visitatsbog« anføres flere Eksempler paa forargeligt Samliv:

»Hjadstrop. Jacob Norby var inthet i Kirken. Hand holder Bisloperske.«

I Svendborg nævnes seks Adelige, som havde fast Bopæl i Byen; blandt disse var:

»Oluff Urne met 1 Quinde aff Jutland. Hans Eriksen (en Boelskab hos sig).«

Biskoppen synes at have indskrænket sig til at notere det sørgelige Faktum; nævner i hvert Fald ikke, at han har paataalt Forholdet.

Luthers Syn paa Ægteskab og fri Kærlighed har utvivlsonst spillet en Rolle for Reformationens Forhold til en af de mørkeste Foreteelser i Menneskeslægtens Historie: Trolddom og Hekseforfølgelser, der giver et mer end beskæmmende Vidnesbyrd om den uhyre Sum af Daarskab og Grusomhed, som Menneskesjælen huser.

Til de allertidligste religiøse Anskuelser hører Læren om to Riger paa Jorden, der fra Tidernes Morgen har ligget i uafbrudt Strid og vil fortsætte Kampen, saa længe Verden bestaar. Allerede den urgamle oldpersiske Religion lærer om Godhedens og Lysets Rige, der beherskes af Ahuramazda (nypersisk Ormazd) og Ondskabens og Mørkets, som styres af Angra-manyius (Ahriman). Denne Forestilling om to Riger, to Principper — den saa kaldte »Dualisme« — gik over i Kristendommen, hvor Gud-Skaberen og hans Værk ustandseligt bekæmpes af Djævlen, Mørkets Fyrste. Der næredes ingen Tvivl om, at Menneskenes Børn kunde forskrive sig til Djævlen, som gav dem Magt til at øve Trolddomskunster. Overtroen var stor og

udbredt. Alle pludseligt indtrædende Begivenheder tilskrev man overnaturlige Magter. Men i mange Aarhundreder, hvor Kristendommen var den store, førende Aandsmagt, havde disse Anskuelser ikke videre praktiske Følger. Anklager for Trolddom og Hekseforfølgelser forekom sjældent, med lange Mellemløb og i enkelte spredte Egne. Noget hyppigere blev de, da den romerske Kirke begyndte Kampen mod kætterske Sekter — særlig Albigenserne og Valdenserne — og som Kampmiddel indførte Inkquisitionen. Det var dog først i sidste Halvdel af det femtende Aarhundrede — mærkeligt nok paa en Tid, da Renæssancen havde holdt sit Indtog i Verden og vakt levende Interesse for den ædle, klassiske Kultur — at Troen paa Hekse og Trolddom blev saa stærk, at den maatte have Afløb. Et levende Udtryk for denne Tro — og den Frygt den affødte — er Pave Innocens den Ottendes berømte Bulle: »Summis desiderantes« Anno 1484. I nøje Tilslutning til den pavelige Skrivelse udkom 1487 en Bog, der vistnok har haft mere skæbnesvangre Følger end noget andet litterært Værk: Den af Inkvisitorerne Heinrich Institor og Jakob Sprenger forfattede »Heksehammeren« eller »Malleus maleficarum«. Den hævdede, at Verden var fuld af Hekse og Troldmænd, der havde sluttet Forbund med Djæveln og derved erhvervet overnaturlig Magt, der benyttedes til at gøre alt muligt ondt. Heksene — thi de kvindelige Djævletilbedere var langt, langt talrigere end de mandlige — paaførte deres Medmennesker alle mulige Sygdomme, forbyttede Børn, gjorde Ægteskaber ufrugtbare, ja, lod endog deres Trolddomskunster gaa ud over Bondens kære Kvæg, saa det tabte Mælken eller kun malkede Blod o. s. v. Heksene betød da en frygtelig Fare ikke alene for deres Medmenneskers Salighedshaab, men ogsaa for deres jordiske Tilværelse; det var derfor bydende nødvendigt, at de

opspreedes, ved Tortur blev tvungne til at bekende eller paa anden Maade overbevistes om deres Brøde, hvorefter de uden Naade skulde brændes.

Følgerne af Kirkens Lære og Anvisninger blev forfærdelige. Heksedommerne rasede som forrykte med Tortur og Baal — ja enkelte Egne i Norditalien og Sydtyskland blev delvis affolkede. Beretningerne om deres Gerninger rummer Tusinder og atter Tusinder af Eksempler paa enhver Form for menneskelig Daarskab og Grusomhed. Som den eneste Trøst i al denne utrolige Skændsel kan fremhæves, at der til enhver Tid har været Mænd, der i Fornuftens Navn nedlagde Indsigelse mod dette blodige Vanvid — ofte med Fare for deres eget Liv.

Reformatorerne vilde have indlagt sig den største Fortjeneste og uvisnelig Ære, hvis de havde bekæmpet Romerkirkens Hekseforfølgelser lige saa nidkært som adskillige af dens Dogmer og religiøse Ceremonier. Men det var meget langt fra Tilfældet. Martin Luther selv troede fuld og fast, at Djævelen gik rundt som en brølende Løve for at fange Menneskesjæle. Under sit halvt ufrivillige Ophold paa Wartburg saa han en Dag hans djævelske Majestæt i et Hjørne af Værelset; han forsvandt dog, da han havde faaet Blækhuset i Hovedet! Ligeledes hævdede Luther, at de fleste Sygdomme skyldtes Djævelen og brugte sin ofte meget grove Mund mod de Læger, der nægtede Rigtigheden af denne Paastand.

For Luther var Ægteskabet en guddommelig Institution — ja en Slags Himmelstige — medens ikkeægteskabelige Kærlighed var Djævelens Værk, der førte Synderen lige ned i Helvede. For ham og hans Elever var der stor Lighed, nært Slægtskab mellem Heksen og den utugtige Kvinde — en Anskuelse, der faar et prægnant Udtryk i en Udtalelse af en protestantisk Teolog, der — kurz und bündig — siger: »Die

Hechs soll man brennen, die Hure ertränken.« Luthers hele Syn paa Kærligheden som en Magt, der kunde føre baade til Lyset og til Mørket, maatte skabe en gunstig Jordbund for Romerkirkens Lære om de to uafbrudt kæmpende Riger paa Jorden, og i Norden bragte Reformationen da ogsaa en stærk Fremgang i Hekseforfølgelserne, dens Sejr belystes af flammende Baal. Hvorledes Forholdene var specielt i Danmark, fremgaar af en Udtalelse af Peder Palladius, Sjællands første evangeliske Biskop:

»Du maa ikke tie med nogen Troldkvinde! De faa nu deres rette Løn. De kunne nu ikke længer bare dem udi denne klare Evangelii Dag. De faa nu en Verdens Skam. Af Verden med dem! Det er og deres fortjente Løn. De brændte jo lidt tilforn en Hob af dem udi Malmø, udi Køge og andetsteds, og høre vi til, at der sidder atter en Hob greben i Malmø og skulle brændes. Udi Jylland og i Smaalandene ere de udi Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nylig greben og brændt paa Als og paa de andre smaa omliggende Lande ved tolv og fyrretyve Troldkvinder. Den ene røber den anden, saa at de følges ad hen til hin Verden.

Kvinde var din Mund, at du faar ikke en sviende Hale!«

Denne Udtalelse lader ingen Tvivl om, at Hekseforfølgelserne rasede paa mange Steder i Landet, og det var ikke Smaating, der gik i Løbet af Menneskeliv. Endnu mere Indtryk turde det maaske gøre, at man ikke hos Biskoppen kan spore den svageste Skygge af Medlidenhed med disse ulyksalige Kvinder, hvis kummerlige Liv afsluttedes med Tortur og Døden paa Baalet. Tvertimod kan man læse en vis Skadefryd over deres Skæbne, ligesom der af et godt Hjerte formaner og ophidses til yderligere Forfølgelser. Og dog var denne Biskop ikke blot en saare nidkær Her-

rens Tjener, men kunde ved andre Lejligheder vise Godhed og Menneskekærlighed. Et mørkt Billede af den religiøse Fanatismes Magt over Menneskesjælen!

Niels Hemmingsen — en Tid lang Danmarks mest ansete Teolog — troede fuldt og fast paa Hekse og hævdede med stor Energi, at de simpelthen skulde udryddes. Denne Anskuelse nærede utvivlsomt ogsaa Jacob Madsen den Ældre, der maa have spillet en fremtrædende Rolle i den store Hekseproces i Ribe, og det samme var vistnok Tilfældet med alle Landets Gejstlige — høje saa vel som lave; i hvert Fald har Ingen af dem protesteret mod Hekseforfølgelserne.

For os staar det nærmest som en Gaade, at Mænd, der ikke blot besad stor Lærdom, men ogsaa kunde vise baade Klogskab og Skarpsindighed, troede paa det Gallimathias, som Heksene tilstod overfor Dommerne, virkelig mente, at disse gamle Kvinder fløj til Bloksbjerg paa et Kasteskaft, deltog i store Calaser med hans djævelske Majestæt og lignende Nonsens.

Denne næsten utrolige Lettroenhed hos Tidens højeste Intelligens er et talende Vidnesbyrd om Tidsaadens Magt over Menneskenes Sjæleliv. Til Undskyldning for de lærde, men saare naive Herrer kan muligvis ogsaa fremhæves, at nyere lægevidenskabelig Forskning har godtgjort, at der hyppigt fandtes forskellige Sygdomstilstande hos de saa kaldte Hekse. Herved bliver hele den mærkelige aandelige Smitsot, der gav sig Udslag i Hekseforfølgelserne, lidt lettere forstaaelig for os Nutidsmennesker, og det maa indrømmes, at det sygelige Moment var egnet til at vildlede og forvirre vore lærde Forfædre.

Paa Reformationstiden løb næsten alle Mennesker Fare for en Anklage for Trolddom; selv det saa højt vurderede »blaa Blod« gav ikke fuld Beskyttelse. Saaledes blev Anno 1621 Christense Akselsdatter brændt,

overbevist om Trolddomskunster. Hun tilhørte den, iøvrigt ikke særlig fremragende, adelige Slægt Kruſckow. Det var dog meget sjældent, at Tidens Forvildelse gik ud over Rangspersoner. I det meget store Flertal af Hekseprocesser drejede det sig om gamle og stygge, fattige og værgeløse Kvinder. Men for deres Vedkommende var Faren stor. En udstødt Trusel, der efterfulgtes af en tilfældig Sygdom hos den truede Person, var et fortræffeligt Grundlag for en Anklage; adskillige Kvinder angaves af Hekse, der havde bekendt — som Biskop Palladius hentyder til. Og var Anklagen rejst, gik det næsten altid efter samme sørgelige Melodi: Torturen fremtvang Tilstaaelsen; udholdt Sigtede de lettere Grader, men bekendte under Trusel om haardere Pinsler, anførtes uvægerligt, at Heksen havde bekendt »fri og upint« — hvad unægtelig var Sandheden med Modifikation. Selv en næsten vidunderlig Modstandskraft overfor Torturens Rædsler bragte ingenlunde altid Redning. Var Dommerne overbeviste om Anklagedes Brøde, saa »befol de hende Gud i Vold« og lod hende bestige Baalet.

De Kvinder, der brændtes som Hekse, var ægte Børn af deres Tid og troede selv fuldt og fast paa Trolddom. Deres Uvidenhed var grænseløs, deres Evne til at anstille Iagttagelser og drage Slutninger mere end ringe. Mange af dem nød — ligesom deres Medborgere — store Mængder Spiritus, var jævnlig berusede og led sikkert ikke saa sjældent af kronisk Alkoholisme — en Sygdom, der ikke blot giver legemlige, men ogsaa aandelige Forstyrrelser — særlig Forvirringstilstande med Sansbedrag. Mange gav sig af med at mane og signe og brygge Trylledrikke, som ganske vist var bestemt for andre Mennesker, men ikke sjældent benyttedes af deres Fremstillerinde som Medicin. De fleste havde sikkert ikke anden Virkning end den, som Troen gav dem, men nogle inde-

holdt — ligesom »Heksesalverne« — betydelige Mængder Belladonna og Bulmeurt — Stoffer, der kan give Forgiftninger med fuldstændig Forvirring og talrige Syner.

For disse i Ordets egentlige Forstand »svaghovedede« Kvinder kunde Drøm og Virkelighed let forveksles. Det er en saare nærliggende Mulighed, at en saa kaldt Heks, naar hun vaagnede efter en Rus eller blev nogenlunde klar efter en Belladonnaforgiftning, var overbevist om, at hun i den svundne Nat havde gjort en Tur til Bloksbjerg og oplevet mange interessante Mærkværdigheder, der stod i den mest skærende Modsætning til Hverdagslivet — præget som det var af legemlig og aandelig Elendighed. I hvert Fald nogle Hekse var for saa vidt skyldige, som de mente, at de stod i et særligt Forhold til Mørkets Fyrste.

Adskillige Hekse led utvivlsomt af Hysteri — denne i høj Grad ejendommelige Sygdom, der viser sig dels ved en Række aandelige Sygdomsytringer, der kan stige til udpræget Sindssygdom, dels ved en næsten uendelig Skare legemlige Symptomer, Hovedaarsagen til denne i sit inderste Væsen sjælelige Lidelse er Sindsbevægelser, og blandt disse ogsaa Angst. Og den Klasse Mennesker, der leverede det ganske overvejende Kontingent til Heksenes store Skare, maatte jo nødvendigvis leve deres usle Liv i stadig Skræk og Rædsel.

Til de meget ejendommelige legemlige Sygdomsytringer, som findes hos hysteriske Patienter, hører Mangel paa Evne til at føle Smerte paa udstrakte eller mere begrænsede Dele af Legemet. Det har da ikke ringe Interesse, at Heksedommerne betragtede Tilstedeværelsen af følelsesløse Partier paa Huden som et absolut sikkert Bevis paa den Anklagedes Skyld — ja, saa megen Vægt lagde man paa disse saa kaldte

»Heksemærker«, at videre Undersøgelse — samt Tilstaaelse — i og for sig ansaas for overflødig.

Nu og da hændte det, at en Anklaget nægtede sig skyldig trods Anvendelse af Tortur i højeste Grad. Med en vis Humanitet inddelte man de smertevoldende Indgreb i forskellige Grader og søgte at naa Maalet — Tilstaaelsen — ved de mildeste. Saa vel Dommerne som Lægfolks Forklaring af disse sjældne Tilfælde gik ud paa, at Djævelen elskede den Anklagede særlig højt og derfor — i et Anfald af Sentimentalitet — gjorde hende »haard«, d. v. s. ufølsom for Smerter. Mere rimeligt er det, at hun har lidt af udpræget hysterisk Følelamhed.

Disse ganske korte Bemærkninger turde gøre det klart, at der jævnlig fandtes ejendommelige Sygdomstilstande hos de saa kaldte Hekse, samt at disse indirekte støttede Datidens taabelige Anskuelser. Alkohol og Belladonnas Virkning var meget daarlig kendte, og Kundskaben om den mærkelige Sygdom, vi nu kalder Hysteri, laa ogsaa i Svøbet.

De ledende Reformatorens Syn paa Ægteskab og Kærlighed og den ringe Vægt, de lagde paa Forelskelse, giver os til en vis Grad Forstaaelse af, at visse Former for Ægteskab, der var særlig hyppige i den gejstlige Stand, ikke vakte en Storm af Uvilje og Forargelse.

Naar en Præst døde, om man saa maa sige i Utide, og efterlod sig en Enke med en Flok umyndige Børn — de hørte nu en Gang med til Præstegaardslivet — valgte Menigheden næsten altid en ugift Ansøger og betragtede det som en Selvfølge, at han giftede sig med Forgængerens »Efterleverske«. I Familien Iacobæus er der dog kun et enkelt Eksempel paa et Ægteskab mellem en Ansøger og en »Kaldsenke«, idet Biskop i Odense Jacob Madsen den Ældres Søn, *Bagge*,

erhvervede Øster Skierninge Præstekald ved at gifte sig med Enken efter den tidligere Præst.

Den egentlige Aarsag til disse ofte højst usmægtige Ægteskaber var økonomiske Hensyn. Ved Reformationens Indførelse havde Konge og Adel plyndret Kirken saa grundigt, at Enke og Børn, som efterlodes af en midaldrende Præst, stod i Fare for at dø af Sult. Denne Vanskelighed kom man ud over ved at den nye Præst giftede sig med Enken, og i de allerfleste Tilfælde maatte han bide i det mere eller mindre sure Æble. Men der var dog nogle, som strittede imod. Hr. *Sone Lauritzen*, Sognepræst i Middelfart, var aabenbart en oppositionelt anlagt Natur. Efter at have holdt en vel modtagen Prøveprædiken søgte han at smøre uden om den moralske Forpligtelse til at ægte Forgængerens Enke. I den Anledning sendte de Middelfart Borgere 1592 en lang Skrivelse til Præstens høje Foresatte, Jacob Madsen den Ældre i Odense, hvori det blandt andet hedder:

»Men der vi foreholdt ham, om han vilde tage ved Margrethe, salig Hr. Olufs Efterleverske, da svarede han og var begærende, at vi først vilde give ham hans Kaldsbrev beskrevet og forseglet, saa vilde han paa nogen Tid tage sig udi Beraad, om han vilde tage ved Kvinden eller ikke, fordi han paa den Tid ikke var til Sinds at ville have hende. Hvorfor han heller ikke bekom hans Kaldsbrev. Og Almuen, som den Gang var forsamlet paa Raadhuset og hørte hans Gensvar, blev der saare fortørnet ved og nu er til Sinds og ikke vil give noget videre Kald paa hannem — — — Vi ere nu til Sinds at lade Alting med samme Præstekald stille opstaa en Tidlang, at vi desimidlertid kan besørge os om en Person, som kan være duelig, først den almægtigste Gud til Ære og dernæst denne fattige Almue til Gavn og Bedste paa deres Saligheds Vegne o. s. v.«

Saa at sige ud af hver Linie lyser de Middelfart Borgeres Harme over, at Hr. Sone lumskelig søgte at unddrage sig Forpligtelsen til at »tage ved« Margrethe. Han maatte da ogsaa strække Gevær. Det fremgaar af, at Hr. Sone nogle Aar senere skriver til Jacob Madsen, Biskoppen i Odense, og beder om, at hans Stedsøn Peder Bang — »allerede en gammel Karl« — maatte blive Skolemester i Middelfart. Salig Hr. Olufs Efterleverske har sikkert nok hørt til de Kvinder, Biskop Palladius sigter til, naar han skriver: »Et knortet Æble kan ogsaa være godt.«

Bedre gik det Hr. Niels Nielsen i Borberg, der nægtede at ægte Forgængerens Enke, »efterdi hun er bedaget og haver fanget femten Børn.« Øvrigheden gav ham Ret; men Menigheden var dybt forarget og fandt hans Vægning ganske ubeføjet.

I det overvejende Antal Tilfælde maatte den ugifte Præst eller Skolemester tage Enken sammen med Kaldet, vel ofte i det lønlige Haab, at han selv snart kunde blive Enkemand. Og selvfølgelig var der nogle heldige i dette ejendommelige Ægteskabslotteri; men mange Præsteenker var unægteligt fortvivlet sejlivede. Saaledes var Anna Knudsdatter i Aarene 1537—1575 gift med tre Præster i og ved Odense — senere giftede hun sig med tvende Bønder, saa hun fik sjældent rig Lejlighed til at studere Manden som Ægtefælle. En Pige ægtede successivt tre Præster i Nes Sogn i Norge; en anden var gift med fire Præster i Sællø. Da den nye Præst betakkede sig for at indtræde i Rækken som Nummer fem, fik hun et hysterisk Raserianfald.

Fra Tidernes Morgen har Stiftelse af et Ægteskab været en Begivenhed af stor Betydning, ikke blot for de to Hovedpersoner: Brudgom og Brud, men ogsaa for de to Slægter, som Ægteskabet bragte i Familie

med hinanden. Hverken i Fortid eller Nutid kan en Slægt bevare en fremskudt Stilling i Samfundet, saa fremt dens Medlemmer i stort Omfang indgaar uheldige Ægteskaber. Paa Grund af Ægteskabets store Betydning for Samfundet har tillige baade religiøse og verdslige Magter søgt at vinde Indflydelse paa Formerne for Indgaaelse af Ægteskab og at fastslaa de Betingelser, der skulle opfyldes, de Følger, som Indtræden i Ægtestanden medfører. Ja, Striden om ægteskabelige Spørgsmaal er saa vist ikke afsluttet! De diskuteres livligt i Nutiden, ligesom der konkurreres mellem Kirke og Raadhus, Præst og saa kaldt »Giftefoged«.

I Vikingetiden bestemte Faderen, hvem hans Datter skulde tage til Ægte; men han gjorde det ingenlunde gratis. Selv om Bejleren var et passende Parti, maatte han dog erlægge en større eller mindre Sum, inden den unge Pige blev hans. Dette usmagelige, ældgamle »Brudekøb«, var jo ikke nogen heldig Indledning til Ægteskabet; men ikke desto mindre var Husfruens Stilling i Vikingens Bjælkehus som Regel anset og agtet, og var hun klog, kunde hun udøve stor Indflydelse baade paa sin Mand og Omgivelserne.

Med den stigende Kultur forsvandt Brudekøbet; men det var dog stadig — ogsaa paa Reformations-tiden — de to Slægter, der tog Bestemmelse om de Unges Ægteskab, medens disse havde at rette sig efter Forældrenes og de nærmeste Frænders Beslutning. Den offentlige Mening fordømte Indgaaelse af Ægteskab mod Forældrenes Ønske, og den fik meget kraftig Støtte af Myndighederne. Hvo der giftede sig mod Forældrenes Ønske, mistede den lovlige Arveret. Ulige Ægteskaber kunde faa højst uheldige Følger. I Kong Frederik den Andens Haandfæstning bestemtes, at Børn, som stammede fra et Ægteskab mellem en

Adelsmand og en saa kaldt »ufri« Kvinde, ikke arvede Faderens adelige Rettigheder.

Under disse Forhold var de romantiske Bortførelser sjældne Begivenheder, og tilhørte de Optrædende kendte Slægter, vakte de stor Opsigt og blev et yndet Emne i Folkedigtningen. Efter en gammel, men noget usikker Tradition — der dog omtales af Professor V. Maar (Holger Iacobæus Rejsebog) — bortførte Professor *Jens Iacobæus* Sir Henry Eglintons Datter *Dorothy*, som han ægtede i Oxford 1677. Han skildres iøvrigt som svagelig og nervøs samt lidet energisk — hvad jo til en vis Grad taler imod Bortførelseshistoriens Sandhed.

Naar det faktisk var Brudens og Brudgommens Forældre, der tog den afgørende Beslutning, maatte Devisen nødvendigvis blive: »Lige Børn leger bedst.« En ganske kort Oversigt over Ægteskaberne indenfor Familien Iacobæus i det sekstende og syttende Aarhundrede viser da ogsaa, at Ordet: »Krage søger Mage,« fuldtud skete Fyldest.«

Om det første kendte Medlem af Slægten: Vejleborgmesteren Niels Jenssøns Hustru, ved vi kun, at hun lød Navnet Kirstine. Hans Søn Mads Nielsøn — ogsaa Borgmester i Vejle — var gift med Lene Christiernsdatter, hvis Fader var den i sin Tid meget bekendte og indflydelsesrige Borgmester i Varde, Christiern Nielsen. Ægteparrets mest bekendte Barn var Jacob Madsen (ogsaa kaldet Wellejus eller den Ældre), der døde som Biskop i Odense. Han var gift med Karine Baggesdatter, hvis Fader var Raadmand i Ribe. Deres Søn Matthias Iacobæus — en Tid lang Kong Christian den Fjerdes Livlæge — giftede sig med Aarhusbiskoppen Jens Giødesens Datter, Ingeborg Johanne Ægidia. Af Børnene i dette Ægteskab giftede Datteren Mette sig med Christian Clementsen, Rektor paa Herlufsholm; Magdalene med Borgmester i Aarhus

Rasmus Nielsen Scriver. Karen med Livlæge Niels Foss. Sønnen Jacob Madsen den Yngre, Hofprædikant og Biskop i Aarhus, ægtede 1632 Anna Bartholin, eneste Datter af Professor Caspar Bartholin den Ældre og Professordatteren Anna Fincke. Af Døtrene i dette Ægteskab blev Ingeborg Iacobæa gift med Professor Rasmus Poulsen Vinding, Sostrata (Søster) Iacobæa med juridisk Professor Scavenius. Sønnen, Professor Matthias Iacobæus, ægtede Borgmesterdatteren Anna Schrøder; den anden Søn, Professor Holger Iacobæus, var først gift med sin Kusine, Professor Thomas Bartholin den Ældres Datter, Anna Margrethe, anden Gang med Thomas Bartholin den Yngres Enke Anne Tisdorph.

I de første Generationer var Mændene velhavende Borgere og giftede sig med Borgerdøtre; i de paafølgende var de Udkaarne dels Borgerpiger, dels Døtre af lærde Mænd. Men efter at en af Slægten var bleven gift med en Bartholin — Landets ubetinget mest fremragende lærde Slægt — søgte saavel Sønner som Døtre ganske fortrinsvis deres Ægtefælle indenfor den ret begrænsede Kreds af lærde Familier.

Paa ganske samme Maade gik det med Ægteskaber i de adelige Familier — ja Princippet: »Lige Børn leger bedst« var om muligt endnu mere dominerende. Slægter, der hørte til Højadlen — af en moderne Forfatter ret betegnende kaldt »Rigsraadsadlen«, fordi dets Medlemmer havde anerkendt Ret til fortrinsvis at sidde i Rigsraadet — indgik kun undtagelsesvis Ægteskab med lavadelige Familier.

Den katolske Kirke hævdede som bekendt, at den var Verdens Lys og Salt, at alle verdslige Myndigheder var den underordnet, og Forholdet mellem Kirke og verdslig Stat sammenlignedes med Forholdet mellem Solen og Maanen, som førstnævnte giver et

svagt Genskær af sit straalende Lys. Kirken krævede derfor, at Stiftelse af Ægteskab saa vel som de for dette gældende Love og Bestemmelser ubetinget hørte til det kirkelige Domæne. For at udelukke enhver Tvivl om Kirkens Eneherredømme paa dette vigtige Omraade hævdede den, at Ægteskabet var et Sakramente. Et ganske andet Standpunkt indtog Martin Luther. Han erklærede, at alt hvad der vedrørte Ægteskabet, var Kirken uvedkommende. Som sædvanlig bruger Reformatoren meget kraftige Udtryk for at klarlægge sin Mening: »Jeg værger mig fast, raaber og skriger, at man skal overlade slige Sager til den verdslige Øvrighed, og, som Kristus siger, lade de Døde begrave deres Døde.«

Martin Luthers Standpunkt var utvivlsomt ganske ulogisk og inkonsekvent. Naar man tillægger Ægteskabet saa stor religiøs Betydning, at den ægteskabelige Stand kaldes den alene Gud velbehagelige, den ugifte »Syndens Hylster«, maa man med Naturnødvendighed kræve, at Kirken skal have Indflydelse paa alle Bestemmelser, der vedrører Ægteskabet. Utvivlsomt er Luthers Standpunkt dikteret af Opportunisme. I Kampen mod Rom maatte han nødvendigvis have Hjælp og Støtte af den verdslige Magt og derfor gøre den enhver mulig Indrømmelse. Hans Læringer og Efterfølgere fulgte heller ikke hans Lære, men søgte tværtimod at hævde den reformerte Kirkes Autoritet i alle ægteskabelige Sager, og det ikke blot af logiske Grunde, men ogsaa af økonomiske Hensyn. Ægteskabet var jo fra Arilds Tid den største glædelige Familiefest, som stemte Menighedsmedlemmerne til Rundhaandethed og jævnlig kunde skabe en glad Giver af en nærig Hund, ligesom det var en ældgammel Tradition, at Kirken betænkte rigeligt ved denne glade Familiefestlighed.

Efter Reformationens Indførelse var der det første

halve Hundrede Aar stor Usikkerhed og Tvivl om de rette Former for Indtrædelse i den hellige Ægtestand. Først Frederik den Andens »Ordinans« af 1582 skabte nogenlunde Klarhed og Fasthed.

Det første meget vigtige Skridt var den højtidelige Trolovelse mellem Brudgom og Brud. Betingelsen for, at Trolovelsen kunde finde Sted, var, at de vordende Ægtefolk besad fyldig Kendskab til Luthers Katekisme — hvad der i Betragtning af Reformatorens Lære, at Ægteskabet var en rent verdslig Akt, kunde se ud som en Spydighed. En Præst skulde bivaane Trolovelsen, der ofte fandt Sted i Kirken, og Trolovelsens Formaliteter lignede i det hele meget Ægteskabets, den egentlige Vielse.

Intet Under at Lægfolk kunde blive forvirrede og mene, at de efter Trolovelsen var rette Ægtefolk. Rigthigheden af denne Anskuelse blev imidlertid meget energisk bekæmpet af gejstlig og verdslig Øvrighed. Det var muligvis for at indskærpe Forskellen mellem Trolovelse og Bryllup, at Biskop Jacob Madsen den Ældre forbød de fynske Præster at bekræfte Trolovelsen i den hellige Treenigheds Navn. Men paa den anden Side betragtedes Trolovelsen som i høj Grad bindende. Det er uden Overdrivelse meget, meget lettere at blive skilt i vor Tid, end det den Gang var at blive løst fra et Trolovelsesløfte. Skete en saadan »Skandale« i højfornemme Familier, vakte det mægtig Opsigt og Forargelse. Det var saaledes Tilfældet, da Henrik Rosenkrantz 1530 brød sin Trolovelse med Margrethe Gyldenstjerne for at ægte Clara Bille. Over for Gejstlige, der ikke giftede sig med den Trolovede, gik man meget haardt til Værks. En ulyksalig Præstemand, Iver Bertelsen, var falden i Kløerne paa, hvad vi i Nutiden kalder en »skidt Tøs«. Løfter, der var givet ham ved Trolovelsen, blev ikke holdt, og til sidst maatte han rykke ud med en Sum Penge for at blive

Pigebarnet kvit. Saa vel hun som hendes Forældre gav ham Brev paa, at han var fri for enhver Forpligtelse. Da Sagen kom for Retten, var Dommerne ikke desto mindre enige om, »at det var ret Ægteskab mellem Mester Iver og hans Fæstemø.« Vilde han ikke leve sammen med hende — hvad han opfordredes til — skulde han straffes med at leve ugift, saalænge Tøsen var i Live. Den menneskelige Retfærdighed giver sig unægtelig stundom mærkelige Udslag!

Man kan jo strengt taget ikke undre sig over, at Folk ansaa sig for fuldt berettigede til at hæve en Trolovelse, naar den ikke gav Ret til ægteskabeligt Samliv og nærmere Bekendtskab med den Udkaarne gjorde betænkelig ved det næste Skridt. Men ikke blot overfor Mennesker i de højere Klasser var Myndighedene saare strenge, og de fire Regeringsraader, der styrede Landet i Kristian den Fjerdes Barndom, følte sig forpligtede til at give den saa nidkære Biskop Jacob Madsen den Ældre en »Næse«, fordi der var for mange hævdede Trolovelser i hans Stift. I en Skrivelse af 1592 til Biskoppen hævder Regeringsraaderne, at det hos Fynboerne var »fast gement og brugeligt, at Trolovede, naar der kommer nogen Tvist og Uenighed dennem imellem, ikke føler sig bundne; ja selv om de dømmes tilsammen af Kapitlet, sker det ofte, at kun den ene Part er villig til at fuldkomme Dommen, medens den anden Part er modvillig. Saadanne modvillige Personer, som udi saa Maade forlade deres Ægteskab og ere Øvrighedsforagtere, skal Bispen ikke taale. Han skal først efter Ordinansen vare den modvillige, og dersom denne endda ikke vil rette og bedre sig, da skal han offentlig lyses i Ban, til han retter og bedrer sig.«

Mellem Trolovelse og Ægteskab hengik sædvanlig eet à to Aar; stundom dog adskillige. Særlig i adelige Slægter var Børnetrolovelser meget hyppige, sjældnere

var de i borgerlige, men hverken i disse eller i gamle Bondeslægter ukendte. Forældrene saa sig i meget god Tid om efter en passende Ægtefælle, navnlig til deres Pigebørn, og mente hermed at udfylde deres Pligter som Fader og Moder paa bedst mulige Maade. Ved Valget lagdes selvfølgelig Hovedvægten paa den økonomiske Side af Spørgsmaalet, men sikkert ogsaa paa Familiens Ælde og Anseelse. Jævnlig forbød Regeringen disse Børnetrolovelser, uden at Forbudene dog havde væsentlig Virkning. Naar det faktisk altid var Slægterne og ikke de Unge, der tog Bestemmelse om Indgaaelse af Ægteskab, havde det vel heller ikke saa stor Betydning, om Brud og Brudgom kaaredes i lidt lavere eller højere Alder.

I udstrakt Maalestok fulgtes Luthers Raad om tidlig Indtræden i den hellige Ægtestand. En lang Række Kvinder tilhørende kendte Slægter stod Brud i fjortentofemten Aars Alderen, ja Pernille Okse var kun elleve Aar, da hun giftede sig med Otte Rud. Ogsaa blandt den Tids Brudgomme fandtes mange meget unge Mænd. Disse syntes dog noget mindre ivrige efter de ægteskabelige Lænker end de unge Piger. Dels har sikkert en Del ønsket at nyde Ungdomstidens ubundne Frihed, dels kunde praktiske Forhold ogsaa i de Tider lægge Hindringer i Vejen for det tidlige Ægteskab. Den unge Adelsmand, som ønskede at optræde ved Hove eller finde Anvendelse i Statstjenesten, maatte nødvendigvis opholde sig flere Aar i Udlandet for at lære Sprog og »høviske« Sæder, og det var ikke sjældent meget betydelige Summer, der anvendtes til Uddannelse i fremmede Lande — hvad blandt andet fremgaar af Holger Rosenkrantz den Lærdes efterladte Regnskaber. Om muligt endnu nødvendigere var Studierejser for unge, lærde Personer, der kun herved blev kvalificerede til de højeste Stillinger i Kirke og paa Universitet. Efter Skoleundervisningen og Universitetsstu-

dierne — begge krævede omtrent lige saa mange Aar som i Nutiden — maatte den unge lærde Ærgerrighed tilbringe mindst et Par, ofte adskillige Aar paa Rejser, og fik ligefrem ikke Tid til at gifte sig, før han havde naaet en efter den Tids Mening moden Alder. Det var ogsaa Tilfældet med de mest bekendte Mænd i Familien Iacobæus. Odensebiskoppen, Jacob Madsen den Ældre, blev saaledes først gift, da han var otte og tyve Aar gammel. Livlæge og Domherre Matthias Iacobæus var to og tredive Aar, Hofpræst og Biskop i Aarhus, Jacob Madsen den Yngre, tredive Aar og Professor Holger Iacobæus en og tredive Aar, da de holdt Bryllup.

Særlig for den unge Pige var Brylluppet Livets store Begivenhed, og Bryllupsdagen kaldtes ofte udtrykkelig hendes »Hædersdag«. Selvfølgelig var det Brudens brændende Ønske, at Festdagen skulde forme sig saa lys og straalende som muligt. Men ogsaa de to Slægter, som Brylluppet bragte i nær Forbindelse med hinanden, laa det i høj Grad paa Hjerte, at Festen blev et levende Vidnesbyrd om Rigdom og Fornemhed, en Begivenhed, som der lange Tider taltes om blandt Høje og Lave, et yndet Emne for Samtalen i de ofte utaaelige lange Vinteraftner. Men Familiernes Ønsker kom herved til at stride mod de nationaløkonomiske Anskuelser, der var de absolut herskende paa Reformationstiden. Og disse gik ud paa, at al Luksus og Overdaadighed ikke alene var moralsk forkastelige, men ogsaa forarmede Landet. Den menneskelige Misundelse og Avind gjorde sig ligeledes gældende ved denne Lejlighed. Opsigtsvækkende flotte Bryllupper i de ikke særlig højtstaaende Befolkningslag satte ondt Blod, og ganske specielt virkede det som en Brand i Næsen paa det højere Borgerskab, naar Adelen fejrede en trofast Tjenerindes Bryllup med næsten sam-

me Pragt som Husets Datters — hvad ikke saa sjældent fandt Sted. Naar hertil kom, at Myndighederne ikke nærrede selv det svageste Spor af Respekt for Begrebet: Personlig Frihed, blev Følgen en næsten uendelig Række Forordninger og Reskripter, der søgte at bremse Lysten til at gøre flotte Bryllupper, en Samling, der unægteligt imponerer ikke blot ved deres Antal, krasse Udtryksmaade og Trusler om høje Bødestraffe, men først og fremmest ved deres fast utrolige Smaalighed. Nogle faa Eksempler, valgte blandt mange, er mere end nok til at illustrere vore Forfædres højst mærkelige Synsmaade.

Naar Talen er om Festligheder, som f. Eks. Bryllupsgilder, hører de Begreber, der udtrykkes i Ordene »stort« og »flot« meget nøje sammen, og Myndighederne viste derfor ogsaa tidligt Interesse for Tallet paa Bryllupsgæsterne. Allerede Christian den Anden forbød Borger og Bonde at indbyde flere, end der var Plads til. Forbudet fornyedes af Christian den Tredie, der dog senere — i et Anfald af sund Fornuft — kom til den Anskuelse »at herefter hver maa gøre Bryllup efter sin egen Vilje og Formue.« Med den »faderlige« Kong Christian den Fjerde stiger Forordningernes Antal og Gaaen i Detailler. Hans Formynderregering gav ham iøvrigt i saa Henseende et mere end godt Eksempel. Det hændte aabenbart jævnlige, at de unge Jomfruer kedede sig under det timelange Bryllupsgilde med dets utallige Retter, »krydrede« med lange, aandløse Taler, og derfor, om fornødent, sprang over det pyntede Gildebord for at træde Dansen med Ligesindede, til stor Forargelse for de ældre og værdige Mænd og Kvinder, der vilde spise og drikke i Ro og Mag uden slig upassende Forstyrrelse. De fire Regeringsraader udstedte derfor 1586 en højtidelig Forordning, der forbød al Dans ved Bryllup, før Maaltidet var endt. Efter at Christian den Fjerde selv hav-

de overtaget Regeringen, regnede det med Forbud mod Luksus baade ved Bryllup og andre Lejligheder. I Flensborg maatte de fornemste Borgere indbyde fyrre-tyve Familier til Bryllupsgilde, de mindre fine fem og tyve, de simple kun til Kongens fuldstændige Mangel paa Forstaaelse af Kravet om Borgernes Lighed for Loven viser sig ikke blot i Forordningen om Bryllupper i hans gode By Flensborg, men ogsaa i følgende: »Ingen uadelig Kvinde maa gaa med Silkestrømper. Borgmestre og Raads Hustruer skal som en særlig Ære have Lov til at bære Uldstrømper. Koner og Døtre af simple Borgere maa under ingen Omstændigheder understaa sig at bære strikkede Strømper.« Et slaaende Eksempel paa hans Lyst til at blande sig i de latterligste Petitesser er en Forordning, der forbyder, at Dynerne i Brudesengen maa veje mere end halvandet Skippund!

Det var imidlertid ikke blot de højeste Myndigheder med Kongen i Spidsen, der bekæmpede Befolkningens Lyst til Overdaadighed; ogsaa de kommunale Myndigheder tog ivrigt Del i Kampen. Som Sognepræst i Ribe udstedte Jacob Madsen den Ældre — senere Biskop i Odense — sammen med Magistraten og fire og tyve Borgere attende Juli 1586 en »Politie Anordning for at afskaffe den Overdaadighed og store Bekostning, som blev gjort ved Bryllupper og Barsler under en vis Straf.«

Et Gode var fælles for denne Syndflod af Forordninger, Reskripter o. s. v.: De overholdtes ikke. Det fremgaar af en lang Række Beskrivelser af Fester samt ogsaa af, at en hel Del Forordninger dels blev indskærpede, fordi de ikke respekteredes, dels ophævedes, fordi de ikke kunde gennemføres.

Det store Antal Bryllupsgæster, som Regeringen særlig havde Kig paa, var ganske sikkert et ømt Punkt. Ved alle større Bryllupper var Pladsmanglen meget

besværlig. I den katolske Tid holdtes Bryllupperne jævnlig i de rige Klostre, der havde rummelige Værelser og Sale, ligesom de var i Besiddelse af det nødvendige Husgeraad. Men efter Reformationen var Klostrene for en Del omdannede til Herregaarde — i Kongens eller Adlens Eje — for en Del nedbrudte, i hvert Fald ude af Sagaen. De mange nye Herresæder havde vel god Plads, men ved store Bryllupsfester maatte Gæsterne dog stuves sammen paa en i Nutiden uhørt Maade, idet voksne Mennesker af forskelligt Køn jævnlig delte Soveværelse. Ikke saa sjældent opførtes interimistiske Bygninger til Festbrug — saa kaldte »Pavluner«, »Butikker« og »Løvsale«.

I Byerne havde selv de rigeste Borgere ikke Lejlighed, der kunde rumme en talrig Skare Bryllupsgæster, og navnlig ingen Sale, der kunde benyttes til Festmaaltiderne. Efter Reformationen var man imidlertid begyndt at bygge Raadhuse, hvortil ikke sjældent benyttedes »Munkesten« fra de gamle Klostre, og de brugtes til at fejre Bryllupper. Det var iøvrigt ikke sjældent, at den nærboende Adel lejede Byens Raadhus. Meget tidligt blev det dog fastslaet, at det var en Ære for Brud og Brudgom og begges Slægter, naar Bryllupsfesten holdtes paa Raadhuset, og dette kunde derfor kun tilstedes Borgerskabets Spidser — ikke paa nogen Maade Haandværkere og lignende simple Personer. Det er derfor ikke tilfældigt, naar Biskop i Odense, Jacob Madsen den Ældre, i de kortfattede Notitser, hvormed han indleder sit »Testamente«, udtrykkeligt fremhæver, at hans Bryllup med Karine Baggesdatter stod paa Ribe Raadhus. Han understreger derved, at hans Hustrus Fader hørte til Byens fremragende Borgere.

Et særligt Æreshverv var Udsmykningen af Bruden, Festens Dronning, der hos Adlen gerne overdroges en kvindelig Slægtning, man særlig vilde hædre. Ved

Bryllupper i borgerlige Familier og Bondeslægter udkaaredes hyppigt Præstekonen. Bruden kunde ikke være for fin. Hun ikklædtes de dyreste Stoffe og maatte tillige — saa var Sæd og Skik — bære et Utal af Smykker. Selv den rigeste Adelsjomfru ejede ikke et tilstrækkeligt Antal Smykker, men maatte laane hos Slægt og Venner, Brudens tunge Klædedragt og den store Mængde Smykker udgjorde tilsammen en saa betydelig Byrde, at hun ofte havde Vanskelighed ved at gaa og ikke sjældent, fortælles der, var nær ved at daane. Den Gang som nu lød Kvinderne uden Indsigelse Modens Bud!

Til paa rette Vis at lede og styre en saa mægtig Fest som et stort Bryllup maatte man nødvendigvis have en dygtig, erfaren og myndig Kvinde: Den saa kaldte »Foregangskone«. Men skulde Brudeparret og den, der »gjorde Brylluppet«, have Ære og Glæde af Festen, saa maatte der ikke blot sørges for Legemets Tarv, men ogsaa for god Underholdning af Gæsterne. Denne Opgave paahvilede den saa kaldte »Foregangsmand«, der blandt andet i udvalgte Ord skulde udbringe de forskellige Skaaler. Den første var »Guds Skaal« — i fromme Huse blev ogsaa drukket en Skaal for Christus og den hellige Aand — derefter drak man Kongens Skaal og saa først kom Brudeparrets.

I Borger- og velhavende Bondefamilier valgte man sædvanlig Sognepræsten til »Foregangsmand«. Han var jo den, der var bedst skaaren for Tungebaandet. Det var imidlertid ilde set af den højere Gejstlighed og blev flere Gange forbudt paa Landemoderne — sikkert med god Grund. »Foregangsmanden« skulde skabe Liv og Lystighed — saa var hans Pligt og Skyldighed — og det bedste, ofte uundværlige Middel var at sige Vittigheder, der ofte var saa vovede og platte, at de vilde være umulige i en Præsts Mund i vor Tid. Bittert skriver Biskop Jacob Madsen i Odense »at en

Gejstlig ved Bryllupper mere spiller en Gøglers end en Herrens Tjeners Rolle.«

At det ogsaa i andre Lande kunde gaa særdeles livligt til ved Bryllupper, fremgaar af en Passus i Professor Holger Iacobæus' Rejsebog. Under et Ophold 1674 i Holland — et Land som den Gang stod i meget intim Forbindelse med Danmark — deltog den da fire og tyveaarige Professor i Historie i en Bryllupsfest, hvorefter han skriver:

»Til brylluppet sidder enhver hos sin Dame, som hand gaar hen och henter i hinders Logement och siden leder til huuset, hvor brylluppet skall staa. ofver bordet kysser en hver sin, naar mand dricker / 3 Gange / och siger der hos / 3 lunkis / 3 klunckis / 3 kyssis. siden dandser och raillerer mand til langt om natten; och det sker 2 dage i rad. Jeg hafde Mademoiselle Rivette / som var af høi stand / meged lystig / ja raugal; til min Wertindes Søns bryllup.« (Holger Iacobæus' Rejsebog).

Ikke nok med at den gejstlige Værdighed kom i Fare; ogsaa paa anden Maade kunde Hvervet som »Foregangsmand« bringe Sognepræsten i en skæv Stilling.

Bryllupsgæsterne var — ligesom i Nutiden — moralsk forpligtede til at give en passende Bryllupsgave. Gaverne var dog betydeligt større og mere kostbare end i Nutiden. Naar der indbødes en talrig Skare af velhavende Ægtepar, kunde der magelig skabes Dækning for de svære Bryllupsudgifter, og det nygifte Par fritoges for Næringsssorger det første Aar. Ikke uden Grund sagde man: »Mange Gæster, mange Gaver.« Disse bestod af Sølvgenstande og kostbare Klædningsstykker, ingenlunde sjældent ogsaa af rede Penge, der var meget velsete. Eksempelvis kan nævnes, at Lauritz Ulfeld og Else Parsberg ved deres Bryllup 1640 blev begavede med tresindstyve Drikkekar af

Sølv, der tilsammen vejede syv Tusinde Lod, medens de andre Gavers samlede Værdi opgjordes til seks Hundrede Kroner.

Baade Ulfelder og Parsberger hørte til den rige, jordbesiddende Adel; men den samme Flothed fandt ogsaa Sted ved Ægteskaber i den velhavende Borgerstand. Borgmester i Odense, Thomas Brodersen Risbrich, fik saaledes til sit Bryllup sytten Hundrede og tre et halvt Lod Sølv, to Tusinde to Hundrede og tres Kroner i rede Penge.

Det rette Tidspunkt til at aflevere Gaverne — eller afgive Løfte om, hvad man vilde give — indtraadte, lige efter at Brudeparrets Skaal var drukket. Gæsterne var da gerne i en velvillig og gavmild, oplivet Sindsstemning, ikke helt berusede, hvad Tilfældet var med det store Flertal af Mændene ved Slutningen af Festmaaltidet. »Foregangsmanden« skulde i varme, bevægede Ord opfordre til at vise Gavmildhed mod de Unge, rose den ædle Giver og modtage en nærig Gave med isnende Tavshed — stundom vel endog med direkte Dadel. Men han skulde ogsaa gerne foregaa de andre Gæster med et smukt Eksempel, og dette medførte, at en Præst, der fungerede som »Foregangsmand«, kom i en meget vanskelig Situation. De lutheriske Sognepræster var jo gennemgaaende saa fattige som Kirkerotter, og gav han overensstemmende med sine økonomiske Kaar, aflagde han Vidnesbyrd om sin Fattigdom — til liden Baade for hans Anseelse hos Hjorden — optraadte han som Flottenheimer, forøgede han uvægerligt sine økonomiske Vanskeligheder.

Sognepræsten i Middelfart, Hr. Sone Lauritzen — den samme som tidligere havde forarget Byens Borgere ved et forgæves Forsøg paa at unddrage sig Pligten til »at tage ved Margrethe, salig Hr. Olufs Efterleverske« — søgte at komme udenom Vanskelighederne ved ikke at møde til Bryllupsfesterne; sikkert med

Rette hævdede han, »at hans Pengepung ikke tillod ham at deltage.« Hans Handlemaade blev imidlertid optaget meget ilde af Sognebeboerne, der sendte et harmfynsende Brev til hans høje Foresatte, Odensebiskoppen Jacob Madsen den Ældre: »Menigheden erklærede sligt dem at være en Foragtelse. Han havde jo nemlig lovet at ville hædre og ære dem alle; men saa at udeblive hver Gang det var Hæders- og Æresdag for en af dem, det var ikke at holde sit Løfte.«

Gæsterne indskrænkede sig ikke til at give Penge og Værdigenstande, men ydede ogsaa et meget betydeligt Bidrag til Bispisningen. En velhavende Adelsmand gav ingenlunde sjældent een à to Okser, tit en saare velkommen Hjælp til Mætning af de mange Munde. Meget efterspurgt var al Slags Vildt. Der fandtes ganske vist meget rige Vildtbaner, men de ejedes dels af Kongen, dels af adelige Stormænd, og Ingen havde Lyst til at sælge disse Lækkerbiskner.

Et meget talende Vidnesbyrd om de Mængder af Spise- og Drikkevarer, der kunde strømme til et Bryllupshus, naar den, der »holdt Brylluppet«, var en anset og afholdt Mand og Gæsterne baade talrige og fornemme, findes i den af Aarhusbiskoppen Jacob Madsen den Yngre (Jacobus Matthiæ Iacobæus) efterladte »Tegnebog«.

I April 1653 fejrede Biskoppen sin nittenaarige Datter *Ingeborgs* Bryllup med Magister *Rasmus Povelsen Vinding*. Det skal lige nævnes, at Ægteparrets Søn, Poul, blev Fader til en Datter, der opkaldtes efter sin Bedstemoder, og 1714 ægtede *Poul Vendelbo Løvenørn*. I skarp Modsætning til, hvad der var almindeligt i den Tid, var der forud for dette sidste Ægteskab gaet en højst romantisk Kærlighedshistorie, som Carl Ploug har benyttet til Emne for det bekendte Digt: »Et Kys«, hvis sidste Verselinie lyder: »Da ægtede Ingeborg Vinding Poul Vendelbo Løvenørn«. Den unge

Brud, til hvis Bryllup 1653 der skænkedes en fast utrolig Mængde Fødemidler, blev saaledes Stammemoder til en anset Adelslægt.

Biskoppens Fortegnelse over Gaver af Spise- og Drikkevarer er unægtelig meget anseelig:

»Fire Hjorte, seksten Raadyr, to og fyre Harer, en ung Kvie, to og tyve Kalve, to og tres Lam, fjorten Grise, een Vildgaas, to Urhøns, to og halvfems kalkunske Høns og Haner, fire og tyve Gæs, syv og tredive Høns, fire og tres Duer, otte Laks, hundrede og fem Gedder, tredive Karper, to Tusinde tre Hundrede og firs Karudser, tres Aborrer, fire Tusinde ni Hundrede og halvtreds Æg, henved to Tønder fersk Smør, tre og en halv Tønde fint Mel, to Tønder Sam-sing Øl.«

I Tilgift meddeles Navnene paa de Repræsentanter for den gamle danske Adel, som hovedsageligt havde skænket de nævnte Spise- og Drikkevarer. Sammen med den nærmeste Slægt og Stiftets Præster udgjorde de en talrig og imponerende Skare Bryllupsgæster:

»Fru Birgitte Brockenhuus; Lauritz Ulfeld; Fru Jytte Høg; Jørgen Marsvin; Fru Hylleborg Bilde; Christen Skeel; Hans Stibolt, Kongens Jægermester; Henrik Rantzou; Rigens Marsk Anders Bilde; Valdemar Skram; Corfitz Ulfeld; Fru Ide Daa; Erich Rosenkrantz; Fru Ide Lange; Oluf Parsberg; Fru Dorete Friis med flere.«

Man har vanskeligt ved at forstaa, hvorledes det var muligt at komme igennem en saa overvældende Mængde Fødemidler. Det maa imidlertid erindres, at et Bryllup i de Tider ikke gjordes færdigt en enkelt Dag, men altid varede flere — stundom en hel Uge. Endvidere mødte Gæsterne med en velsignet Appetit og Tørst, kunde sætte Mængder til Livs, som langt overgik, hvad Nutidsmennesket konsumerer. Endelig betænkes de Fattige meget rigeligt ved Bryllupper. Me-

gen og god Mad vandrede fra Brudehuset ud til fattige Medborgere, og hos de velhavende Bønder var det ingenlunde sjældent, at Tiggere, Vagabonder og lignende Personager toges direkte ind fra Landevejen — deres sædvanlige Tilholdssted — og bænkedes ved Festbordet, hvor de spiste samme Mad som de indbudte Gæster — en sjælden smuk Form for kristelig Velgørenhed!

Vil man nu spørge — og Spørgsmaalet har selvfølgelig stor Interesse — hvorledes den ægteskabelige Lykke trivedes i det sekstende og syttende Aarhundrede, saa kan vi — ud fra vor Kundskab om almindeligt gældende Livslove — med Sikkerhed gaa ud fra, at der fandtes nogle Ægteskaber, der var næsten ideale — uden dog at naa Idealet — andre som repræsenterede et sandt Helvede paa Jord, medens det store Flertal viste saa at sige alle Grader mellem disse to Yderpunkter. Nærmere formuleret bliver da Spørgsmaalet, om den ægteskabelige Lykkes Standard stod højere i hine svundne Dage end i vor Tid. Men ogsaa naar Spørgsmaalet formes paa denne Vis, er det saare vanskeligt at give et paalideligt Svar.

Naar vi i Nutiden gaar ud fra, at der findes mange meget uheldige Ægteskaber, støtter vi os jo i første Række paa det store Antal Skilsmisser. Men man vilde selvfølgelig ræsonnere ganske forkert, hvis man sagde: I det sekstende og syttende Aarhundrede var Skilsmisernes Antal forsvindende ringe i Sammenligning med Tallet i Nutiden, ergo var der langt færre ulykkelige Ægteskaber. Forholdene i de to historiske Perioder er saa forskellige, at man absolut ikke kan benytte Skilsmisernes Antal som Skelnemærke. Vel var Ægteskabet ikke uopløseligt, men det var saare vanskeligt at opnaa Skilsmisse; det fremgaar ogsaa af, at Trolovelser betragtedes som i høj Grad forbin-

dende, kun kunde hæves under særlige Forhold og de størst mulige Besværligheder.

Selvfølgeligt er virkelig sikre og paalidelige Vidnesbyrd om ægteskabelig Lykke sjældne Fugle. Meget fedt og fraseagtigt lyder Kjeld Andersen Schyttes Ros over den afdøde Hustru, naar han vidner »at hun blev ham en frugtsommelig Lea, en yndig Rachel, i sin Husholdning en Martha, men i sin Gudstjeneste en Maria.« Et veltalende Vidnesbyrd om et smukt og lykkeligt Ægteskab giver Jacob Madsen den Ældres »Testamente«. Det hedder heri blandt andet: »Efterdi min kære Hustru Karine Baggesdatter har forestaaet vort Bo flittigt og ret og levet med mig som en lydig, fin, oprigtig, from og ærlig Dannekvinde og har forhjulpet hver af Eder særdeles af Boet (undertiden mere mod min Vilje), desligeste jeg har bekommet med hende efter hendes Sal. Forældre stor Hjælp, som vel findes i mine Bøger, saa er det billigt o. s. v.« Herefter bestemmer Biskoppen, at hans Enke skal have alt Bøndergods paa Landet, endvidere et Stykke Humlegaard i Kappelgaarden samt en stor Sølvkande og en lille Sølvskaal med Laag paa, een Portugaleser og tyve Rosenobler.

Karakteristisk nok fremhæver Biskoppen først og fremmest, at hans Hustru har styret hans Bo flittigt og været ham lydig. Ægtemanden betragtedes faktisk som Enevoldshersker i Hjemmet i Overensstemmelse med Paulus' berømte Ord: »Manden er Kvindens Hoved ligesom Christus er Menighedens.« Men ikke desto mindre fremgaar det af Testamentets Ord, at Karine Baggesdatter har haft stor Indflydelse paa sin høje Ægteherres økonomiske Dispositioner, naar det drejede sig om Børnenes Krav.

Tiden var i høj Grad præget af Raahed; Drukkenhed og Slagsmaal — der ofte førte til Drab — var saare almindelige, ligesom Straffene baade for store

og smaa Lovovertrædelser synes os mere end barbariske. Al denne Raahed maatte nødvendigvis ofte trænge ind i det ægteskabelige Samliv, og herom foreligger da ogsaa en lang Række Vidnesbyrd, der tilfulde godtgør, at mange Ægteskaber var alt andet end Idyller. Atter og atter er der Tale om Slagsmaal og Prygl i Ægteskabet, hvorom mange Sider i Retsprotokollerne vidner. Et Par lollandske Præster maatte afsættes paa Grund af grov Mishandling af deres Ægtefælle. Ikke mindre oplysende virker adskillige gængse Talemaader som f. Eks.: »Styr Hest med Bidsel, Kone med Kæp. Tre Ting skulle slaes: Lad Dreng, doven Hest og ond Kone.« Flere fremragende Mænd gav velmente Formaninger, der burde have været absolut overflødige. Den lærde Niels Hemmingsen skriver: »Slag og Hug at rette sin Hustru med bruger ingen vis Mand.« Peder Palladius, Sjællands Biskop, beder indtrængende Bønderne om ikke at prygle deres Hustruer, naar de kommer fulde hjem fra Gilde — at de kunde komme ædru hjem, var en Tanke, der aabenbart syntes hans Højærværdighed næsten umulig! Meget karakterisk for Tidens Syn paa Spørgsmaalet: Prygl og Ægteskab, er en Bemærkning i Odensebiskoppen Jacob Madsen den Ældres bekendte Visitatsbog. Hans Feddeler i Wyby vilde af med sin Hustru, da hun slog ham, hvortil Biskoppen sagde, at »hun nok vilde være tilfreds, hvis han vilde sla hende et Mundslag hver Dag.« Man tænke sig en af vore Biskopper give en Ægtemand et saadant Raad, og Forskellen mellem Tænkemaade i hine Tider og i vor Tid træder unægteligt grelt belyst frem for vort indre Øje!

Vil man søge at danne sig et vist Skøn — og videre kan man sikkert ikke komme — om den ægteskabelige Lykke paa Reformationstiden ved at undersøge de aandelige Betingelser for dens Vækst og Trivsel er der et Punkt, som utvivlsomt maa fremhæves.

Efter Luthers Anskuelse er Ægteskabet en hellig Institution, ja samvittighedsfuld Opfyldelse af de ægteskabelige Pligter kan efter den store Reformators Mening hjælpe et Menneske, naar han skal aflægge det skæbnesvangre Regnskab for det jordiske Liv. Denne Tro maatte nødvendigvis skabe en egen aandelig Atmosfære om Ægteskabet og i høj Grad befordre Følelsen af Lykke ved det ægteskabelige Samliv, der faktisk blev en egen Form for Gudsdyrkelse. I hine Tider var de allerfleste Mennesker besjælede af en fast og dyb Tro, deres hele aandelige Liv præget af inderlig Fromhed. Men paa den anden Side er der mange Punkter, hvor et moderne Kulturmenneske maa rette en skarp Kritik mod de ledende Reformatorers Anskuelser og Lærdomme.

I første Række maa vi nære Betænkelighed ved, at saa mange Mennesker i ganske ung Alder traadte ind i den hellige Ægtestand. Allevegne og til alle Tider har der været, og er der, store Vanskeligheder at overvinde, hvis et Ægteskab skal leves virkelig harmonisk og lykkeligt. En vis aandelig Modenhed og nogen Livserfaring er saa vist ikke af Vejen, naar disse Vanskeligheder skal besejres, og de nævnte aandelige Egenskaber findes nu en Gang ikke hos femtenaarige »Backfische« og tyveaarige Drengene. Men ogsaa fra et lægevidenskabeligt Synspunkt maa man rejse Indsigelse mod Indgaaelse af Ægteskab i meget ung Alder. Børnene »lykkes« utvivlsomt bedst, naar Forældrene hverken er særlig unge eller gamle. Den bedste Alder er for Kvindernes Vedkommende Begyndelsen af Tyverne, medens Mændene helst maa være et Par Aar ældre. At sunde Børn, der udvikler sig paa normal Maade, gør et Ægteskab lettere og lykkeligere, behøver jo kun lige at nævnes.

Meget uheldig var Reformatorernes ringe Interesse for selve Forelskelsen, en Følelse, som de nærmest

betragtede med en vis Ringeagt. Ganske vist gør moderne Filosofer og Forfattere sig jævnlig skyldige i en grov Overdrivelse, naar de stempler et Ægteskab uden gensidig Forelskelse som en dyb Nedværdigelse for den kvindelige Part, der stundom sidestilles med de usalige Kvinder, der sælger sig til hvilken som helst passende Køber. Det er imidlertid sikkert, at den primitive Følelse, som Forelskelsen repræsenterer, bringer den fine, kulturelt højtstaaende Kvinde over mange ægteskabelige Vanskeligheder, og selv om Forelskelsen er af begrænset, kortere eller længere Varighed, saa har det for ethvert normalt Menneske sin store Betydning, at et Afsnit af dets Tilværelse har været fyldt af en ganske særegen Lykkes Solglans. Den gensidige dybe Forelskelse er jo ogsaa Betingelsen for, at der kan være Sandhed i Robert Burns Ord, naar han skriver om det ægteskabelige Samliv:

Underpant paa Hjertets Mening,
Elskovs Vaarblomst, Lykkens Drøm,
Billede paa Sjælenes Forening.

Endelig maa det erindres, at den stærke erotiske Følelse kan virke befrugtende paa andre Sider af det aandelige Liv, for dette blive — med en højst poetisk Sammenligning — hvad Gødning er for den voksende Plante.

Ganske fejlagtig var Reformatorerne Lære, naar de hævdede, at Forelskelsen simpelthen udviklede sig af selve det ægteskabelige Samliv. Selv med den allerbedste Vilje kan man ikke gaa ind paa, at en ung Præstemand, der for at faa det eftertragtede Kald var tvungen til at gifte sig med Formandens Enke, som ofte var ti til tyve Aar ældre end han selv og Moder til et større eller mindre Kuld Børn, grebes af mere eller mindre brændende Forelskelse, naar hun havde rakt ham sin Haand for Alteret. Og Erfaringen

taler ogsaa mod denne Antagelse. Det skete i hvert Fald paa faldende hyppigt, at en Præst, der blev Enkemand, giftede sig med en purung Pige. Det tyder dog vel nok paa, at han ikke har været overlykkelig i Samlivet med den alderstegne Hustru.

I det ganske overvejende Antal Ægteskaber i det sekstende og syttende Aarhundrede var det Brud og Brudgoms Forældre, der bragte Forbindelsen i Stand, medens Hovedpersonerne kun spillede en passiv Rolle. Dette Forhold vil de allerfleste Nutidsmennesker sikkert dadle i skarpe Ord og give Skylden for mange ulykkelige Ægteskaber. Om Kritikken af vore Forfædres Samfundsskik er fuldtud berettiget, turde dog være et Spørgsmaal. En ung Pige, f. Eks. af det saa kaldte højere Bourgeoisi, der gennem hele sin Barndom og tidligste Ungdomsaar har levet under særdeles gode Forhold, værnet og beskyttet paa mange Maader, har utvivlsomt ganske fejlagtige Anskuelser om Tilværelsen, de Farer den rummer, de Vanskeligheder og Genvordigheder, som Livet saa ofte bereder Menneskenes Børn. Med Ægteskabsmulighederne træffer de sammen i Selskabslivet og ved Sportsdyrkelse, hvor de unge Mænd brillerer ved Egenskaber, der er saare, saare forskellige fra dem, der skaber gode og trofaste Ægtefæller. Intet Under, at der ofte sker skæbnesvangre Fejlgreb. Det synes i hvert Fald, at livserfarne og ansvarsbevidste Forældre skulde have lettere ved at træffe det rette Valg. Den store — i høj Grad reelle — Fare er, at der lægges alt for stor Vægt paa de økonomiske Forhold, alt for liden paa de Paa-gældendes aandelige Egenskaber, paa Udsigterne til at der kan tændes en varm, gensidig Forelskelse og derefter udvikle sig et virkelig harmonisk Ægteskab. Det er selvfølgelig umuligt at tilvejebringe saa talrige og paalidelige Erfaringer, at man paa Grundlag af disse kan bedømme, om »Selvvalg« eller »Forældrevvalg« gi-

ver de bedste Resultater. Det første er jo saa at sige Samfundslov i den germansk-angelsaksiske Verden, medens den romanske handler paa samme Vis som vore Forfædre paa Reformationstiden. Et Faktum er det dog, at mange gode Iagttagere, der har haft Lejlighed til at studere Ægteskaber og deres Forløb — for at benytte et Udtryk fra Sygdomslæren — giver »Forældrevalget« Fortrinnet.

Sidst men ikke mindst maa man dadle Reformationsmændenes krast-materialistiske Syn paa Ægteskabet, der træder særlig skarpt frem hos Martin Luther. De kræver, at en Hustru skal bringe Børn til Huset og styre dette dygtigt og økonomisk, men staar ret uforstaaende overfor vore Fordringer til et virkelig smukt og lykkeligt Ægteskab, hvor den varme Forelskelse, der ifølge Naturens Lov kun har en begrænset Levetid, viger Pladsen for den dybe Følelse af Æmhed og Hengivenhed, der bringer baade Husbond og Hustru til at værne og væрге Ægtefællen efter bedste Evne i alle Livets Vanskeligheder og Genvordigheder, samtidigt med at den fordobler Glæden ved alt godt og lyst og smukt, som Verden rummer. Og denne Følelse er ikke — som den rene Forelskelse — af længere eller kortere Varighed; den kan og bør vare, til Livets Sol gaar ned for den ene af de tvende Ægtefæller, til den stærke Død bringer den sørgelige, men uundgaelige Afslutning paa to Sjæles harmoniske Samliv.

Reformationstidens Anskuelser var da — som det fremgaar af disse spredte Betragtninger — paa nogle Punkter utvivlsomt vel egnede til at højne og væрге den ægteskabelige Lykke, paa andre derimod skadelige for et virkelig smukt og udviklende Samliv. Og vel er Menneskenes Sjæleliv under stadig fremadskridende Udvikling — dog med Perioder af utvivlsom Tilbagegang — hvorfor vi tænker og føler anderledes end

vore Forfædre, der har ligget tre-fire Aarhundreder i deres Grave; men navnlig visse primitive Følelser, der gør sig gældende f. Eks. i Ægteskabet og i Forældres Forhold til deres Børn, er dog i alt væsentligt uforandrede. Der foreligger da ogsaa talrige Vidnesbyrd om, at Reformatorerens fejlagtige Anskuelse — i Forbindelse med Tidens Raahed — har tilintetgjort megen ægteskabelig Lykke.

SUNDHEDSTILSTAND OG LÆGE- KUNST

Et langt og lykkeligt Liv er Menneskets brændende Ønske, dets levende Haab — som altfor ofte ikke bliver opfyldt! Aarsagerne til de meget talrige Skuffelser er af forskellig Art og Natur, og saaledes maa det jo ogsaa være, da Kulturlivet er saa indviklet og kompliceret.

I første Række maa fremhæves, at den Livslykke, et Menneske fanger, ikke udelukkende er afhængig af ydre, materielle Betingelser, selv om disse selvfølgelig er af stor Betydning. I høj Grad vigtig er ogsaa Menneskets aandelige Egenskaber og blandt disse særlig det ligevægtige Sind, der med Resignationens beundringsværdige Naadegave tager mod Livets Ulykker, Sorger og Genvordigheder — hvad enten denne Evne skyldes filosofiske Betragtninger eller en fast religiøs Overbevisning. Saare værdifuld er ogsaa en Egenskab, som dog findes hos en Del Mennesker — et aandeligt Anlæg, som gør det muligt at føle dyb og langvarig Glæde ved i og for sig smaa lykkelige Oplevelser og Tilskikkelser — Solstrejf, der jo ikke mangler i noget Menneskes Liv, selv om dette iøvrigt leves under trange og lidet lystelige Vilkaar.

Man staar derfor altid overfor en saare vanskelig Opgave, naar man vil bedømme, hvor megen Lykke og Tilfredshed et Menneske fanger i Livet. De ydre Betingelser lader sig vel fastslaa med tilnærmelsesvis

Sikkerhed, men den aandelige Faktor, som dog er af saa indgribende Betydning, undtager sig i det hele og store nærmere Værdsættelse. Og Vanskelighederne bliver saavist ikke mindre — tvertimod — naar det drejer sig om et Folks eller en Kulturperiodes større eller mindre Glæde ved Tilværelsen. Een Ting kan man sikkert slaa fast: Lighed i materielle Livsbetingelser, som baade i ældre og nyere Tid samt ikke mindst i Nutiden har været og er det misbrugte Løsen for samfundsnedbrydende Bevægelser, det Slagord, som Masserne lytter til med Begejstring, er det ikke alene — rent socialøkonomisk — umuligt at tilvejebringe; men selv om man overvandt uovervindelige Vanskeligheder, vilde man ikke skaffe Menneskenes Børn den Lighed i Livslykke, som dog er det egentlige Maal.

Naar et Menneskes aandelige Egenskaber i Almindelighed maa betragtes som en mere end betydningsfuld Faktor i Spørgsmaalet om Livslykke og Tilfredshed med Tilværelsen, saa ligger det i og for sig i Sagens Natur, at den aandelige Konstitutions store Betydning ogsaa maa kunne paavises, naar Talen er om de forskellige Fjender af Livslykke, som Tilværelsen rummer.

Allerede i Historiens ældste Tider, da de første svage Spirer til en Kultur lod sig paavise i Menneskenes Liv, maatte det ganske overvejende Flertal af Befolkningen føre en haard og uafbrudt Kamp for at tilvejebringe de absolut nødvendige Eksistensmidler. Og det synes unægteligt, som om denne Kamp for Tilværelsen er næsten lige saa haard i vor Tid med dens fremskredne Kultur og højt udviklede Teknik som i hine længst svundne Dage. Hvilken Betydning Konkurrencen om de materielle Subsistensmidler har for Menneskenes Liv, fremgaar vel klart af, at indgaaende Kritik af Aarsagerne til en af Tilværelsens allersværeste

ste Svøber — Krigen — uimodsigeligt har fastslaaet, at Ønsket om bedre, rigere Eksistensmidler er den absolut vigtigste, selv om Kongers Ærgerrighed og Menneskenes Hadefuldhed ogsaa har spillet en Rolle. Men iøvrigt viser utallige Træk fra Fortid og Nutids Kulturliv, at Bekymringer for Udkommet, Næringsсорger hører til Livslykkens store og virksomme Fjender, samt at Evnen til at resignere paa sin Vis er et af de bedste Midler i Kampen for Tilværelsen. Stundom har man ondt ved at frigøre sig for den Tanke, at Menneskenes Børn lægger overdreven Vægt paa de mere eller mindre gode økonomiske Forhold. Ethvert fornuftigt Menneske vil dog sikkert foretrække at rejse rask paa tredje Klasse for at rejse syg paa første, og — alt overvejet — er en god Mave en mere værdifuld Himlens Gave end en fyldt Bankboks.

Det ligger i Sagens Natur, at et Menneskes aandelige Egenskaber er af den største Betydning for en »Lykkefjende«, der har spillet og spiller en stor Rolle: Stridbarhed og Ufredelighed i det daglige Samliv. Baade før og efter at Oldtidens store Filosof Sokrates tvistedes med sin berømte Hustru Xantippe, har Ufredens Aand lagt megen Menneskelykke øde, ganske særlig i Hjemmene, der skal være saavel Lykkens Bølg som en Planteskole for alle gode og for Samfundet heldbringende Egenskaber — men altfor ofte ikke er det.

Ved Siden af Næringsсорger og Ufredelighed er Sygdom den store Fjende af Livsglæde og Lykke — ved nærmere Betragtning maaske den dominerende Faktor i den sørgelige »Treenighed«.

Allerede de første nogenlunde paalidelige Beretninger om Menneskenes Oplevelser og Tilskikkelser viser Sygdommens Eksistens og deres Betydning for det menneskelige Samfund. Svære smitsomme Sygdomme har sikkert været det historiske Grundlag for

det gamle Testamentes Fortælling om den Førstefødtes Død i hvert eneste ægyptiske Hjem — den sidste af de berømte ægyptiske Plager, der bøjede Faraos haarde Hjerter. Da Kong David havde vakt Jehovas Vrede, fik han Valget mellem Nederlag i Krig, langvarig Misvækst og hærgende Sygdom — der saaledes sidestilles med de værste Ulykker, der kan ramme et Folk. Med større historisk Sikkerhed fremtræder Beretninger om ødelæggende Epidemier fra en senere Tid, saaledes om den voldsomme Smitsot, der rasede i Athen paa Pericles Tid, og den antoninske Pest, der i det andet Aarhundrede hjemsøgte store Dele af det romerske Verdensrige. Trods gode Beskrivelser — særlig den berømte Historiker Thukydidens af den atheniensiske Epidemi — kan vi ikke identificere disse Smitsoter med nogen os bekendt Sygdom. Det er derimod Tilfældet med den voldsómste Farsot, Menneskeheden har oplevet: »Den sorte Død« omkring Midten af det fjortende Aarhundrede, der udryddede Millioner af Europas Befolkning og gjorde vidtstrakte Egne absolut folketomme. Det drejede sig sikkert om den særlige Form af Pest, der forøvrigt ogsaa optræder i Nutiden, som vi kalder »Lungepest« i Modsætning til den mere almindeligt forekommende »Byldepest«.

Det er ingenlunde tilfældigt, at Historien først og fremmest fortæller om de svære, udbredte Farsoter. De akutte smitsomme Sygdomme har mere end nogen anden Lidelse — maaske med Undtagelse af Spædskheden — gjort Indtryk paa Menneskenes Børn. Naar det ene sunde Menneske efter det andet pludselig bliver heftig sygt og i Løbet af ganske kort Tid afgaar ved Døden, fyldes Menneskene af Skræk og Rædsel. Det er jo ogsaa let forstaaeligt. Men en indgaaende, sagkyndig Betragtning viser dog, at det er de mindre frygtede, kroniske Sygdomme, der volder

Menneskene de største Lidelser. De akutte, mere eller mindre smitsomme Sygdomme er som Regel kortvarige og ledsages sædvanlig ikke af stærke Smerter. Den høje Feber virker bedøvende og nedsætter eller ophæver Evnen til at opfatte Lidelser. Derimod er Forløbet af de kroniske Sygdomme ofte langvarigt, synes stundom næsten uendeligt, Bevidsthedslivet jævnlig kun let paavirket og Lidelserne yderst svære.

I Nutidens Kulturlande er det lykkedes Lægevidenskaben at trænge de akutte Sygdomme — og særlig Epidemierne — stærkt tilbage, selv om ogsaa Erfaringerne om de sidste store Influenzaepidemier skarpt understreger alt Menneskeværks Ufuldkommenhed, og de spiller en underordnet Rolle som Dødsårsager. Selvfølgelig kan det hændes, at et ungt, virkelig sundt Menneske dør af en svær Tyfus eller Lungebetændelse m. m. Det er dog altid ret sjældne Undtagelsestilfælde. Det bør ogsaa fremhæves, at det ikke sjældent er Sandheden med Modifikation, naar det angives, at et Menneske er død af svær akut Bronchitis, Lungebetændelse eller lign. Jævnlig er det en kronisk syg Patient, der har faaet en akut Lidelse, og den tidligere Sygdom har spillet en stor Rolle, i høj Grad medvirket til det sørgelige Resultat. Vi kan vel ikke sige — absolutte Udtalelser er i denne Verden overhovedet sjældent absolut sande — at Nutidsmennesket kun dør af kroniske Sygdomme, men det er dog næsten Sandhed, og af disse dødelige Lidelser spiller kun nogle enkelte den ganske dominerende Rolle.

Her i Danmark er Tuberkulosedødeligheden gaaet meget stærkt tilbage — takket være Tuberkulosesanatorier og Tuberkulosestationer; men Sygdommen forårsager dog et ikke ringe Antal Dødsfald, særlig blandt dem, der gaar bort i en ung Alder. Saare mange Mennesker — hovedsageligt ældre — maa lade Livet

for Kræft — denne uhyggelige Sygdom, der kun kan helbredes, hvor Lidelsens Sæde gør det muligt at erkende den tidligt og behandle den med Operation, Radium og forskellige Former for Lysbehandling. Trods talrige og paa sin Vis fortrinlige Undersøgelser ved vi næsten intet om Sygdommens Aarsager, Væsen og Natur og er ikke i Besiddelse af noget Middel til at paavirke Svulstens ødelæggende Vækst — unægteligt noget af en Skandale for Lægevidenskaben. Dør man ikke af Tuberkulose eller Kræft kan man med største Sandsynlighed gøre Regning paa at dø af den Lidelse, Lægerne kalder Arteriosklerose, Lægfolk »Forkalkning« — et Navn, som iøvrigt er uheldigt, fordi det indpoder gale Forestillinger; kun i meget gamle og svære Tilfælde kan der komme en Udfældning af Kalk i Pulsaarernes syge Vægge. Forkalkningen giver en lang Række forskellige Sygdomsbilleder som Hjertelidelse, Nyresygdom, Apopleksi, Alderdomssvækkelse med meget mere. Jævnlig bringes den Forkalkede over Livsgrænsen gennem en tilstødende lettere eller sværere akut Baktoriesygdom.

Men de kroniske Sygdommes Rolle som Fjender af Menneskets Ønske om et langt og lykkeligt Liv er paa ingen Maade udspillet med disse svære, dødbringende Former for kronisk Lidelse. I de moderne Kultursamfund optræder med ganske forbløffende Hypogighed forskellige lettere Sygdomstilfælde med udpræget kronisk Forløb. De findes i stort Antal hos Ungdommen og før Livets saakaldte Højdepunkt; efter at dette er overskredet, vil en med moderne Hjælpe midler foretaget Undersøgelse hos det absolutte Flertal kunne paavise dels Forstyrrelse af Stofskiftet med reumatiske og nervøse Sygdomsytringer — Publikums »Gigt og Nerver« — dels sygelige Forandringer af Fordøjelseskanalens Funktion, dels saa kaldt »Nervøsi

tet«, hvorved vi jo kun forstaar abnorm Funktion af det saa kaldte centrale Nervesystem — Hjerne- og Rygmarv — ytrende sig paa yderst forskellig Vis.

Disse lettere kroniske Sygdomme, hvis dybeste Aarsag vistnok maa søges i det samlede Kulturliv, er ufarlige eller medfører i hvert Fald kun Fare ved at give en forøget Disposition til alvorlige kroniske Sygdomme — særlig tidlig Forkalkning; de har imidlertid meget stor Betydning for Nutidsmennesket, da de i høj Grad giver generende saa vel legemlige som aandelige Symptomer, som f. Eks. Smerter, Hovedpine, Svimmelhed, Træthed, Tab af Energi og Arbejdslyst, mer eller mindre udpræget Tungsind med meget mere. Og vil man danne sig et vel begrundet Skøn over Sygdommenes Betydning for Livslykken, maa man lægge fornøden Vægt paa disse ofte yderst haardnakkede Lidelser, selv om de ikke medfører Fare for Livet. Man vil ligeledes komme til en skæv og fejlagtig Bedømmelse af Sygdommenes Betydning for hele Menneskelivet, hvis man kun tager Hensyn til de Smerter og andre Lidelser, som de »direkte og umiddelbart« forvolder; »indirekte« forårsager de nemlig saare alvorlige Ulemper og Genvordigheder.

De akutte Sygdomme begynder jo saa at sige altid mere eller mindre pludseligt; jævnlig omskaber de et sundt, velbefindende Menneske i Løbet af ganske kort Tid til en meget lidende Patient. De kroniske udvikler sig som Regel lidt efter lidt, men der er dog mange Undtagelser. Jævnlig ser man, at en svær kronisk Lidelse i lang Tid kun giver ganske lette Sygdomsyttringer, som Patienten ikke tager Notits af, og som Lægen hyppigt miskender, indtil der med et Slag indtræder svære, livsfarlige Symptomer, ja endog det sværeste af alle: Døden. Disse pludselige Dødsfald som Følge af saa kaldt »Hjerteslag« — hvad kun er en Talemaade, som ikke giver Skygge af Forklaring —

er ganske utvivlsomt blevne meget hyppigere end tidligere — for ca. et halvt Hundrede Aar tilbage — hvad selvfølgelig kun kan skyldes, at den Sygdom, Forskalkningen, der i første Række foraarsager disse rystende Katastrofer, er bleven mere almindelig udbredt.

Den ganske pludselige, absolut ikke forudseelige Optræden af svære Sygdomstilfælde, man saa hyppigt er Vidne til, maa nødvendigvis give hele Tilværelsen et Præg af Usikkerhed, for reflekterende Personer en Følelse af stadig Gaaen paa tynd Is. I det hele kan det ikke noksom fremhæves, at de Angstfølelser af forskellig Art, som Sygdom foraarsager, er et stort Plus til de Ulykker, de anstifter. Enhver erfaren Læge kender talrige Patienter, hvis Livsnydelse faktisk er lagt øde ved Angsten for at lide af en svær uhelbredelig Sygdom, ligesom han alt for ofte har haft Lejlighed til at iagttage det i høj Grad Medlidenhed vækkende Billede af en Moder, der sidder skælvende af Angst ved sit Barns Sygeleje.

Ethvert sværere akut eller kronisk Sygdomstilfælde ledsages af mere eller mindre fremtrædende aandelige Sygdomsyrtringer; specielt maa fremhæves, at disse ogsaa findes ved de nævnte saa uendeligt hyppige kroniske Lidelser, hvad enten der foreligger Fordøjelsesforstyrrelser, Gigt eller den ene eller anden Form for saa kaldt Nervøsitet. Meget almindelig er en sygelig Irritabilitet, der særlig viser sig, naar Paarørende og Omgivelser — som det paa saa mange Maader gaar ud over — betragter Patienterne som lidende af indbildt Sygdom, fulde af grundløse, eller i hvert Fald stærkt overdrevne, Klager. Derfor er mange Sygdomsformer en overmaade vigtig Faktor i den Stridbarhedens og Ufredens Aand, der sikkert nok er en farlig Fjende af Livets Lykke.

I de længst forsvundne Dage, da Mennesket ernæ-

rede sig ved Jagt og Fiskeri, var en alvorlig Sygdom hos Manden saa at sige ensbetydende med Nød for ham selv, hans Ægtefælle og Børn; og gennem Tusinder og atter Tusinder af Aar, lige til vor Tid, har Sygdommens Ophævelse eller Nedsættelse af Erhvervs- evnen i høj Grad bidraget til at skabe de Nærings- sorger, der er en saa ulidelig Plage for Menneskenes Børn. De Bekymringer for Udkommet, der følger i Sygdommens Spor, forøger da i høj Grad deres Be- tydning som Fjender af Tilfredshed og Lykke i Men- neskets jordiske Tilværelse.

Allerede paa et meget tidligt Stadium i den kul- turelle Udvikling søgte Mennesket at mildne Sygdom- menes haarde Slag ved at underkaste dem en Behand- ling, og lidt efter lidt skabtes en Lægevidenskab og en Lægekunst — to Aandsprodukter, der staar i saa intim Forbindelse, at man ikke kan sige, hvor det ene slutter, det andet begynder.

Om Værdien af Nutidens Lægevidenskab og Kunst er Menneskene uenige — som iøvrigt om alt andet i denne syndige Verden — og alle uden Undtagelse — selv saare uvidende og lidet intelligente Individuer — føler sig som bekendt kaldede til at være Dommere i dette store og vanskelige Problem. Men holder vi os til dem, som dog har Betingelser for at kunne fælde en begrundet Dom, saa er de vel uden Undtagelse enige om, at der er et svimlende Svælg befæstet mel- lem det, man maa ønske, Lægerne kunde udrette, og det, de virkelig evner, men at de dog kan gøre noget, ikke er helt magtesløse. Eksempelvis kan lige nævnes, at den gennemsnitlige Levealder her i Danmark i Lø- bet af de sidste halvhundrede Aar er steget fra fire og fyrrer til to og tres Aar. Det sidste Tal er unægte- ligt imponerende, naar vi tænker paa, at den første nogenlunde paalidelige Beregning af et Menneskelivs Varighed kom til det berømte Tal tre og tredive. Og

som det er gaaet her i Danmark, er det i Hovedsagen gaaet i andre Kulturlande.

Den væsentligste Grund til den mægtige Stigning er utvivlsomt den bedre Hygiejne — som bekendt er Forebyggelse bedre end Kur. Særlig tungt i Vægtskaalen vejer den formindskede Børnedødelighed. Men Betydning har utvivlsomt ogsaa, at moderne Lægevidenskab har givet os Midler i Hænde til at forlænge kroniske, uhelbredelige Patienters Liv og det ofte i adskillige Aar. Nogle af de mest ubestridelige Resultater af god Lægekunst iagttages netop paa dette særlige Omraade. Endelig vil kun yderlig skeptiske Mennesker være i Tvivl om, at dog nogle Patienter med akut Sygdom, der tidligere var sikkert dødsdømte, i Nutiden bringes over Krisen.

Lægevidenskaben er vel i første Række en »Livets Bevarer«; en mere beskeden, men dog vigtig Opgave er det at lindre og mildne Smerter og andre Lidelser og herved formindske Sygdommenes Betydning for den lidende Menneskehed. Og denne Opgave kan som Regel løses langt bedre i Nutiden end tidligere. For blot at nævne et Eksempel, saa kan man i vor Tid i næsten alle Tilfælde af inoperabel Kræft fremtvinge en taalelig, en udholdelig Tilstand, naar man konsekvent og energisk anvender samtlige moderne Hjælpemidler (Forf.: Fra Lægevidenskabens Overdrev 1929).

Utvivlsomt har moderne Lægevidenskab — om end i sørgelig ringe Udstrækning — mildnet de Ulykker og Lidelser, Sygdomme forvolder. Det kan imidlertid ikke nægtes, at den ogsaa har skabt Ulemper og Besværigheder. Man skammer sig næsten ved at tale om Økonomi og Mammon, naar det gælder Menneskeliv og Lidelser; men man kan ikke lukke Øjnene i for det Faktum, at moderne Lægekunst er — og nødvendigvis maa være — meget kostbar, samt at dette Forhold volder store Vanskeligheder. Saa at sige Aar

for Aar bliver det vanskeligere at forlige Lægekunstens uafviselige Krav med Patienternes økonomiske Evner. Og navnlig i Amerika — de ejendommelige Samfundsfænomeners Yndlingsland — skaber den dyre Lægebehandling mærkelige Forhold. Gode Iagttagere hævder, at en alvorlig, langvarig Sygdom i en ikke rig Familie er noget af en økonomisk Katastrofe — der kan sammenstilles med et betydeligt Børstap. Ikke saa sjældent ser man et Menneske, der nødvendigvis maa opereres, stille Arbejdet til Licitation hos flere kirurgiske Specialister. Da Publikums Frygt for de dyre Lægeregninger ofte afholder de Syge fra at søge rettidig Lægehjælp, har flere store Forsikringselskaber sørget for, at deres Klienter gratis kan søge kendte Specialister — sikkert ikke af Humanitet, men af klog Beregning.

Disse Betragtninger om Sygdommes Betydning for Livet paa Jorden, som paa Grund af Spørgsmaalets store Betydning samt de Vanskeligheder, det frembyder, i Virkeligheden maa kaldes kortfattede, næsten skitserede, turde sætte udenfor al Tvivl, at Sygdom spiller en meget stor Rolle, er af afgørende Betydning for Opfyldelsen eller Ikke-Opfyldelsen af Menneskets varme og inderlige Ønske om et langt og lykkeligt Liv. Og vil man danne sig en Forestilling om Befolkningens Liv og Livsvilkaar i en historisk Periode, maa man, saa vidt det er muligt, sætte sig ind i Sundhedstilstanden og ligeledes studere de Midler, som Lægevidenskab og kunst raadede over, deres mere eller mindre store Uformuenhed i Kampen mod de legemlige og aandelige Lidelser, som Sygdomme i den omhandlede historiske Periode voldte Menneskenes Børn.

I det sekstende og syttende Aarhundrede hjem søgtes Befolkningen af flere forskellige smitsomme Sygdomme. I første Række stod utvivlsomt Børnekop-

perne. I England regnede man, at en Tiendedel af alle Dødsfald skyldtes denne farlige Sygdom. Saa udbredt var den, at Spøgefugle hævdede, at der var to Onder i denne Verden, som Ingen kunde undgaa: Kopper og Kærlighed. Ganske særlig var Kopperne en Skræk og Rædsel for alle Forældre. Da man havde fastslaaet, at Sygdommen, naar den fremkaldtes ved Indpodning af Koppematerie fra lette Tilfælde, næsten altid forløb meget mildere end sædvanligt, greb mange Forældre i deres Angst til denne saare betænkelige Forholdsregel. Man maa jo vel erindre, at ogsaa de kunstigt fremkaldte Koppetilfælde kunde udbrede Smitten. Først da det attende Aarhundrede var ved at udløbe, offentliggjorde Jenner sin geniale Opdagelse, der viste, at Indpodning af Kokopper — den saa kaldte Vaccination — i høj Grad fremkaldte Uimodtagelighed for Kopper. Det er i og for sig karakteristisk for Sygdommens Alvor, at Professor *Holger Jacobæus* i de kortfattede Optegnelser til hans Livs Historie, der kun omtaler særlig vigtige Oplevelser, fortæller, at hans seksaarige Søn, Jacob, niende August 1689 blev svært angreben af Kopper, der paa den Tid grasserede i København: »Dog hjalp Gud hannem til sit Helbred igen, hans Forældre til stor Glæde. Israels Læge være Lof og Priis fra nu og til ævig tiid. Amen!«

Frygteligt rasede ogsaa den orientalske Byldepest. Rundt omkring i Skandinavien var der Pestepidemier i Aarene 1550 til 1554 og ligeledes fra 1563 til 1566. Ingen af dem kunde i Voldsomhed maale sig med den saa kaldte »sorte Død«; men de var dog slemme nok. Under en Pestepidemi døde i København — den Gang en lille By — ialt otte Tusinde Mennesker; en enkelt Nat døde tres Personer. Jævnlig maatte Universitetet lukke paa Grund af Pestfaren, saaledes i Aarene 1568, 1575, 1583 og 1599. Forhaabentlig for sidste Gang optraadte Pesten i København i den svære Epidemi 1710

1711, der kostede henved tyve Tusinde Mennesker Livet.

En begrænset, men ualmindelig voldsom Pest-epidemi rasede omkring Aar 1565 i Ribe. Ikke mindre end tre Tusinde Mennesker skal være faldne som Ofre for Sygdommen, og skønt Byen spillede en langt større Rolle i Datiden end i Nutiden, har den dog sikkert kun talt fem-^sseks Tusind Indbyggere. Dødelighedsprocenten var følgende kolossal. Blandt Ofrene var ogsaa Sognepræsten, den lærde og højt ansete Dr. Johannes Grundith, der døde af Pest femtende August 1565. I den »Supplique« til hans Kgl. Majestæt, som Menigheden i Ribe tilstillede den højeste Myndighed for om muligt at beholde hans Efterfølger *Jacob Madsen*, fremhæves blandt andet, at han »utthi Pestilentiens Scrøbelighet« havde handlet smukt og kristeligt. Ogsaa under sin Virksomhed som Biskop i Odense havde Jacob Madsen den Ældre Lejlighed til at staa overfor den morderiske Sygdom — i hvert Fald dens Følger. I »Mester Jacob Madsens Visitatsbog« omtales den flere Steder:

»(Nyborg). Visiterede Scholen den 25de Kl. 8—10. I hele Scholen var der 68 Børn; Aaret forud havde Pesten bortrevet næsten alle, nemlig 50. Og i Byen døde henved 400.«

»(Kertemynde). Aar 1604, den 24de April visiterede Scholen Kl. 6. Var ichon 6 i Scholemesterens Lexe; i de andre: smaa Børn 30. Børnen bort død under Pesten Aar 1604 meste Parten.«

Smaa, korte Bemærkninger! Men netop i deres Kortfattethed saa overordentlig talende. Det synes, som om Skolerne den Gang — som i vor Tid — var meget virksomme ved Udbredelse af smitsomme Sygdomme.

Ikke saa sjældent hjemsøgte Befolkningen samtidigt af flere forskellige, epidemisk optrædende Syg-

domme, som f. Eks. Kopper og Pest eller en af disse svære Farsoter i Forbindelse med andre smitsomme Lidelser. Utvivlsomt var der ogsaa i hine Tider svære Influenzaepidemier. Om en Sygdom, der 1580—81 hjemsøgte hele Norden, hedder det for Nordjyllands Vedkommende: »Moxen saa godt som intet Menneske, ædel eller uædel, Mand eller Kvinde, fattig eller rig blev sparet; men Sygen overfaldt alle Mennesker og mange der af den døde.« Den kaldtes dels den »spanske Pip«, dels »Katarh, der faldt for Brystet med Feber«, dels »Hovedsyge og Brystværk.«

Ogsaa Sygdomme, der nu synes forsvundne fra Jordens Overflade, voldte store Ulykker. Meget frygtet var saaledes den »engelske Svedfeber«, der første Gang viste sig i England 1485, hvorfra den i det sekstende Aarhundrede bredte sig over Frankrig, Holland, Nordtyskland og Danmark. Den kunde enkelte Steder angribe indtil halvfems Procent af Befolkningen og endte hyppigt med Døden. Den viste sig særlig med høj Feber og voldsom Sved, der ofte medførte forskelligeartede Hududslet. Patienter, der lykkeligt overstod den farlige Sygdom, havde meget ondt ved at komme til Kræfter.

Den »engelske Sved« optraadte kun i det nordvestlige Evropa, og Epidemierne varede kun et Hundrede Aar, saa forsvandt Sygdommen sporløst. Historien beretter iøvrigt ogsaa om andre Epidemier, hvor de i det store Flertal af Tilfældene iagttagne Sygdomsyttringer synes grundigt studerede og nøjagtigt beskrevne, men ikke passer til nogen i Nutiden eksisterende Sygdomsform. Der er da ingen Tvivl om, at Sygdomme kan opstaa og atter forsvinde, og det er muligvis forbeholdt Fremtidens Læger at øve deres Kunst paa os ganske ukendte Sygdomsarter.

Disse ganske korte historiske Oplysninger viser, at det danske Folk paa Reformationstiden og i det føl-

gende Aarhundrede i høj Grad hjemsøgte af akutte, smitsomme Sygdomme, der optraadte i voldsomme Epidemier. Det den Gang levende Menneske var allevegne og til alle Tider udsat for, at det selv eller en af dets Kære bukkede under for et Angreb af ondsindede Bakterier, og en stor Procent af det samlede Antal Dødsfald maatte nødvendigvis skyldes de morderiske Epidemier.

Mennesket kan, som bekendt, vænne sig til mangt og meget. Ogsaa for vort Vedkommende er Livet jo en usikker Besiddelse og dog nydes det af mange uden Tanke paa dets Ubestandighed. Efter al Sandsynlighed har det samme under normale Forhold været Tilfælde med Reformationstidens Mennesker, skønt Faren for en hurtig Forsvinden fra Livets Skueplads den Gang var mange Gange større end nu. Men under svære og udbredte Epidemier, naar den ene efter den anden af nære Slægtninge og gode Venner faldt som Offer for den grasserende Sot, blev Angsten overvældende, og Menneskene flygtede bort fra den pestbefængte By eller Egn, selvom Pligten bød dem at blive, ligesom de hyppigt kunde slaa deres Lid til de latterligste Beskyttelses- eller Helbredelsesmidler. Nogle hengav sig ogsaa til grove Udskejelser for dog at faa noget ud af den korte Tid, de havde tilbage. Man kan derfor trøstigt hævde, at Menneskene har god Grund til at være taknemmelige, fordi den moderne Lægevidenskab har vundet Sejr over Epidemierne, saa at Nutidens nærmest kun er lattelige Lilliputter i Sammenligning med Fortidens.

Om de kroniske Sygdommes Optræden og Hyppighed i den historiske Periode, der særlig haves for Øje, melder Historiens Aarbøger kun lidt. Som fremhævet har det altid været den massevis Optræden af akutte, farlige Sygdomme, der har imponeret Menneskene, og

det er derfor særlig denne Sygdomsform, som er fundet værdig til historisk Omtale. Hos Nutidsmennesker er det sikkert den gængse Anskuelse, at vore Forfædre, der levede for tresfire Aarhundreder siden, var en ganske særlig sund og kraftig Race, der — selvom de stundom døde som Fluer under Epidemier — havde langt bedre Helbred end de selv. Denne Mening støttes dels af mere eller mindre paalidelige historiske Fortællinger om Kraftpræstationer af forskellig Art, dels paa den almindelige — og sikkert ikke helt ubegrundede — Tro, at moderne Lægekunst holder Liv i mange svagelige Børn, der uden omhyggelig og sagkyndig Pleje ikke vilde naa den voksne Alder. Det er imidlertid et Spørgsmaal, om denne Anskuelse er rigtig.

Vi ved kun delvis Besked om Aarsagerne til de mange forskellige kroniske Lidelser. Men det er i hvert Fald utvivlsomt, at adskillige har deres Rod i daarlige hygiejniske Forhold. Saaledes er det i Nutiden, og saaledes var det sikkert ogsaa for tre, fire Aarhundreder siden. En Undersøgelse af de hygiejniske Forhold, hvorunder vore Forfædre levede, maa derfor ogsaa kunne give et vigtigt Fingerpeg om de kroniske Sygdommes mindre eller større Hyppighed. Ganske særlig Betydning maa vi tillægge Beskaffenheden af den Luft, der fandtes inden Døre, og af den Føde og Drikke, Menneskene indtog.

Luften i Opholdsrummene var i høj Grad uren og beklumret. Ventilation kendtes ikke, ligesom den almindelige Frygt for Træk forhindrede Udluftning. Værelserne var som Regel smaa og overfyldte med Mennesker. Det gjaldt i første Række Soveværelset. Hæderspladsen indtoges af en mægtig Dobbeltseng til Mand og Hustru; men saare hyppigt afgav den ogsaa Sovested for flere Børn i forskellig Alder. Toiletterne var meget primitive og uhensigtsmæssige og fyldte Op-

holdsværelserne med stinkende Luft. I vid Udstrækning brugtes derfor Røgelse, vellugtende Vande og Lugtedaaser. Man var absolut ikke klar over, at Brugen af disse vel formindskede Ubehaget ved et Sansindtryk, men slet ikke ophævede den daarlige Lufts skadelige Virkning paa Organismen.

I det sekstende og syttende Aarhundrede stod man tidligt op, og i Overensstemmelse hermed gik man ogsaa tidligt i Seng (ved Nitiden). I Sorø lærde Skole — der, ligesom Herlufsholm, var bestemt for, hvad man nu vel vilde kalde »Overklassebørn« — ringede Klokken, der kaldte til Dagens Arbejde, i Sommermaanederne allerede Klokken fire. Paa Herlufsholm skulde Eleverne møde Klokken fem. Forskellen mellem disse Tider og det Klokkeslet, man stod op paa i Slutningen af forrige Aarhundrede, er dog ikke betydelig. Paa væsentlig samme tidlige Tid af Døgnet begyndte Studierne ved Universitetet.

Det første Maaltid, der dog ofte først indtoges, efter at Vedkommende havde været een à to Timer oppe, var hyppigt Øllebrød. Paa Herlufsholm galdt den lidet klare Bestemmelse, at der kunde gives »enten Øllebrød eller Suppe eller andet efter Tidens Lejlighed, og som Dagen krævede.«

Middagsmaaltidet nødtes meget tidligt paa Dagen — mellem Klokken ni og ti om Formiddagen — og Aftensmaden indtoges om Eftermiddagen mellem Klokken fire og fem. Begge disse to Hovedmaaltider lignede hinanden meget og bestod af adskillige Retter. Baade paa Sorø og Herlufsholm fik Eleverne hver Gang fire Retter. Gik man højere op paa Samfundstigen, steg Antallet af Retter. I den Tid, den senere Kong Christian den Fjerde som Prins bærede Sorø med sin Nærværelse, fik han fra det sjette til ottende Aar otte Retter, senere ti to Gange om Dagen. Derimod sank Antallet forholdsvis lidt med den lavere

Samfundsstilling. Paa Kommunitetet — altsaa en velgørende Institution — sattes daglig syv Retter Mad paa Bordet. Den bekendte Statsmand Peder Okse, der skænkede et Legat til Bispising af otte Lemmer paa Helligaands Hospital (det nuværende Vartov), bestemte, at der to Gange daglig skulde serveres tre Retter Mad.

Enhver, der har rejst i Udlandet, vil mindes Møner, der tilsyneladende bød paa et Utal af »Retter«. Nærmere Undersøgelse viste dog snart, at det ikke var saa slemt, som det saa ud, at Spisekortets talrige Retter fremkom ved, at Kartofler i forskellig Anretning, Salater og lign. var opførte som særskilte Retter. Man kunde da tænke sig, at noget lignende var Tilfældet med vore Forfædres mange daglige Retter. Saaledes forholder det sig dog ingenlunde; hver enkelt Ret var en »virkelig« Ret — tilmed overordentlig solid. Eksempelvis kan anføres, at Hofsinder og Jomfruer ved Christian den Andens Hof ved et enkelt Maaltid regaleredes med Kaal og Flæsk, saltet Oksekød, Oksekød med Sennep, Lammesteg, kogte Høns og saltet Vildbrad. Staldbetjente, der sendtes ud med kongelige Heste, der en Tid skulde græsse paa Bøndernes Marker, beværtedes ved hvert Maaltid med et Fad Saltmad, tre ferske Retter og en Steg.

Gik det saadan til om Hverdagen, kan man tænke sig, hvorledes Bispisingen var ved de store Fester, særlig Bryllupper, Barselgilder og — ikke mindst — Begravelseshøjtideligheder. Fra Tyskland, hvorfra Norden jo hovedsageligt har faaet sin Kultur — og i Tilgift mangt »Kulturens Vildskud« — indførtes som en højt skattet Form for Beværtning af Gæsterne, at Maden ved Fester serveredes i to à tre »Sæt«. Skulde det være særlig fint, bestod f. Eks. et enkelt Sæt af Fiskeretter — baade fersk og salt Fisk nødes i det hele i store Mængder — et andet af Kødretter, eller

ogsaa sammensattes Sættet af kolde eller varme, ferske eller saltede Spiser. Man vil herefter kunne forstaa, at Retternes Antal ved store Festligheder steg til et halvt Hundrede, ligesom Maaltidet varede meget længe — indtil seks Timer. Et enkelt Eksempel er tilstrækkeligt oplysende. Ved Karen Brahes Barselgilde i Odense 1637 bestod første Sæt af følgende Retter: Dyresteg med Ribssaft, Suppe, Gedde med Roer, Høsepostej, Gaasesteg med Agurker, Karper, Sukkerbrød, Peberrods Kød.

Vildt var en meget yndet Spise, men vanskelig at tilvejebringe, naar Værten ikke var Skovejer.

Langt større Pris end nu satte Datidens Mennesker paa Krydderier, som Muskatblomme, Kanel, Ingefær, Kryddernelliker og Peber. Krydderierne var netop paa Reformationstiden blævne langt billigere end tidligere paa Grund af Opdagelsen af Søvejen til Indien. Tidligere gik de efterspurgte Varer over Ægypten til Venedig og herfra ad forskellige Veje mod Nord og Vest. Baade de ægyptiske Sultaner og de højadelige Købmænd i Venedig gjorde deres Bedste for at slaa Mønt af Tidens Smag.

Det ligger i Sagens Natur, at der kun findes faa paa- lidelige Optegnelser, hvoraf man kan slutte, hvor meget den enkelte Person satte til Livs ved hverdags eller festlige Maaltider. Men efter alt hvad vi ved, kan vi sikkert nok gaa ud fra, at vore Forfædre havde en fortræffelig Appetit og indtog store Portioner af de mange Retter. Herfor taler ogsaa spredte Udtalelser fra besøgende Udlændinge. En Englænder, der overværede en festlig Sammenkomst af Gejstlige i Sorø 1562, skriver kort og godt: »Sjællænderne aad og drak værre end Svin.« Særlig de vældige Saltmadsfæde imponerede alle Fremmede.

Talrige samstemmende Vidnesbyrd tillader da ingen Tvivl om, at Menneskene i Tiden efter Reforma-

tionens Indførelse rent ud sagt var Grovædere, der om Hverdagen spiste adskillige Kød- og Fiskeretter, medens Fraadseriet ved højtidelige Lejligheder steg til det ganske absurde. Aarsagerne til denne lidet tiltalende Levevis kan i hvert Fald delvis klarlægges.

Fra Arilds Tid har Nordboerne kunnet glæde sig ved en fortræffelig Appetit. Ofte har man lagt Skylden paa Klimaet eller givet dette Æren — eftersom man bedømte Indtagelsen af de store Mængder Fødemidler. Heri er der vel noget sandt; større Betydning har dog sikkert vore Forfædres svulmende Livskraft, deres Hang til at nyde Tilværelsens materielle Glæder i bredfuldt Maal. For alle Folkeslag, der ikke indskrænker sig til at dyrke den eneste Gud, er Religionen som bekendt et tro Spejlbillede af deres Følelser og Lidenskaber, Tanker og Anskuelser. Meget karakteristisk for Vikingefolket er da dets Tro paa Valhallas Glæder: Slagsmaal og ubegrænset Nydelse af Mjød og Svinekød. Derfor havde den romerske Kirke store Vanskeligheder i Kampen for at indskrænke Nordboernes Hang til Drukkenskab og Fraadseri, der for den var svære Synder. Dog opnaaede Kirken meget ved stille, utrætteligt Arbejde og ved det gode Eksempels Magt — i enkelte Klostre nød Munkene kun Planteføde. Den fik indført baade en aarlig Fastetid og en ugentlig Fastedag, og Følgerne af dens Virksomhed paa Diætetikens Omraade kan til Dels spores endnu den Dag i Dag.

Reformationsmændene saa ganske anderledes paa Sagen. For dem var Troen det ene saliggørende — Enhver, der tillagde Faste og andre Former for Askese nogen Betydning, var hildet i papistisk Overtro. Mange af Luthers Lærlinge var paavirkede af Renæssancetanker, der hævdede, at Naturen skulde studeres, ligesom man skulde lytte til dens Røst. Hvad der var naturligt, var i og for sig af det gode — og

ubestrideligt var det jo naturligt at spise sig mæt, naar man følte Sult — Betragtninger, der brød Staven over de Skranker for Fraadseri og Drukkenskab, som Romerkirken møjsommeligt havde opført. Derfor fulgte Umaadelighed i Mad og Drikke ganske naturligt med den sejrende Reformation.

Naar den romerske Kirke saa ivrigt bekæmpede alt Fraadseri og særlig paalagde Kirkens Tjenere streng Faste, havde den udelukkende Menneskenes aandelige Velfærd for Øje — absolut ikke deres timelige. Livet var jo kun en i Virkeligheden altid kortvarig Prøvetid, om denne varede lidt længere eller kortere var et Spørgsmaal af ganske underordnet Betydning — i hvert Fald i Sammenligning med det ene vigtige: Om Prøvetiden benyttedes paa rette Maade. Derimod kan der ikke være berettiget Tvivl om, at Menneskene paa Reformationstiden nærrede den Anskuelse, at daglig Nydelse af mange og svære Spiser var en god og sund Levemaade — ja i og for sig nødvendigt, hvis de skulde bevare Helbred og Kræfter. Naar det udtrykkelig bestemtes, at kongelige Staldbetjente, Studenter paa Kommunitetet og Lemmer i Vartov daglig skulde have seks à otte Retter kraftig Kost, var det selvfølgelig ikke Meningen, at de skulde overfodres. De fik kun, hvad der ansaas for nødvendigt og vilde sikkert have beklaget sig og hævdet, at de fik Sulteføde, hvis der var bleven budt dem mindre.

Spørger vi nu, om denne svære daglige Kost har gjort Skade, forøget Sygeligheden og forkortet Livet, saa har Spørgsmaalet utvivlsomt Interesse, men frembyder ogsaa Vanskeligheder, som dog her kun kort kan berøres.

I første Række maa fremhæves, at den videnskabelige Forskning — der søger Sandheden og kun Sandheden — er forbunden med langt større Vanskeligheder, end Publikum tror. Det gælder saaledes den

ved videnskabelige Undersøgelser uundværlige Iagttagelse af de foreliggende Fænomener. Kun til en vis Grad kan vi stole paa vore Sanser. I Videnskabens Historie er der optegnet talrige Eksempler paa, at øvede Undersøgere har set, hørt og følt ganske fejlagtigt. For at Iagttagelser med Tryghed kan benyttes, maa de helst være anstillede af trænede Forskere og atter og atter gentagne under væsentlig samme Forhold.

Endnu større Vanskeligheder møder, naar Erfaringer og Iagttagelser skal tydes. Ofte nok maa den virkeligt nøgterne Videnskabsmand erklære: Af det foreliggende Stof kan der overhovedet ikke drages sikre Slutninger; de berettiger kun til et mere eller mindre usikkert Skøn om Sandheden.

Erfaringsmæssigt spiller Følelselivet en stor og skadelig Rolle i den videnskabelige Forskning. Videnskabsmanden maa gaa til sit Arbejde med brændende Iver efter at finde Sandheden uden at være forud indtagen i Undersøgelsens Resultat. Ja, saa stor Betydning har Følelsesmomentet, at man er berettiget til at blive mistænksom, naar en Forsker forsvarer sine Anskuelser i et Stridsspørgsmaal med brændende Varme og en Iver, der ofte nok virker suggererende. Nutiden viser talrige Eksempler paa Følelsers overmægtige Virkning paa Sandheds Erkendelse. Det er saaledes Tilfældet, naar varmhjertede Dyrevenner paastaar, for blot at nævne nogle Eksempler, at Dyreeksperimenter ikke blot ikke gavner Lægevidenskaben, men leder den paa Vildspor, at Vaccination ikke beskytter mod Kopper, at al Serumbehandling er skadelig med meget mere. For saa vidt man overhovedet vil anerkende Menneskets Evne til at fastslaa videnskabelige Sandheder, er det jo dog saa, at Lægevidenskaben ikke kan undvære Dyreforsøg, at man ikke kan benægte, at Vaccination bremser Koppepidem-

mier, ligesom der ikke kan tvivles om, at Diferiserum har reddet mange Menneskeliv. Selvfølgelig er det sørgeligt, at Mennesket i Kampen mod Livets store Fjende maa paaføre sine umælede og uskyldige Medskabninger Lidelser, men dette triste Forhold berettiger dog ikke til at benægte Fakta. Et stort Fremskridt vilde det unægteligt være, hvis Publikum kom til klar Erkendelse af de meget store Vanskeligheder ved den videnskabelige Forskning, men der maa sikkert gaa flere Aarhundreder, inden vi naar saa vidt.

Ved Siden af de Vanskeligheder, der er forbundne med al videnskabelig Forskning, er der flere ganske særlige i Læren om Sygdomsbehandling, og specielt vanskelige er Undersøgelser om Ernæringen. Føden skal jo dels indeholde de endnu ret dunkle »Vitaminer«, dels erstatte det Tab, det menneskelige Legeme lider ved Omsætningerne i dets Indre. Men dette er afhængigt af mange forskellige Faktorer som Varme og Kulde, Hvile og Arbejde. Dernæst er det utvivlsomt, at nedarvede — og vel ogsaa erhvervede — Ejendommeligheder ved det saa kaldte »Stofskifte« spiller en betydelig Rolle. Nogle Mennesker synes skabte som en af Faraos berømte Køer, der slugte de fede og vedblev at være lige magre, medens andre lægger sig ud og bliver overvægtige, skønt de faktisk spiser mindre end normalt. Kinesiske og japanske Kulier udfører et meget strengt Arbejde paa en Kost, der hos vore Arbejdere utvivlsomt vilde fremkalde Tab af Kræfter og Afmagring. Tvungne af de haarde Livsvilkaar har den arbejdende Klasse i Kina og Japan gennem Generationer trænet sig til at yde meget paa en saare mager Ernæring.

Under disse — ganske kort skitserede — Forhold kan det ikke undre, at der er stor Uenighed om, hvorledes et normalt Menneskes Kost bør være, ligesom Diætetikken er et af de sværeste og mest omstridte

Afsnit i Læren om Sygdomsbehandling. De fleste Kultur­mennesker er »altædende« — benytter en passende Blanding af Dyr­ og Plantefødemidler; men en stor og vistnok voksende Skare sværger til »Vegetarismen« (af vegetus=stærk, Vegetarisme saaledes en Ernæring, der giver Kræfter). Nogle Vegetarer skyer kun Fødemidler tilberedte af dræbte Medskabninger og tillader Nydelse af Smør, Mælk m. m., andre holder sig strengt til Planteverden. Endelig ser en lille, men hidst agiterende Skare Menneskeslægtens Frelse fra legemlig og aandelig Sygdom i »Raakosten«s Trolddomskraft.

Nær ved Vegetarismen staar *Hindhedes* Ernærings­lære. Han tillader Kødspiser i smaa Mængder — næst mest som en Slags Nydelsesmiddel; banlyser strengt Brug af Alkohol, Tobak og lign. Stoffer med Giftvirkning og lægger ganske særlig Vægt paa at undgaa store Mængder Kød. Meget rigelig Nydelse af Æggehvide — hvad i Praksis i alt væsentlig falder sammen med Kød — staar for denne originale Forsker som den ganske dominerende Aarsag til de kroniske, uheldredelige Sygdomme i de indre Organer, der for­arsager mange Menneskers Død i den kraftigste Alder.

En indgaaende kritisk Vurdering af disse omstridte Ernærings­spørgsmaal vilde føre for vidt; og desuden maatte Resultatet blive, at der endnu maa tilvejebringes mange gode Iagttagelser, anstilles omhyggelige Undersøgelser, før der kan gives nogenlunde sikre, vel begrundede Svar. Kun enkelte Momenter maa fremhæves, særlig fordi de har Betydning for Spørgs­maalet om Faren ved det Grovæderi, vore Forfædre hengav sig til.

Dr. Hindhede har paavist — og det er utvivlsomt fortjenstfuldt — at i hvert Fald mange Mennesker kan arbejde strengt og dog bevare Sundheden paa en

tarvelig og billig Kost, der indeholder forholdsvis meget smaa Mængder Æggehvide. Man kan heraf slutte, at Reformationstidens mange og svære Kødretter i bedste Tilfælde var unødvendige.

Ganske i Almindelighed maa man stille sig kritisk og mistænksom overfor saakaldte »statistiske Beviser«. Med Rette har en klog Mand sagt: Der findes i denne Verden sorte, hvide og statistiske Løgne. Talene maa i hvert Fald være meget store og føre et veltalende Sprog — hvad ingenlunde altid er Tilfældet. I den nyere Tid har man imidlertid benyttet det mægtige Materiale, der stammer fra de store Livsforsikringsselskaber, og dette viser, at høj Legemsvægt giver — som man siger — »daarlige Liv«, at fede Mennesker gennemsnitligt lever kortere end andre. Fedmen kan vel skyldes et medfødt Anlæg, i de fleste Tilfælde er Aarsagen dog Overernæring i Forbindelse med ringe Motion.

Det er umiddelbart indlysende, at alle Tilhængere af Vegetarisme i den ene eller anden Form maa betragte vore Forfædres Levemaade som et daglig gentaget Forsøg paa at undergrave Helbredet og forkorte Livet. Men ogsaa »Altædere« maa — blandt andet paa Grundlag af de nys nævnte Undersøgelser — betragte de mange svære Kødretter, der nødes daglig, som farlige for Sundheden. Det er dog ikke muligt — end ikke ganske skønsmæssigt — at bedømme, hvor megen Ulykke det almindelige Grovæderi foraarsagede, blandt andet fordi Reformationstidens Mennesker paa et andet Omraade syndede svært og utvivlsomt mod Hygiejnens Lære.

Det menneskelige Legemes daglige Vædske- og væskeforbrug erstattes dels ved Hjælp af de uden Undtagelse stærkt vandholdige Fødemidler, dels ved Indtagelse af Drikke. Af disse er Vand selvfølgelig den rette og naturlige. I sekstende og syttende Aarhundrede fik man det

næsten udelukkende fra Brønde, der i Byerne fortrinvis anbragtes paa Gadehjørner. Nogle Stæder var rigeligt forsynede. Holger Iacobæus blev derfor meget imponeret, da han i Flensborg saa: »Skøn pompe vand for hver tredie, fjerde dør.« At snavset Vand til indvendig Brug kan være meget uheldigt, er den lærde Rejsende ikke i Tvivl om. Blandt de mange, ofte vittige og fint udførte, Tegninger, hvormed han har udyntet sine Rejseoptegnelser, er der ogsaa en, der fremstiller et Bryghus i Hamburg. Den betegnende Underskrift lyder: »Paa saadan maneer brögger de i Hamborre och drager det skiden vand op och slaer det udi renderne saa at det kan rende lige ned udi kædelen i Bröggerset.«

Talrige Undersøgelser og veltalende Iagttagelser har godtgjort, at man kun kan skaffe en By sundt Drikkevand, naar det føres ind til Byen fra nærmere eller fjernere liggende Steder i det omgivende Landdistrikt. Naar der paa et begrænset Omraade lever mange Mennesker — som Tilfældet er i en By — bliver de øvre Lag af Jorden uvægerligt forurensede med Affaldsstoffer, og disse havner før eller siden i Brøndene, hvis Vand derfor bliver en fortrinlig Udklækningsanstalt for sygdomsvækkende Bakterier. Saaledes gaar det, selv om man paa bedste Maade sørger for størst mulig Renlighed i Byen. Man kan da tænke sig, at Vandet i det sekstende og syttende Aarhundredes Bybrønde maatte være rædselsfuldt, naar man hører, hvilket utroligt Svineri, der herskede paa Gaderne. Disse var rene Oplagspladser for alle mulige Affaldsstoffer, der ikke blot stammede fra Mennesker, men ogsaa fra Dyr. Thi det var meget yndet at holde Husdyr; særlig kunde Svinene glæde sig ved en stor Popularitet, og deres Liv og Færden i Gaderne maatte atter og atter forbydes af den høje Øvrighed. Eksempelvis kan nævnes, at de Tranby Bønder i det Her-

rens Aar 1563 kørte firs Læs Møg bort fra Torvegaden i Skelskør, medens ikke mindre end to Hundrede og fjorten Læs af samme Slags fjernedes fra en Gade i København.

Det var da muligvis godt, at Brugen af Vand til at slukke Tørsten var saare lidet estimeret, skønt denne Foragt for den naturlige Drik medførte andre, tungtvejende Ulemper. I en »Sundhedsbog«, som Henrik Rantzau til Breitenburg — en af Tidens paa alle Omraader mest fremragende Mænd — forfattede til Brug for sine Sønner, advarer han indtrængende mod at benytte Vand indvendigt.

Den ældgamle nordiske Drik Mjød, som efter vore hedenske Forfædres Tro nødtes i ubegrænsede Mængder i Vikingefolkets Paradis, var ogsaa paa Reformationstiden en almindelig og skattet Drik, særlig til Selskabsbrug. Den havde midlertid i stor Udstrækning maatte vige Pladsen for Øllet, der var den egentlige Nationaldrik og nødtes i imponerende Mængder. Til de daglige Livsfor nødenheder hørte flere Potter Øl — mindst fem. Disse repræsenterede dog kun et knebent Minimum, der ofte gav Anledning til Protester. Det var udtrykkeligt forordnet, at de kongelige Staldknegte, der passede Hestene, der var sat paa Græs hos Bønderne, havde Ret til at faa ni Potter Øl om Dagen. En stor Del blev drukken til Maaltiderne; men da der dog er en Grænse for, hvad en Mavesæk kan rumme, og der spistes umaadelige Masser, maatte man ogsaa udenfor Maaltiderne jævnlig tage sig en Slurk — hvad de Færreste sikkert havde noget imod. Det var ogsaa almindeligt, at en Del af den mere end rigelige Døgnration benyttedes til saa kaldt »Natteøl«.

Det indenlandske Øl var tyndt, billigt og lidet vurderet i Sammenligning med det tyske; særlig skattet var Rostocker Øl, Brunsviger Mumme og Pryssing. Der var imidlertid mange forskellige Slags Øl, man

kunde vælge imellem. I Professor Holger Iacobæus' Rejsebog giver han fra en Rejse i Holland — den Gang det Land, Danmark stod i snævreste Forbindelse med — en Fortegnelse over ikke mindre end tolv forskellige Slags Øl, hvortil han — noget inkonsekvent — føjer: »Rhinskbrendvin, kaldes dubbelt arndt, og Franskbrendvin, kaldes lilienvater.«

Hvor meget Alkohol, der fandtes i de forskellige Ølsorter, ved vi ikke; men selv om Procenten var lav, var den indtagne Mængde saa kolossal, at der alene gennem Øllet kom en stor Mængde Spiritus ind i Legemet. En Mand kunde med Lethed drikke sig en Rus i det stærke, tyske Øl.

I de højest stillede og rigeste Lag af Befolkningen blev der paa Reformationstiden drukket store Mængder indført Vin.

Meget yndet var Rhinskvind; men ogsaa franske, italienske og spanske Vine fandt livlig Afsætning. I Holland blev der — ifølge Holger Iacobæus' Rejsebog — almindelig drukket: »Franzviin, Spansviin, Høglanse Wein, Säck, Kersewein, rot potugalise Wein etc.« I England yndedes særlig: »Canari Sæk, Bristow milk, Malagow wine (d. v. s. Spansviin), White wine (hvid Fransvin), Claret (rød Fransviin), Moscadin (en rød, sød viin som Malvasi).« Folk, som yndede Specialiteter, havde iøvrigt nok at vælge imellem. Forfatteren nævner saaledes to og tyve forskellige franske Vine og seks og tyve florentinske. Ved Siden af en lang Liste over de almindeligste italienske Vine omtaler han fra Rom ikke mindre end fjorten Slags Brændevin og paastaar: »Dend første som raaber om Morgenen til Rom / lidet før Solen staar op / er med Aquavit; raabendis saaledes / robba fina, robba dolce.«

Allerede i det femtende Aarhundrede begyndte Brændevin at faa Indpas i Norden. Oprindeligt stammer denne Drik fra de spanske Arabere, der opfandt

Destillerkunsten, som er Betingelsen for, at man kan fremstille meget stærke Spirituosa. Alkohol er en Fordrejning af det arabiske Ord: »al-cool«. Oprindeligt anbefaledes Brændevin som et Lægemiddel og kaldtes »Aqua vitæ« d. v. s. Livets Vand. I en 1625 trykt Bog hedder det: »Gigt og Værk, hvor den saa er, i Benene, Ryggen o. s. v., naar den overstryges for en sagte Ild med stærk Brændevin, saa stilles Pinen. Hvo hæs er, han bestryge sig om Halsen med Brændevin og drikker deraf fastende tre Morgener. Hvo Hoste har, han drikke Brændevin, saa hjælper det ... Hvo idelig om Morgenen drikker lidt Brændevin, da dør hvad Orme der er om Hjertet, Lunger og Leveren (!). Om et Menneske mister Mælet mod Døden, da giv ham Brændevin i Munden, straks kommer han til at tale.« Med dette Galimathias fortsættes der den ene Side efter den anden.

Den nye Drik vandt hastigt Yndest hos Høje og Lave. En ringe Mængde gav jo hurtigt den ønskede Beruselse. Som bekendt er det jo delvis Selvbedrag, naar Menneskenes Børn hævder, at de nyder Spirituosa, fordi de smager godt. Hovedsagen, Tiltrækningskraften er og bliver Alkoholens Virkning paa Nervesystemet.

Det sekstende og syttende Aarhundredes Mennesker havde saaledes en stor Mængde forskellige, dels stærkere, dels svagere, dyre og billige Spirituosa til Raadighed. Mangfoldigheden blev endnu større, fordi Blandinger af forskellige alkoholiske Drikke var meget yndede, og adskillige højfornemme Damer vandt Ære og Anseelse ved deres Færdighed i Tilberedelsen af kunstfærdige »Miksturer«. At Menneskenes Børn nød store Mængder af disse berusende Drikke, viser desto værre talrige og paalidelige historiske Vidnesbyrd.

Fyrsterne gav et yderst slet Eksempel. Baade Frede-

rik den Anden og Christian den Fjerde var i høj Grad fordrukne. Den første tog sig gerne en »fuldgod Rus« — Tidens i høj Grad yndede Udtryk — naar der fandtes blot den allermindste Foranledning. Den engelske Gesandt skriver om Christian den Fjerde, at han hyppigt var beruset, og tilføjer, at det i Danmark synes hævdvunden Skik at beruse sig tre Dage i Træk. Adlen fulgte troligt Kongens Eksempel. Esge Brok, der førte en Slags Dagbog, betegnede de Dage, hvor han kun havde været let beruset, med en enkelt Stjerne, medens Dage med fuldgod Rus fik to. Hans Dagbog lignede et Stjernekort med mange Dobbeltstjerner.

Ikke synderligt bedre stod det til med de mindre højt stillede Befolkningsklasser. Særlig troværdige Vidnesbyrd aflægges de bevarede Retsprotokoller. De berusede Mænd kom — den Gang som nu — ofte i Klammeri, men da de hyppigt var bevæbnede, førte Slagsmaalene jævnlig til Tragedier, der fandt deres Afslutning paa Raad- og Domhuset. Karakteristiske er Forordninger, der paabyder, at Landsting skal begynde om Sommeren Klokken syv, om Vinteren Klokken otte, da Folk ellers mødte berusede paa Tinge. Ligeledes maatte der nedlægges Forbud mod at beværte Sørgeskaren før den højtidelige Begravelse, hvad uvægerligt førte til forargelige Optrin.

Gejstligheden kunde ingenlunde sige sig fri for Drukkenskabens Last. Der klagedes stærkt over, at Præsterne svirede baade ved gejstlige Sammenkomster — særlig de saa kaldte »Calentergilder« — og i Selskab med Adelsmænd, Borgere og Bønder. 1682 klagede Biskoppen over Sjællands Stift over, at to og tyve af de ham undergivne Præster vitterlig var fordrukne.

Selvfølgelig var Mændene de ivrigste Bacchusdyrkere; men Kvinderne lod dem ingenlunde være ene

om Fadet. I en Retsprotokol fra Sølvitsborg Len omtales, at to Ægtemænd hver havde maattet vedtage en Bøde paa ti Rigsdaler, fordi deres Hustruer »var mødte drukne, og var noget utugtige i Kirken«. Om Kvinderne i Maribo Kloster fortaltes aabenlyst, at de berusede sig daglig. Endogsaa Børn kunde nyde spirituøse Drikke i Overmaal. Paa Herlufsholm var der fastsat særlige Straffe for Disciple, der lod hente Øl i Næstved, mødte berusede til Middagsmaaltidet, blev flere Dage borte fra Skolen for at svire o. s. v.

Disse yderst faatalligē Eksempler fra et overvældende rigt Materiale lader ingen Tvivl om, at Høje og Lave, Mænd og Kvinder i de tvende Aarhundreder efter Reformationens Indførelse baade til Hverdag og Helg nød Spiritusmængder, som vi har Vanskelighed ved at danne os en Forestilling om. Ganske uvilkaarligt kommer man da til at spørge om Aarsagerne til en i den Grad svær og udbredt Last.

Nogen Skyld har vel nok Kosten; særlig Nydelsen af store Mængder saltet Kød og Fisk maatte nødvendigvis give stærk Tørst. Mindre Rolle spillede sikkert Tidens Smag for stærkt krydrede Spiser og det — i hvert Fald i Byerne — slette og direkte sundhedsfarlige Drikkevand. Den egentlige, dybt liggende Aarsag maa vi, her som saa ofte, søge ikke i materielle Forhold, men i Menneskenes aandelige Indhold, deres Anskuelse, Tankegang og Følelsesliv.

For den katolske Kirke var Fraadseri og Drukken-skab tungtvejende Synder, der krævede Bod og Straf. Men maadeholden Nydelse særlig af Vin var tilladt ikke alene Menighedsmedlemmerne, men ogsaa Kirkens Tjenere; ja selv Munkene i Klostrene undte man — som man udtrykte sig — »at kvæge sig ved et Glas god Vin«. Disse forholdsvis liberale Anskuelse førte i Romerkirkens Forfaldstid, lige før den lutheranske Reformation, selvfølgelig til Misbrug og Udskejelser;

men den hellige romerske Kirke har dog stadig — samtidig med stærk Fordømmelse af al Drukkenskab — holdt paa Maadehold og ikke paa Totalafholdenhed — et Standpunkt, som unægtelig ogsaa synes mere i Overensstemmelse med den hellige Skrift end visse lutheranske Præsters Forbudsfanatisme.

Betydeligt større Liberalitet i Spørgsmaalet: Nydelse af spirituøse Drikke viste Reformationens Ledere. Selv dens første Mand, Martin Luther, gik ingenlunde af Vejen for et godt Glas Vin, hvad jo iøvrigt fremgaar af hans bekendte Ord: »Wer nicht liebt Wein, Weiber und Gesang, der bleibt ein Narr sein Lebenslang.« Særlig yndede han Malvasir, og hans Forkærlighed for denne stærke Vin var saa almindelig bekendt, at hans teologiske Modstandere benyttede den til at sige Vittigheder paa hans Bekostning — Vitser, der dog var saare tarvelige. Den berygtede Gendøber og Oprørsfører Thomas Münzer kaldte Luther »en Malvasirer«. En katolsk Modstander skrev, at Luther ikke havde behøvet at gifte sig, hvis han havde drukket ligesaa meget Vand som Malvasir. Paa Reformatorens Rejse til Worms — der efter de flestes Mening maatte ende paa Baalet — blev han heftig syg i Eisenach, men helbredtes — efter hans Ledsageres Mening — ved, at han straks lod sig aarelade og tømte en Flaske Malvasir. Han var nu nok kommen sig, selvom han havde sparet baade Blod og Vin. Det bør dog fremhæves, at end ikke Luthers argeste Modstandere har beskyldt ham for Drukkenskab.

Ogsaa i sine Skrifter viser Reformatoren stor Mildhed og Overbærenhed, naar Talen er om rigelig Spiritusnydelse: »Gæsterne ved et Bryllup,« skriver han, »hører ikke derfor Djævlen til, fordi nogle af dem have drukket lidt over Tørsten af Vinen.«

De danske Reformatorer følger i Mesterens Fodspor. Saaledes skriver Peder Palladius: »Djævlen skik-

ker os saa mange onde Stunder dertil, vi maa vel stjæle os en glad Stund til at og drikke en Skaal Øl med hverandre, endogsaa over vor Tørst.« Niels Hemmingsen hævder, »at en saa glædelig Begivenhed som at Gud haver Brud og Brudgom sammenføjet« er en Undskyldning »hvis man end kommer lidt over Knuden, som man siger, og bliver drukken.«

Naar Folkets aandelige Ledere optraadte i den Grad mildt og overbærende, kan man tænke sig, hvorledes de verdslige stillede sig. Allerede i den kendte Udtalelse om Frederik den Anden: »I Sandhed han tog sig en fulgdod Rus«, ligger en vis Beundring for hans Naades Præstationer ved et Drikkegilde. Af mange Vidnesbyrd fremgaar klart og utvivlsomt, at det i de højere — og sikkert ogsaa i de lavere — Befolkningslag var en ganske almindelig Anskuelse, at det i det mindste var en ærlig Sag, naar et Mandfolk drak sig fuld. Ja, mange gik videre og hævdede, at en ordentlig Rus, i hvert Fald ved højtidelige Lejligheder, skulde der til, hvis man vilde kaldes et rigtigt Mandfolk. En østerrigsk Adelsmand, der aflagde et længere Besøg ved Frederik den Andens Hof, erklærer, at han først der havde lært at skatte en Rus paa rette Maade og tilføjer patetisk: »En saadan Konge var det en Ære at dø for.« Cornelius Hamsfort skriver: »I Danmark er ingen anset for at være flink i Striden, uden at han er fordrukken. Den, der ikke holder af Drik, er til Nar for alle, han er en Kujon o. s. v.«

Ogsaa Holger Jacobæus' Rejsebog indeholder Udtalelser og er besjælet af en Aand, der er vidt forskellig fra de Anskuelser, Nutidens Lærde nærer om Alkoholnydelse. Og det er saa meget mere værd at bemærke, som Datidens Lærde lagde saare stor Vægt paa deres personlige Værdighed. Af de lange Fortællinger over Vinsorter og andre Spirituosa kan ganske vist ikke drages Slutninger; thi Forfatteren yndede i

høj Grad vidtløftige Optegnelser om alt, hvad han mødte paa sin Vej. Betydelig Interesse for Vin røber sig i en lille Ytring i hans Beskrivelse af Rejsen fra Paris til Italien: »26. Marts reyste vi der fra om morgenen med det samme skib igjennem Montereau til en slem liden landsby Midy / hvor vi fick meget slem vin.« Ligeledes i Forfatterens udførlige Gengivelse af Anekdoten om den berømte italienske Vin Montefiascone Est Est: »Den 21 kom vi til Montefiascone / En liden by berømmelig af dend skjønne Moscateller vin / som en engang drak sig ihjel af. Paa hans graf staar dette skrefued saaledes: Est Est Est o. s. v.« Der fortælles videre, at Manden, der drak sig ihjel tre Hundrede og fjorten Aar før Forfatterens Italiensrejse, satte en Sum paa fire Tusinde Rigsdaler fast, der skulde bruges anden Paaskedag til at beværte fattige Folk med Brød og den samme Moscateller, der havde voldt hans Død. En hel Flaske skulde udøses paa hans Grav, for at han ogsaa efter Døden kunde faa slukket Tørsten.

Den lærde Professors Smag for Spirituosa viser sig ogsaa mere direkte paa flere Steder i Værket. Paa Hjemrejse fra Holland gjorde han et Ophold i den fynske Landsby Flemløse: »Laae i logement hos Præsten H. Jacob Madsøn / och hans kone / Kirsten Mads daatter / begge 2 fiine och discrete folck / tractered mig magnific, 4 eller 5 dage jeg laae hos dennem ... Om Morgenen / och for maaltid / drach vi altid brenvvin med Entzian udi.« Da han 1678 skulde rejse fra Holland til England, skriver han om Forberedelserne: »Den 21de. Talte Monsr. Vinding och jeg med Capiteyn van Liefde at følge med hannem fra Rotterdam til Engelland / var siden hos Madame de Ruysscher hvuor vi var til gjæst och blef ofvuenfulde.«

Medens der saaledes er mere end talrige Vidnesbyrd om Beruselse og ligeledes om den store Mængde

spirituøse Drikke, der sattes til Livs ved Festligheder, foreligger der — hvad ogsaa er let forstaaeligt — kun faa Angivelser om Enkeltpersoners daglige Forbrug. Nogle faa har Historien dog opbevaret. Gamle Regnskabsbøger fastslaar, at Kong Johan den Tredie af Sverige og hans høje Dronning fra fjortende Februar til syvende September 1573 tilsammen drak fjorten Potter Vin daglig — den ene Dag lidt mere, den anden lidt mindre. Den svenske Prinsesse Elisabeth nød paa sit »Kammers« indtil otte Potter Vin om Dagen.

Det maa da betragtes som et ubestrideligt historisk Faktum, at vore Forfædre, der levede paa Reformationstiden og i det følgende Aarhundrede, nød en imponerende Mængde Alkohol. Vil vi danne os et Skøn over den almindelige, overvættets rigelige Spiritusnydelses Betydning for Folkets Sundhedstilstand og Levedygtighed — et Spørgsmaal, der selvfølgelig har sin Interesse — maa vi lige kaste et Blik paa moderne lægevidenskabeligt funderede Anskuelser om Alkohols Virkninger paa det menneskelige Legeme.

Som bekendt hører Alkoholspørgsmaalet til de omstridte, ivrigt, ja lidenskabeligt diskuterede. Men Striden drejer sig hovedsageligt om moralsk= sociale Betragtninger og Ræsonnementer, mindre om Spørgsmaalets lægevidenskabelige Side, som dog paa sin Vis er den vigtigste. Nydelse af spirituøse Drikke til Selskabsbrug maa vi — rent lægevidenskabeligt set — betragte som uskadelig, i hvert Fald naar der ikke indtages større Mængder end dem, der giver, hvad vi med et moderne retsmedicinsk Udtryk kalder »Paavirkning«. Selvfølgelig maa de selskabelige Sammenkomster ikke følge for hurtigt efter hinanden. Naar Nydelse af spirituøse Drikke bliver en Del af den daglige Levemaade, maa man langt ned med Dosis for at være paa den sikre Side, tør neppe overskride en halv til to Trediedel Liter af lette Vine —

og tilsvarende Mængder af andre alkoholiske Drikke. At der findes Mennesker, der kan drikke langt større Mængder, uden at det er muligt at paavise nogen skadelig Virkning paa deres Helbredstilstand, er sikkert nok; men det drejer sig om Undtagelser, der paa sin Vis bekræfter Reglen. Menneskene paavirkes nu en Gang meget forskelligt af de stærkt virkende kemiske Stoffer, vi benytter som Medikamenter og Nydelsesmidler.

Der kan nu ikke være mindste Tvivl om, at saare, saare mange af vore Forfædres gennemsnitlige Dagsdosis langt overskred den Mængde Alkohol, som findes i en god halv Liter let Vin — man tænke blot paa Johan den Tredie og hans tapre Viv samt den noget »fugtige« Prinsesse Elisabeth — og der er da kun to Muligheder: Enten var vore Forfædre, der levede for tre fire Hundrede Aar tilbage, ganske anderledes modstandsdygtige end vi overfor Alkoholgiftens skadelige Virkninger, eller ogsaa led Befolkningen i meget stor Udstrækning af kronisk Alkoholforgiftning. En tredie Mulighed er udelukket.

Utvivlsomt repræsenterer Datidens Mennesker en kraftigere og mere modstandsdygtig Race end Nutidens — blandt andet fordi de slette hygiejniske Forhold og den ganske uudviklede Lægevidenskab havde til Følge, at svagelige Børn kun havde en meget daarlig Chance for at naa den voksne Alder. Men denne Kraft, og dermed sammenhængende forøgede Modstandsevne, kan dog kun bevirke en Forskydning af Grænsen for uskadelige Spiritusmængder — en Forskydning, som kun har liden praktisk Betydning i Betragtning af de enorme Mængder Alkohol, som Høje og Lave satte til Livs.

Naar en enkelt stor Dosis Alkohol, den Gang som nu, fremkaldte den akutte Forgiftning, vi kalder Beruselse — og at dette meget hyppigt fandt Sted er et

historisk Faktum — saa kan vi trøstigt gaa ud fra, at daglig umaadeholden Nydelse af Spiritus hos vore Forfædre, som hos Nutidens Mennesker, fremkaldte en kronisk Forgiftning, og den ejendommelige, maa- ske lidt overraskende Sandhed bliver da, at en meget høj Procent af Befolkningen led af en kronisk Syg- dom, der volder mange Besværligheder og en tidlig Død.

Herom vidste Menneskenes Børn dog intet. Vi kan tvertimod gaa ud fra — i hvert Fald med stor Sand- synlighed — at de ivrigt hævdede, at den daglige Spi- ritusnydelse gjorde dem godt og virkede styrkende. Til Støtte for denne Anskuelses Sandhed anførtes sik- kert, at de følte sig saa vel tilpas, særlig efter Ny- delsen af Dagens første spirituøse Drik — hvad Dran- kere næsten altid gør. De kunde heller ikke vide bedre Besked; thi det var langt, langt senere — midt i for- rige Aarhundrede — at den berømte svenske Læge Magnus v. Huss i sit store Værk om Alkoholismen fastslog de Sygdomsytringer og Forandringer i Lege- met, der fremkaldes af daglig indtagne, store — men ingenlunde altid berusende — Mængder Spiritus. Nu kan vi med største Lethed — ofte kun med et eneste Blik — diagnosticere kronisk Alkoholisme, me- dens vore Forfædre end ikke anede, at denne Sygdom eksisterede.

Historiens Vidnesbyrd lader herefter ingen Tvivl om, at vore Forfædres Helbred og Liv var udsat for mange alvorlige Farer. Rent bortset fra de altid, gan- ske særlig under de hyppige Epidemier, truende An- greb af yderst ondartede Bakterier, var de i det dag- lige Liv, saa at sige fra Vuggen til Graven, under- kastede en lang Række skadelige Paavirkninger: Ind- aanding af stærkt forurenset Luft, Overfyldning med svære Kødspiser, Indtagelse af meget urent sygdoms- bærende Drikkevand eller mere eller mindre spiritus-

holdige Vædsker i overmaade store Mængder. Et Menneske, der skulde leve et langt Liv i god Helbredstilstand, maatte først have Held til at undgaa de meget farlige Bakterier og dernæst en yderst modstandsdygtig Konstitution. Enkelte havde begge Dele, som den tidligere nævnte Thomas Fincke, der naaede den ogsaa i vor Tid meget høje Alder af fem og halvfems Aar. Gennemgaaende blev Medlemmer af lærde Slægter ikke gamle, hvad der fremgaa af et Par Tal fra Familien Iacobæus' Stamtavle:

Odensebiskoppen Jacob Madsen den Ældre blev otte og tres Aar. Hans Søn, Livlæge og Domherre Matthias Iacobæus, syv og tres Aar. En anden Søn, Odenselægen Oluf Jacobsøn, naaede kun de halvtreds. Aarhusbiskoppen Jacob Madsen den Yngre blev knapt otte og halvtreds. Hans tre Sønner Matthias, Jens og Holger Iacobæus, der alle blev Universitetsprofessorer, døde godt et halvt Hundrede Aar gamle.

Ogsaa i andre lærde Slægter var Levedygtigheden meget begrænset, saaledes i Lægefamilien Foss, der nedstammede fra Livlæge Niels Foss og Matthias Iacobæus' Datter Karen. Han blev syv og halvtreds Aar gammel; hans Sønner Christian, Jens og Laurids, der alle virkede som Læger, henholdsvis tres, otte og halvtreds og seks og tres Aar gamle. Ingen naaede det saa kaldte Støvets Aar, hvad dog var Tilfældet med enkelte af Slægten Bartholin. Stamfaderen Caspar Bartholin blev dog kun fire og fyrretyve Aar, og dens berømteste Medlem, Thomas Bartholinus Caspari filius, fire og tres Aar.

Der foreligger enkelte spredte Oplysninger om Helbredstilstanden hos nogle af Datidens lærde Mænd. Thomas Bartholin var stærkt plaget af Gigt og Stensmerter, hvad ogsaa var Tilfældet med andre af Familien. Om adskillige Medlemmer af Slægten Iacobæus meddeles, at Helbredet var daarligt. Det var

saaledes Tilfældet med Livlægen Matthias Iacobæus, der var svagelig gennem mange Aar, før han døde. Et vaklende Helbred havde ligeledes hans Broder Oluf Jacobsøn og hans tre Sønesønner Matthias, Jens og vistnok H. Iacobæus. Deres Fader, Aarhusbiskoppen Jacob Madsen den Yngre, var i hvert Fald i sine senere Aar meget svagelig, hvad der hemmede hans Virksomhedstrang. Tredivte April 1653 tilbød Kongen, gennem Obersekretair Otto Krag, Biskoppen Stillingen som Professor i Teologi og Bispestolen i Sjælland — efter Hans Resens Død. Han maatte dog afslaa det ærefulde Tilbud og undskyldte sig med, at hans skrøbelige Helbred ikke tillod ham at gøre nogen Rejse. Han maatte ogsaa jævnlig blive hjemme, naar de andre Biskopper forsamledes paa Embeds Vegne, saaledes 1648, da der skulde vælges en ny Konge, og 1650, da Prinsen skulde hyldes. Paa den meget vigtige Rigsdag 1660 maatte han »committere sit Votum« til Dr. Hans Svaning. Meget karakteristisk for Forskellen mellem de Tider og Nutiden er det, naar hans Biograf — Zwergius — til Slutning meddeler, at han blev næsten otte og halvtreds Aar gammel, havde været Biskop i femten Aar samt indsat seks og tyve Provster og hundrede og tolv Præster. I vor Tid vilde en Beklagelse af den alt for tidlige Afslutning af den smukke Løbebane have været ganske uundgaelig, i hine Tider var det sikkert ikke blot Biografens Anskuelse, men ogsaa den almindelige Mening, at Biskoppen havde haft den Lykke at kunne arbejde i saa mange Aar.

Af de foreliggende historiske Meddelelser fremgaar da klart og utvivlsomt, at Befolkningen i det sekstende og syttende Aarhundrede i høj Grad hjemsøgte af Sygdom. Atter og atter rasede morderiske Epidemier, og svære kroniske Lidelser forekom utvivlsomt hyppigt, selv om Meddelelser om disse Sygdomsfor-

mer er forholdsvis sparsomme. Der var da i Ordets egentlige Forstand en vid Mark for Lægekunsten, stor Trang til Hjælp og Støtte af dygtige og humane Læger. Hvor vidt disse fandtes, bliver da et ikke uvigtigt Spørgsmaal for Bedømmelsen af Folkets Livsvilkaar.

Sygdomme spiller en saa stor Rolle for Menneskenes Børn, at alle Kulturer har søgt at holde dem i Skranker ved at skabe en Lægevidenskab og -kunst. I et af Kulturlivets allerældste Centrere: Det gamle Kaldæa fandtes — som det fremgaar af Kong Hammurabis Lovbog — detaillerede Bestemmelser vedrørende Udøvelse af Lægevirksomhed. I et andet ældgammelt Kulturcentrum — Ægypten — dyrkedes Lægevidenskaben af Præsterne, og Kunsten var allerede den Gang i høj Grad specialiseret, idet der fandtes Læger, der kun beskæftigede sig med Sygdomme i et enkelt Organ, f. Eks. Øjet.

Fra Østens gamle Kulturlande kom de første Spirer til en Lægevidenskab — mere kan vi næppe kalde, hvad der var skabt — til Grækerne — vistnok Verdens højest begavede Folk. Vide berømt var Hippokratens (fra c. Aar 460 til 377 før Kristus). I de halvhundrede Afhandlinger, der gaar under hans Navn, men dog kun for en ringe Del er skrevne af ham selv, gives en samlet Oversigt over Lægevidenskaben. Særlig imponerende virker Betragtninger, der indeholder saa megen sund, nøgtern Fornuft, at de godt kunde staa i, og være en Pryd for, et moderne lægevidenskabeligt Værk. Om muligt endnu større Betydning fik en anden græsk Læge: Claudios Galenos (fra c. Aar 130 til Aar 200 efter Kristus). Hans talrige Afhandlinger blev i mange Aarhundreder »en Lægevidenskabens Bibel«; hans Anskuelse nød en saadan Autoritet, at det næsten var en Helligbrøde, naar de angrebes.

I Middelalderen var Kristendommen den alt over-
skyggende Aandsmagt. De overleverede, svage Rester
af Oldtidens Lægevidenskab samt den praktiske Læ-
gekunst kom paa Gejstlighedens Hænder, og navnlig
Benediktinermunkene tog sig af den med saa stor
Iver, at Paven maatte advare dem imod at gaa i alt
for høj Grad op i Lægegeringen. Denne var fuld-
stændig præget af Kristendommens Aand og Ansku-
elser. Saa vel de store Folkesygdomme som det en-
kelte Menneskes Lidelse var — efter Kirkens Mening
— Syndens Sold, og de Midler, den saa kaldte
»Munkemedicin« anvendte, var da ogsaa af religiøs
Natur: Bønner og Besværgelser, Valfarter, Ofre til
Kirken, Relikvier, Amuletter m. m. Forskellige Helge-
ner fik Ord for at være særlig dygtige til at kurere
bestemte Sygdomme; saaledes hjalp St. Valentin ved
Ligfald, St. Judas ved Hoste, den hellige Klara ved
rindende Øjne o. s. v.

Meget længe holdt sig Forestillingen om et Aar-
sagsforhold mellem Synd og Sygdom. Luther paastod
saaledes, at de fleste Sygdomme skyldtes Menneske-
nes Syndefuldhed og brugte sin ofte meget grove
Mund mod Læger, der angreb denne Anskuelse. I Ri-
tualet for danske Præster af 1685 gives nøjagtige For-
skrifter for, hvorledes Besværgelser rettelig skal fore-
tages; ja, helt ind i den nyere Tid hævder enkelte
Læger, at specielt Sindssyge skyldes Synd og Brøde.
Og denne Anskuelse, der i dybeste Forstand er inhu-
man, virker næsten forbløffende paa moderne Medi-
cinere. I hvert Fald nogle i høj Grad erfarne Læger
har faaet det Indtryk af en stor, mangeaarig Læge-
virksomhed, at gode, elskværdige Mennesker fortrin-
vis angribes af de pinligste og sørgeligste Sygdomme.
Det drejer sig vel sikkert nok om en Erkendelsesfor-
skydning, skabt ved at Kombinationen: Elskeligt
Menneske, frygtelig Sygdom bider sig særlig fast i Er-

indringen; men en Anskuelse, der hævder, at Sygdom staaer i Aarsagsforhold til Synd og Brøde, synes fra et Erfaringsstandpunkt ganske uberettiget, næsten absurd.

Medens den klassiske Lægevidenskab for Størstedelen forsvandt i den kristne Verden under Middelalderens kulturelle Mørketid, optoges den med stor Iver af Araberne. To Navne: Avicenna (c. Aar 980 til Aar 1037) og Averroes (født i Cordoba 1149) er de to lysende Stjerner, hvis Værker i latinske Oversættelser senere kom til at spille en betydelig Rolle i den lærde, kristne Verden. Hvor højt Araberne i deres kulturelle Glansperiode vurderede den gamle græske Kultur, fremgaar af, at Kaliffen Al Mamun krævede Afskrifter af de gamle græske Bøger i de Fredsbetingelser, han paalagde den græske Kejser Michael. Og dette til Trods for at de strengt rettroende Muselmænd hævdede, at al Verdens Visdom indeholdtes i Koranen.

Som bekendt fulgte med Renæssancebevægelsen, der særlig bares frem af græske Lærde, som efter Konstantinopels Fald søgte Tilflugt i det kristne Europa, en brændende Interesse og dyb Beundring for den klassiske Kultur. »Munkemedicinen« var ikke længere den saa at sige eneraadende, selv om dens Aand fremdeles satte sit Præg paa mange lægevidenskabelige Skrifter. Lige nævnes kan saaledes, at Caspar Bartholin som den første Betingelse for at blive en dygtig Læge fremhævede Fromhed og daglig Læsen af et Kapitel i Biblen. Aar 1640 udgav den lærde Benjamin Mustapha et Værk, der indeholder ikke mindre end otte Hundrede medicinske Betragtninger og lægelige Raad, uddragne af det gamle Testaments Tekst. Men det var dog den klassiske Lægevidenskab — til Dels i arabisk Bearbejdelse — der lærtes ved Europas Universiteter, og særlig kunde Galens Vær-

ker glæde sig ved en absolut Autoritet. En enkelt Episode ved Københavns Universitet viser, at man ikke blot vurderede de gamle Klassikere højt, men ogsaa lagde Vægt paa, at deres Anskuelse og Lærdomme gengaves uden kætterske Fortolkninger. Anno 1571 blev Johannes Pratensis (alias Johan Philipsen) udnævnt til medicinsk Professor, men kun paa Betingelse af, at han docerede Hippokrates og Galen paa samme Maade, som de lærtes paa Universiteterne i Leipzig og Würtemberg. Unægtelig var der i hine Tider ikke megen Respekt for Forskningens Frihed.

Paa Reformationstiden og i det følgende Aarhundrede stillede der overmaade store Fordringer til en Læges Kundskabsrigdom. Som tidligere nævnt udgav Caspar Bartholin 1626 en Ledetraad i det lægevidenskabelige Studium, som var udarbejdet til Hjælp for hans to Sønner og Peter Charisius. Han kræver, at en Læge ikke blot skal være dygtig i Anatomi, Læren om Sygdommenes Symptomer og Behandling samt andre Fag, der ogsaa i Nutiden hører til det lægevidenskabelige Studium, men ogsaa i Latin og Græsk, Filosofi og Retorik med meget mere. Til Slutning nævner han, at Rejser i Udlandet er absolut nødvendige og er paa dette Punkt ganske enig med sin Søn Thomas, der 1674 udgav en Bog: Om Lægestudierejser til Brug for hans Nevø Holger Iacobæus og hans Sønner Caspar og Christoffer Bartholin.

I hine Tider brugte Lægerne — hvad vistnok vil forbavse de fleste — længere Tid til deres Uddannelse, end Tilfældet er i vor Tid, og det selv om man hævder, at et Par Aars Hospitalstjeneste efter Eksamen er uundværlig. Ved Københavns Universitet, der kun lærte det nødvendige Grundlag, studeredes gerne en seks Aarstid, i Udlandet lige saa længe eller i endnu flere Aar. Lægerne var da ogsaa forholdsvis gamle, naar de nedsatte sig. Eksempelvis

kan anføres, at Livlæge Matthias Iacobæus var en og tredive Aar gammel, da han begyndte at praktisere, hans yngre Broder Oluf vistnok henimod de fyrre. Christiern Foss og Laurids Foss var henholdsvis seks og tredive og fire og tredive Aar, da deres Lægevirksomhed begyndte.

Naa Lægerne var færdige med Uddannelsen, var de i Ordets egentlige Forstand spækkede med Kundskaber; meget af deres Viden havde dog ingen Betydning for den praktiske Udøvelse af Lægekunst. Uddannelsen var fuldstændig teoretisk; der var ingen saa kaldt klinisk Undervisning, hvor et Sygdomstilfælde er Grundlaget for Belæringen, heller ingen Hospitalsuddannelse af den gode Grund, at der ikke fandtes Hospitaller. De eneste Institutioner, der kunde minde svagt om disse Helbredelsesanstalter, der i Nutiden spiller saa stor en Rolle, var Stiftelser — saakaldte »Helligesthuse« — for gamle, fattige, invalide Mennesker — Vraggods fra Kampen for Tilværelsen — der her fik et saare kummerligt Underhold. Den første ringe Begyndelse til Undervisning ved Sygesengen er en kongelig Forordning af 1595, hvorefter unge »Medici og Chirurgi, som i Kongens Riger praktiseret haver«, fik Tilladelse til at øve sig ved at kurere paa Lemmerne i Børnehuset paa Kristianshavn, dog under Tilsyn af de kongelige Livmedici og Livkirurger. I Udlandet var det ikke saa sjældent, at en anset Læge tog sine Elever med paa Sygebesøg, herhjemme synes denne Form for praktisk Undervisning kun at være bleven lidet anvendt.

Den Lægekunst, der udøvedes paa Reformations-tiden, kan vi kun tillægge ringe Værd. De teoretiske Anskuelser om det menneskelige Legemes Funktioner, om Sygdommens Væsen og Natur, der var bestemte for Behandlingen, var ganske utvivlsomt urigtige. Paa Midler var der saa vist ingen Mangel. I

Apotekertakster for Aarene 1619, 1645 og 1672 nævnes henholdsvis femten Hundrede og firs, to Tusinde og to og firs, to Tusinde ni Hundrede og fem og tyve Medikamenter. De allerfleste stammede fra Plante-
riget, men der nævnes dog ogsaa saa mærkelige Sa-
ger som Ulvelever, Menneskehud og æfedt.

Som Følge af de teoretiske Anskuelser brugte Læ-
gerne meget hyppigt Svedekure, stærke Brækmidler
og Afføringsmidler samt frem for alt Aareladning.
Saa fast troede man paa den gode Virkning af dette
Indgreb, at Undladelse af at benytte det, i hvert Fald
i visse Sygdomstilfælde, vilde være bleven betragtet
som et Slags Forsøg paa Drab. Særlig energisk an-
lagte Lægenaturer aarelod saa kraftigt, at Patienten
besvime.

Selvfølgelig formede Sygdomsbehandlingen sig ofte
paa en i vore Øjne meget ejendommelig Maade; et
enkelt Eksempel kan tjene til Oplysning.

Den berømte Thomas Bartholin — en meget kund-
skabsrig, men ogsaa fantasifuld Mand — havde for-
elsket sig i den Tanke, at Sygdomme kunde over-
føres fra Mennesker til Dyr og fortæller, som Bevis
for dens Rigtighed, en Iagttagelse, han selv havde
gjort. En Dag fik hans Svigerfader, Thomas Fincke,
heftige Koliksmarter. En spansk Hund anbragtes paa
hans Mave; efter kort Tids Forløb vilde den ud og
kastede op; samtidig forsvandt Koliksmarterne. Tje-
nestepigen havde Tandpine, der straks blev bedre, da
Hunden lagdes til hendes Kind; efter at der var
gaaet en føje Stund, løb Dyret bjæffende om som
Tegn paa, at den havde faaet Smerter!

Naar der fældes en saa nedsættende Dom over Re-
formationstidens Videnskab og Lægekunst, saa er der
en Betragtning, der ganske uvilkaarligt gør sig gæl-
dende: »Lad Tidens Hjul rulle et Par Aarhundreder
frem, saa vil Nutidens Lægekunst vistnok blive værd-

sat paa samme Maade«. Tanken er særlig nærliggende hos Mennesker, der har været Vidne til moderne Lægekunsts Ufuldkommenhed. Den er imidlertid ikke rigtig; der er en Væsensforskel mellem vor Tids og Reformationstidens Lægevidenskab.

De gamle Grækere, hvis Anskuelse holdtes saa højt i Ære, mente, at de alene ved dybsindig Tænkning — højst i Forbindelse med faatallige og utilstrækkelige Iagttagelser — kunde naa til Klarhed over det menneskelige Legemes Funktioner, Sygdommens Væsen, Natur og Behandling. Det samme var iøvrigt Tilfældet i andre Kulturer end den europæiske. Flere Tusinde Aar før Kristus skabte kinesiske Lærde en spekulativ Lægevidenskab, der fremdeles dyrkes af de fleste kinesiske Læger, og paa samme Maade gik det i Indien, hvor man i Nutiden — under Paavirkning af den nationalistiske Begejstring — søger at puste nyt Liv i den ældgamle, saakaldte avehuriske Lære om Lægekunst med dens utallige Fantasterier.

Man kan imidlertid ikke gennem nok saa dybsindig Tænken naa frem til lægevidenskabelige Sandheder. Virkelig Viden erhverves kun ved yderst talrige, nøjagtige og kritisk bedømte Undersøgelser og Iagttagelser og frem for alt kun ved at benytte de eksakte Naturvidenskaber som Kemi, Fysik og Biologi, d. v. s. Læren om levende Væsner. Moderne Lægevidenskab bliver derfor »anvendt Naturvidenskab« — i Modsætning til Reformationstidens, hvis Grundlag i Hovedsagen var Spekulation — og derfor vil de opnaaede Resultater ogsaa i Fremtiden kunne staa for Kritik.

Selv om mange af de Kure, der anvendtes paa Reformationstiden, var uvirksomme — ja i visse Tilfælde skadelige — skal hermed ikke være sagt, at der ikke ogsaa blev ydet god og virksom Lægehjælp.

Der fandtes en Del rigtige Iagttagelser om Medikamenteres Virkning i forskellige Sygdomsformer. Men tillige gjorde Datidens Læger Gavn paa en ganske særlig Maade, som de ikke selv havde Klarhed over. Det lyder saare ejendommeligt, men er ikke desto mindre rigtigt.

Lærdom var højt anset, og en Læge, der gennem et Dusin Aar eller mere havde øst af Lærdomskilderne hjemme og ude, havde særdeles gode Betingelser for at virke imponerende paa Patienten og øve en kraftig Suggestion.

Vi maa — tvungne af sikre Kendsgerninger — tillægge Suggestionen overmaade stor Betydning. Spørgsmaalet drejer sig kun om Grænserne for dens Magt. Der er ingen Tvivl om, at man kan paavirke en Hjerne saaledes, at den mindre klart og skarpt opfatter Paavirkninger, der normalt volder Smerter, Ildebefindende og lignende, og herved faar Patienten Følelse af en mere eller mindre betydelig Bedring. Naar de foreliggende Sygdomsytringer helt eller for Størstedelen er af aandelig Natur — som Tilfældet er ved den ejendommelige Nerve-Sindssygdom, vi kalder Hysteri — kan Suggestionen bringe dem til at svinde paa ganske kort Tid, og i hvert Fald for den Ukyndige synes Helbredelsen ofte ganske mirakuløs. Talrige hysteriske Lamheder er pludselig forsvundne under den voldsomme Suggestion, der praktiseres i Lourdes. Der ses imidlertid stundom Tilfælde, hvor det synes, som om denne Forklaring ikke er fyldestgørende, hvor man fristes til at antage, at Suggestionen har udøvet en virkelig helbredende Virkning paa de sygelige, saa kaldte organiske Forandringer i det menneskelige Legeme. Nogen som helst Forklaring kan ikke gives — blandt andet fordi vi staar lige saa uforstaaende som de Mennesker, der først begyndte at tænke over Tilværelsens Gaa-

der, overfor det gamle, men evigt unge, saa uendeligt vigtige Spørgsmaal om Forholdet mellem Legeme og Sjæl, materielle og aandelige Livsytringer. En enkelt Iagttagelse kan maaske kaste et svagt og flakkende Lys over Problemet.

Hos unge Kvinder med hysterisk-religiøs Sindssyge har man, efter flere Timers Bøn i Ekstase, fundet Blodudtrædninger paa Hænder og Fødder svarende til Naglesaarene hos den Korsfæstede. En utvivlsom sygelig, organisk Forandring — Blødninger — er i disse Tilfælde fremkaldt ved en aandelig Paavirkning — Selvsuggestion — og Tanken om, at en sjælelig Indvirkning kan være helbredende, bliver da maaske herved mindre absurd.

Naar Lægerne i Reformationens og det følgende Aarhundrede vitterlig gjorde ringe Gavn, var Aarsagen ikke blot Kunstens lave Standard, men ogsaa deres for os næsten forbløffende Faatallighed.

Anno 1526 foreslog Frederik den Anden, at der skulde ansættes en Læge i hvert Stift. Tanken tiltalte det høje Rigsraad, men yderlig økonomisk som det var, vilde det ikke ofre en Skilling paa dens Gennemførelse. Ogsaa Christian den Tredie var stemt for, at der i hvert Stift skulde ansættes »en lærder og forfaren Læge«. Det viste sig imidlertid ugørligt. Paa hans Tid fandtes uden for København Læger i Odense, Viborg og Bergen — i sidstnævnte By var Lægen, Jens Pedersen Skjelderup, dog tillige Biskop! Under Frederik den Andens Regering var der — udenfor Hovedstaden — Læger i Roskilde, Odense, Viborg og Ribe. I sidste By virkede Hans Lauridsen (Johannes Laurentius Amerinus), hvis anden Hustru, Ellen, var Datter af Odensebiskoppen Jakob Madsen den Ældre. Han var tillige en af Tidens mest skattede Poeter. I Skaane praktiserede en

Læge i Malmø; i Norge var der Læger i Oslo og Bergen. Først i Slutningen af Christian den Fjertes Regering gik de tvende før nævnte Kongers Ønske om en Læge i hvert Stift delvis i Opfyldelse. Under den store Pest 1710—11 var der femtenseksten Læger i København.

Dette yderst ringe Antal Læger kunde selvfølgelig ikke tilfredsstille Patienternes Trang til Hjælp; denne er imidlertid meget stærk og levende hos saa at sige alle af Sygdom angrebne, og disse søgte den derfor hos Mennesker uden for Lægestanden.

Den historiske Udvikling havde ført til i vore Øjne ejendommelige Forhold. De egentlige Læger gav sig kun af med, hvad vi nu kalder »indre« eller »medicinske« Sygdomme. Saar og andre Beskadigelser samt udvendige Lidelser behandledes af Barberere eller — som de kaldtes — »Bartskærere«. Disse udførte ogsaa de af Lægerne saa hyppigt ordinerede Kopsætninger og Aareladninger. Uddannelsen var lang og grundig. I Følge Lavsskraaen af en og tyvende August 1577 skulde Svenden efter flere Aars Tjeneste herhjemme rejse ikke mindre end fire Aar i Udlandet.

Mellem Lægen og Bartskæreren var der en svimlende Afstand. Ikke blot udi egen Indbildning, men ogsaa i det almindelige Omdømme var den i Latinen kyndige Læge en højlærd og meget fin Personage, Bartskæreren kun en simpel, ulærd Haandværker. Han maatte ikke foreskrive Medicin til indvendig Brug — en Undtagelse blev der dog gjort med de saakaldte »Vunddrikke«, som man troede kunde bringe et Saar til at læge hurtigt. De jævnlig forekommende Stridigheder mellem Læger og Bartskærere tyder dog paa, at Befolkningen ofte søgte disse sidste ved indvendige Sygdomme.

»Kloge Koner og Mænd« havde en vid Arbejds-

mark — hvad saa vist ikke kan undre. Siden hine svundne Tider er den almindelige Oplysning jo stærket mægtigt, og det gælder ogsaa Interessen for populær Medicin. Til Trods herfor ser vi Høje og Lave strømme til de »Kloge« — unægtelig en slem Plet paa det moderne Kulturliv. Forklaringen ligger vel dels i Suggestionens betydelige Virkning, dels i de — som tidligere fremhævet — store Vanskeligheder, der er forbundet med at anstille korrekte Iagttagelser og tyde dem paa rette Vis, dels endelig i den fra gammel Tid bestaaende Forbindelse mellem Sygdom og Mystik.

Paa Reformationstiden — samt ogsaa før og efter — optraadte Kvaksalveriet under meget krasse Former. I høj Grad uappetitlige var de saakaldte »Landfarere«, der drog rundt paa Markeder og falbød deres mirakuløse Lægemidler paa markskrigersk Maade. Meget farlige var de »kirurgiske« Kvaksalvere som Stærstikkere, Sten- og Broksmidere. Navnlig de sidste maa nødvendigvis have befordret en hel Del Medmennesker for tidligt over i en anden Verden.

Mange Syge søgte Raad og Hjælp i trykte Lægebøger. Aar 1533 udgav Chr. Pedersen: »En nøttelig lægebog faar Fattige og Rige«, og det følgende Aar: »Om Urtevand til ath lege alle horde Sotter och Sjugdomme, Bulde, Blegne, Pestilenz«. Endnu mere bekendte var Malmøborgeren Henrik Smids Lægebøger, hvoraf der udkom en samlet Udgave 1577.

Rent praktiske Forhold gjorde det ofte umuligt at faa Hjælp af en videnskabelig uddannet Læge; tillige var hermed forbunden en stor Ulempe: Den var meget kostbar. I Betragtning af Pengenes store Købeevne og de økonomiske Forhold i det hele var Taksterne høje. I Forordning af 1619 fastsattes for første Besøg en halv Rigsdaler, for følgende een til halvanden Rigsort. Der skulde gives fri Befordring,

og for hver Mil fra Lægens Bolig ydedes tre Rigsort. Disse Beløb var imidlertid Minimumstakster, idet der tilføjes: »Dog hues got Folck Medici Flid oc Villighed ydermere met betencke ville, er deris gode Villie oc Discretion fri hiemstellet oc uforment«. I Forordningen af 1672 understreges yderligere, at Taksterne er minimale.

Der foreligger talrige Vidnesbyrd om, at Befolkningen havde stor Vanskelighed ved at udrede de høje Honorarer. I Fortalen til en af Chr. Pedersens Bøger skriver han, at den blandt andet er bestemt »for dem, der ikke formaar at give Læger store Pendinge«. Og faktisk var det kun de Rige og Velhavende, der søgte de egentlige Læger. Myndighederne havde utvivlsomt Blikket aabent for det uheldige i dette Forhold. I Forordningen af 1619 hedder det saaledes: »At Lægerne undertiden nægte fattige Trængende deres Hjælp, og at mange Syge frygte at kalde Lægerne, fordi de ikke vide, hvorledes de skulle betale dem«. I Forordningen af 1672 hedder det endnu skarpere: »Med de Fattige, som ikke formaa at betale, skal de, eftersom deres Bestillinger og Ed udkræver, sig forholde og ingen fattig Nødlidende deres Hjælp vægre eller forsage«.

Disse Formaninger har dog neppe frugtet syndersligt. Meget talende er et Brev fra Prins Christians Livlæge, den indvandrede Tysker Henrik Køster, der skriver til Professor Ole Worm (født 1588, død 1654): »Menigmands Vilkaar er ikke saadan i disse Egne (Lolland-Falster), at de kunne føde en Læge, og enhver Sygdom helbreder de alene med Rostockerøl«. Karakteristisk er det ogsaa, at en Læge, der behandler fattige Syge, roses i meget stærke Udtryk. Det var saaledes Tilfældet med Livlæge Matthias Iacobæus.

At Lægerne krævede og modtog betydelige Hono-

rarer fremgaar ogsaa af det historiske Faktum, at adskillige samlede betydelige Formuer — og det til Trods for, at de begyndte deres Virksomhed i en forholdsvis meget sen Alder.

Som tidligere nævnt krævede Skik og Brug, at velhavende Mænd betænkte de Fattige og velgørende Institutioner i deres Testamente. Det var ogsaa Tilfældet med Livlæge Matthias Iacobæus og hans yngre Broder, Oluf Jacobsen (Olaus Iacobæus) og ligeledes med Lægerne Professor Jens Iacobæus og Matthias Iacobæus den Yngre. Andre Læger kunde dog disponere over betydeligt større Summer. Lægefamilien Foss stiftede et endnu eksisterende Legat, Ole Borch (født 1626, død 1690) det bekendte Kollegium, samtidigt med at han borttestamenterede betydelige Summer til Familiemedlemmer, Skoler og andre Institutioner. Adskillige Læger erhvervede Herregaarde. Matthias Iacobæus den Yngre købte saaledes det gamle Herresæde Vanaas, medens hans mere bekendte Broder, Holger Iacobæus, maatte nøjes med Lystgaarden Veddeløf. Familien Foss ejede flere jyske Herregaarde. Lægen Niels Benzon (født 1609, død 1674), der praktiserede i Aalborg, efterlod sig tre Herregaarde: Vaar, Korsøgaard og Bjørnkær.

Lægernes gode økonomiske Stilling taler — i Forbindelse med andre historiske Oplysninger — bestemt imod, at de i større Udstrækning gav ubemidlede Patienter gratis Behandling — hvad jo dog er almindeligt i vor Tid. Ogsaa paa et andet Punkt var deres Moral forskellig fra deres Nutidskolleger.

Naar en af de voldsomme Epidemier, f. Eks. af Pest, brød løs, skulde man jo vente, at Lægerne efter bedste Evne hjalp den i høj Grad nødstedte Befolkning. Det var imidlertid ikke Tilfældet. Lægen gav nogle skriftlige Anvisninger om, hvorledes Klienterne bedst skulde beskytte sig mod Angreb af

den herskende Farsot samt Raad om den hensigtsmæssigste Behandling og søgte saa skyndsomt Redning ved Flugt. Og saaledes handlede selv meget fremragende Medlemmer af Standen. Under Pesten 1625 opholdt Caspar Bartholin sig, sammen med sin Hustru Anna og sin Svigerfader Professor Thomas Fincke, i Roskilde. Under dette Ophold i Landets tidligere Hovedstad fødtes Sønnen Rasmus Bartholin. Slægtens berømteste Medlem, Thomas Bartholin — Professor Holger Iacobæus' Svigerfader — havde 1654 meget travlt med at komme af med Stillingen som Universitetets Rektor og saa forsvinde fra det pestsmittede København. Ligeftrem Opsigt vakte det, naar en Læge blev paa sin Post under svære Epidemier. Det fremhæves saaledes, at Ole Worm deltog i Arbejdet under Epidemierne 1619, 1637, 1644 og 1654. Aar 1625 var han dog med andre lærde, men ikke modige Sjæle i Roskilde, der synes at have været et særlig yndet Tilflugtssted.

Mærkelig nok fordømte den offentlige Mening ingenlunde Lægernes Handlemaade, og den godkendtes ogsaa af Myndighederne. Forordningen af 1619 fremhæver udtrykkeligt, at Lægerne i »Pesttid og Dysenteritid« var fritagne for at besøge de Syge. Kunde de bevæges dertil ved Hjælp af Penge, stod det dem frit. I Recessen af 1672 fritages Lægerne vel ikke udtrykkeligt, men det paalægges dem heller ikke at arbejde i deres Kald under Epidemier.

Nogen Hjælp skulde den meget ilde stedte Befolkning dog have, og Myndighederne tog derfor deres Tilflugt til de under normale Forhold just ikke højt vurderede Bartskeerere. Aar 1643 bestemtes, at der skulde ansættes »en god og velforfaren Pestmester«. Han skulde lønnes godt, behandle de Fattige gratis, medens han maatte tage Betaling af de Velhavende. Han skulde følge de Raad, som Medici gav, og sam-

men med Apotekeren sørge for »gode Præservativer og Røgelse mod forgiftig Luft«.

Denne ganske korte Skitse af Lægevidenskaben og Lægekunstens Stilling i det femtende og sekstende Aarhundrede viser, at de egentlige Læger kun ydede den af akutte og kroniske Sygdomme hjemsøgte Befolkning en sparsom og ikke særlig værdifuld Hjælp. Først da der var skabt en Lægevidenskab, hvis Grundlag er de eksakte Naturvidenskaber, ikke mere eller mindre fantastisk Spekulation, lykkedes det at indskrænke de frygtelige Epidemier, forlænge Menneskets gennemsnitlige Levealder og — sidst, men ikke mindst — mildne Lidelserne særlig ved de kroniske Sygdomme. Altid noget! Selv om Ufuldkommenhed fremdeles er Lægekunstens mest fremtrædende Karaktermærke.

Adskillige Medlemmer af Familien Iacobæus var Læger, saaledes den i Litteraturen saa hyppigt nævnte Professor Holger Iacobæus. Det omtales specielt, at han sammen med Henrik a Moinichen og Johannes Eichel behandlede sin Broder Professor Jens Iacobæus under dennes sidste Sygdom i 1698. Han var dog sikkert mere Universitetslærer, Forsker og Forfatter end praktisk Læge. I hans »Optegnelser til mit Livs Historie« omtaler han slet ikke sin Lægevirksomhed.

To af hans ældre Brødre var ligeledes Læger.

Matthias Iacobæus (den Yngre) fødtes første Maj 1637 i Aarhus. Blev Student 1656 og valgte Professor Rasmus Vinding til sin private Lærer. Deltog i Forsvaret af København 1659. Studerede i Leyden, Oxford, Paris og flere franske Byer. 1664 blev han Professor i Historie og Geografi, 1668 i Græsk, senere i Medicin. Han døde 1688 og blev begravet i Trinitatis Kirke. Den femtende Oktober 1684 ægtede han Borgmesterdatteren Anne Schrøder fra Roskilde.

Jens Iacobæus fødtes seks og tyvende Juli 1646 i Aarhus. Blev Student 1666 og fik selve Thomas Bartholin til Privatlærer. Studerede særlig i Oxford, hvor han 1674 kreeredes til Doktor af Sir Thomas Hyde. 1680 vendte Jens Iacobæus, der

altid havde lidt af Hjemve, tilbage til Danmark og begyndte at praktisere som Læge. 1683 blev han Professor i Medicin og Medlem af Konsistorium. Efter lang Tids Svagelighed døde han 1698. Den sjette August 1677 ægtede han Sir Henry Eglintons Datter Dorothy.

Udover de tørre biografiske Fakta ved vi kun lidt om de to nævnte Medlemmer af Slægten. De synes at have ydet saare lidet som Lærere og Videnskabsmænd, og det er sikkert den nære Forbindelse med den ved Universitetet næsten almægtige Familie Bartholin, der har banet dem Vej til Professoraterne.

Meget lidt ved vi ogsaa om *Oluf Jacobsen (Olaus Jacobæus)*, der fødtes 1588 som yngste Søn af Odensebiskoppen Jacob Madsen den Ældre. Han rejste meget i Udlandet, blev 1625 immatrikuleret ved Universitetet i Padua, hvor han vistnok ogsaa blev Doktor. Han nedsatte sig i Odense — Aars-tallet er usikkert, men ligger mellem 1625 og 1630. Han døde 1638 — paa Trods af Tidens Anskuelse som Pebersvend.

Langt fyldigere Oplysninger foreligger om Oluf Jacobsens ældre Broder *Matthias Jacobæus*.

Et gammelt Aktstykke (trykt i: Rørdams historiske Samlinger og Studier Bd. III) begynder, som følger:

»Doctor Matthiis Liff och Leffnet belangendes fød till Werden Aar efter Guds Byrd 1569 7de Augusti aff hederlige och fornemme Forældre. Hans Fader waar den hederlige och hoylerte, nu salig med Gud, Jacob Madsønn, daa Sogneprest till Domkirken i Ribe och siden Biskop over Fyens Stift.« o. s. v.

Kun fire Aar gammel blev han sat i Ribe Latinskole, hvor han blev til det attende Aar og fik Undervisning af »fornemme og lærde Folk som Mag. Peder Heggelund, Mag. Niels Williamson og Mag. Matts. Pors.«

Efter at have afsluttet sine Studier ved Københavns Universitet rejste han i en lang Aarrække i Udlandet — dels alene dels i Selskab med forskellige unge Adelsmænd — og besøgte mange Byer i Tyskland, Schweiz, Holland, Frankrig og Italien. Særlig opholdt han sig dog i Padua, hvis Lægeskole den Gang var berømt. Aar 1599 vendte han tilbage til Danmark og tog 1600 Ophold i Aarhus »for at lade sig til Gottfolckis Tjeneste bruge«.

Den to og tyvende November 1601 ægtede han Aarhusbiskoppen Jens Giødesens Datter Ingeborg, der blev Moder til otte Børn.

Anno 1613 tilbød Kansler Johan Friis til Borreby Matthias Iacobæus Stillingen som Professor i Medicin ved Universitetet, som han dog afslog under Henvisning til, at han her i Landet havde »en driffvende Praxis hos Ædell och Uædell.« Aåret efter lod han sig dog overtale til at modtage Stillingen som Livlæge hos Christian den Fjerde og virkede i denne fremskudte Post til ellefte Juni 1620. Samtidigt med Afskedigelsen blev han udnævnt til Domherre i Aarhus, hvor han virkede til sin Død femtende Maj 1636.

Der foreligger kun faa og spredte Oplysninger om Matthias Iacobæus' aandelige Egenskaber og Karakter; tilsammen giver de dog et klart og tydeligt Billede af en ualmindelig dygtig og god Mand. Af samtlige mere kendte Medlemmer af den Slægt, hvis Efternavn han skabte, er han uden Tvivl den mest sympatiske Personlighed.

Under et første Ophold i Padua 1594 blev han valgt til Consiliarius for den tyske Nation. Under et andet Ophold blev han tre og tyvende Juli 1598 højtideligt udnævnt i Guvernørens Palads til Universitetets Prorektor og Syndicus. I denne Stilling gjorde han saa fortrinlig Fyldest, at der i Domkirken indsatte en Ærestavle til Minde om hans Virksomhed. Men tillige udfægtede han paa Universitetets Vegne en heftig Strid med Jesuitterne, der endte med, at Venedigs Fyrste og Raad forviste dem fra Republikens Omraade.

Denne lille, historiske Episode fortjener at fremhæves. I vor nationalistisk prægede Tid vilde en fremmed Statsborger umuligt kunne opnaa en saa fremskudt Stilling, at han kom til at lede vigtige politiske Forhandlinger — og alt hvad der vedrørte Religionen og Kirkens Anliggender, tillagde man jo stor Be-

tydning. Og selv i hine Tider, hvor de Lærde dannede et Slags internationalt Broderskab, tør man gaa ud fra, at kun en særlig fremragende Personlighed blev valgt til den Rolle, som Matthias Iacobæus spillede i den skarpe Kamp mod Jesuitterne.

Under Tredivaarskrigen blev Jylland — efter Christian den Fjerdes uheldige Deltagelse i den store Kamp — oversvømmet af Tillys og Wallensteins vilde Skarer. Under disse fortvivlede Forhold skal Matthias Iacobæus have gjort Aarhus store Tjenester ved den Indflydelse, han udøvede paa de fjendtlige Befalingsmænd. Ogsaa dette Træk viser en Mand med fremragende personlige Egenskaber; thi faktisk kunde han jo kun kæmpe med vel talte, indtrængende Ord, der ofte nok er et stumt Vaaben overfor den raa Vold.

Forfængelig og ærgerrig var han sikkerlig ikke; i saa Fald havde han utvivlsomt modtaget det ham tilbudte Professorat og heller ikke efter relativt faa Aars Forløb opgivet den indflydelsesrige Stilling som Kongens Livlæge. Han skiltes fredeligt og i Venskab fra sine høje Klienter, og baade Kongen og hans Søn benyttede efter hans Afsked enhver Lejlighed til at indhente hans Raad.

Matthias Iacobæus delte i høj Grad Tidens Fromhed. Hver Dag holdt han Husandagt i sit Hjem, ligesom han oversatte flere fremmede Salmer, som han var kommen til at holde af i de mange Udlændigheds Aar. Oversættelserne er imidlertid uden Undtagelse gaaet tabt. I meget stærke Ord roses hans Forhold overfor fattige Patienter, som han hyppigt behandlede uden Vederlag.

Han var ikke Forfatter og efterlod sig kun en enkelt trykt Afhandling, en Tale ved Martin Benzons og Maria Bøgvads Bryllup. Der er bevaret et Par Breve fra hans Haand, hvoraf eet ikke er uden Inter-

esse, fordi det bidrager til at belyse Brevskriverens Karakter.

Det er stilet til Kansleren Christian Friis til Kroge-
rup og skrevet i Anledning af en Klage fra Kapellan
Lauritz Pedersøn, der ønskede at forbedre sin økono-
miske Stilling med Indkomsterne af et Prælatur, der
i sin Tid var skænket Livlæge Matthias Iacobæus.
Brevet er selvfølgelig affattet med stor Høflighed, og
han benytter ogsaa Lejligheden til at anbefale sin
Søn til den mægtige Adelsmands Bevaagenhed, men
kan ikke kaldes særlig krybende eller underdanigt.
Han træder kraftigt i Skranken for sin Ret til at
nyde Indtægterne af det omstridte Præbende og
fremhæver stærkt, at det var givet ham som Beløn-
ning for Lægegerningen ved Hove; men han bruger
ingen af de vredagtige Udtryk og heftige Skældsord,
der var en almindelig, men noget tvivlsom Pryd for
den Tids utrykte og trykte Afhandlinger og Skrivel-
ser — i ganske særlig Grad fremtrædende i de teolo-
giske Stridsskrifter. Og disse maadeholdne Udtryk
samt den fuldstændige Mangel paa Personligheder er
der saa meget mere Grund til at fremhæve, som be-
meldte Lauritz Pedersøn unægtelig havde svage Si-
der, der nok kunde friste en Angriber. I sin Tid
havde Aarhus Byting for Voldssag og Overlast dømt
ham til at miste sin Hals, og Dommen var bleven
stadfæstet af Viborg Landsret. Han blev imidlertid
benaadet af Kongen og fik — efter Anbefaling af
Biskop Jesper Brochmand — Ansættelse i Vejlbj,
der hørte til Matthias Iacobæus' Prælatur. En tidligere
dødsdømt Kapellan er unægtelig et Samfundsfæno-
men, der skarpt fremhæver Forskellen mellem hine
svundne Tider og Nutidens Synsmaade, understreger
de meget divergerende Anskuelse om de Egenska-
ber og Kvalifikationer, der med Rette kan kræves
hos Kirkens Tjenere.

DØD OG BEGRAVELSE

Vore Forfædre, der levede i det sekstende og syttende Aarhundrede, døde — man fristes til at sige selvfølgelig — paa samme Maade som Nutidens Mennesker. De spæde Børn havde den Fordel, at Mødrene baade vilde og kunde ernære dem paa naturmæssig Maade; men paa den anden Side mødte de straks ved deres Indtræden i Livet meget slette hygiejniske Forhold, og Kundskab om den rette Behandling saavel af sunde som af syge Børn var saare mangelfuld. Hertil kom saa de meget hyppige, udbredte og farlige Smitsoter — i første Række Børnekopperne. Den uundgaaelige Følge var, at svagelig anlagte Børn som Regel bukkede under i meget ung Alder, og saare mange Mennesker maatte sige Verden Farvel ganske kort Tid efter at have begyndt deres jordiske Tilværelse — Forhold, der nu heldigvis har bedret sig.

Men gik end Datidens Mennesker bort under væsentlig samme Sygdomsytringer som vor Tids, saa var de ydre Omgivelser, Rammerne om Dødslejet, meget forskellige. Nu er kun de allernærmeste til Stede. Ofte sidder en Sygeplejerske — en i hine Tider ukendt Fremtoning — ved den Døendes Side, visker den perlende Sved af hans Pande, væder de tørre Læber og holder jævnlig hans Haand i sin — hvad der synes at virke beroligende i Tilfælde, hvor der endnu findes Rester af Bevidsthedsliv. Frem for

alt kræves Ro i Værelset, hvor den absolut sidste Akt i Tilværelsen udspilles. Trampende Fodtrin, Smækken med Døre og højroset Tale er ganske banlyste.

Anderledes paa Reformationstiden. Naar det rygtedes, at det led mod Slutningen af kendt Mand eller Kvindes Liv, strømmede Slægtninge og Venner til. Om Dødslejet flokkedes en Skare Mennesker i det ofte lille Værelse, og blandt disse spillede Præsten en fremtrædende Rolle. Han indskrænkede sig ikke til at give den Døende Alterens Sakramente, men holdt kortere og længere Prædikener, sang for i de Salmer — ofte lange og mange — der blev sungne af Forsamlingen, oplæste Stykker af Biblen samt bad for og med den Døende. Denne skulde saa længe som muligt tage aktiv Del i Andagtsøvelserne, hans svage og rystende Stemme gøre sig gældende i den fuldttonende Salmesang. Endvidere maatte han svare paa Præstens indtrængende Spørgsmaal, ja selv efter, at han havde mistet Taleevnen, skulde han ved Bevægelser af Hovedet eller Haandtryk give sin Mening til Kende.

Frem for alt tilstræbtes, at den Døende bekræftede sin Daabspagt og bekendte sin Tro. Thi i Følge Luthers Lære var Troen det eneste saliggørende, og døde et Menneske umiddelbart efter Bekendelse af den rigtige Tro, fik han et i Ordets egentlige Forstand saligt Endeligt. Ikke sjældent fremhævede Præsten i sin Ligtale med en vis Stolthedsfølelse, at dette Krav til en kristelig Død var sket Fyldest under hans Vejledning.

De religiøse Oprin ved vore Forfædres Dødslejer lader sig vanskeligt forsvare, naar de bedømmes fra et lægeligt-humant Synspunkt.

Et Navn, en Benævnelse er jo kun et Ord, og man skal ikke lægge for megen Vægt paa Ord. Men helt

uden Betydning er de ikke. Til Ordet Hysteri — det lægevidenskabelige Navn paa en meget ejendommeligt Nerve-Sindssygdom — knytter der sig, for at nævne et slaaende Eksempel paa et Ords Betydning, saa mange urigtige Anskuelse, at en Mand, der kunde faa dette Navn banlyst, vilde indlægge sig stor Fortjeneste. Og noget lignende gælder Ordet: »Døds-kamp«. Ganske uvilkaarligt fremmaner det Tanken om noget haardt, uhyggeligt, lidelsesfuldt, og det er saare uheldigt, da vor Afsked med Livet — i hvert Fald i det ganske overvejende Antal Tilfælde — utvivlsomt er blid og smertefri.

Ved alle svære, akutte og kroniske Sygdomme optræder aandelige Sygdomsyttringer, om end med meget forskellig Styrke. Naar Sygdommen gaar mod Døden, bliver de sjælelige Forstyrrelser mere fremtrædende. Det gælder i første Række Forstandslivet. Evnen til at tænke klart og skarpt gaar tabt, Patienten giver ubestemte Oplysninger om sit Befindende, husker daarligt — hvad dog ikke hindrer, at enkelte, vigtige eller uvigtige, Episoder i hans tidligere Liv tegner sig paafaldende klart for hans sjælelige Øje. Et Skridt videre og Patienten bliver uklar, kan ikke kende sine Omgivelser, er — som man siger med et teknisk Udtryk — »desorienteret med Hensyn til Tid og Sted«.

Den samme Svækkelse undergaar Følelseslivet. Den Døende opfatter smertefrembringende Indtryk mindre skarpt og tydeligt, formaar heller ikke at føle stærk Sorg og Glæde. En kær Slægtning eller Ven, hvis Nærværelse paa et tidligere Stadium af Sygdommen var i høj Grad ønskeligt, gør et svagt og forbigaaende Indtryk. Mennesker, der har overstaaet yderlig svære Sygdomme, som har bragt dem lige til Dødsrigets Port, fortæller af og til, at de ikke nærede nogen Tvivl om, at de skulde dø, men alligevel ikke

følte mindste Angst, saa med Sløvhed og Ligegyldighed paa den forestaaende store Forandring. Hurtigere eller langsommere skrider Sjælelivets Opløsning frem, den Syge bliver bevidstløs og har saa fuldstændig mistet Evnen til at lide, legemligt og aandeligt.

Efter at Patienten — som man siger — »har tabt Bevidstheden«, vedbliver Hjertet at arbejde, ligesom Aandedrætsvirksomheden fortsættes i adskillige Timer, ja stundom i flere Dage, og denne Sjælens Død før Legemets, de aandelige Funktioners Svigten før de legemlige, gør det berettiget at sammenligne Dødens Indtræden med en Ild, der langsommere eller hurtigere udslukkes og banlyse det vildledende Navn »Dødskamp«, der bør erstattes af det af Lægevidenskaben benyttede: »Agone«. Og selvfølgelig bør intet ske, der kan holde det svigtende Sjæleliv oppe, alt gøres for at det paa normal Maade kan svinde, før Legemet dør. Det er derfor rigtigt, naar vi kræver absolut Ro i Dødsværelset, medens vore Forfædres Fremfærd var forkastelig, i hvert Fald i nogle Tilfælde gjorde Døden lidelsesfuld. Hos svært angrebne Feberpatienter med stærkt omtaaget Bevidsthed kan man jævnlig ved klar og bestemt Tiltale — Spørgsmaal eller Opfordringer — ligesom kalde et nogenlunde klart Sjæleliv frem af Febervildelserne, selv om den Syge sædvanlig hurtigt glider tilbage i Uklarheden. Og noget lignende kan utvivlsomt ske, naar Sløringen af Bevidsthedslivet skyldes den sig nærmende Død.

Sædvanlig ligger den Døende, der kun har svage Rester af Sjæleliv tilbage, stille og roligt. Stundom kan man dog se ham kaste sig uroligt frem og tilbage i Sengen, fægte med Arme og Ben og høre ham klage mere eller mindre højlydt. Men heller ikke i disse Tilfælde er der stærkere Lidelser, højst kun en Følelse af Ubehag. Tilstanden kan sammenstilles med den, man ser hos Mennesker med meget urolige Drømme.

Delvis af Hensyn til Omgivelserne, hvis Nerver paa virkes meget uheldigt ved at være Vidne til en lang og urolig Agone, fristes man til at give en beroligende Indsprøjtning af Morfin eller Opium. Den har imidlertid kun saare ringe Effekt, fordi det virksomme Stof, paa Grund af det daarlige Blodomløb, ikke opsuges; bedre virker utvivlsomt en Morfinindsprøjtning direkte i Blodet (Forf.: Fra Lægevidenskabens Overdrev).

Vore Forfædres principielt uheldige Behandling af deres døende Medmennesker blev saa vist ikke mere tiltalende ved Indholdet af de Salmer, som blev sungne i Sygeværrelset — adskillige Prædikener var sandsynligvis af samme Kvalitet. En enkelt Prøve turde være tilstrækkelig — om Indhold eller Form er mest grundopvækkende kan omdisputeres:

»Den evige Ild skulle I nu faa,
Med grumme Djævle, som her nu staa,
Forbandede skulde I vorde.
Jeg vil Eder med Retsvisheden slaa.«

o. s. v. i mange Vers.

Den katolske Kirke betragtede et Lig som noget urent, der snarest skulde skjules i Jordens Skød. Begravelsen fandt derfor som Regel Sted Dagen efter, at et Menneske var afgaaet ved Døden. Ogsaa efter Reformationens Indførelse fulgte Menigmand i lange Tider denne gamle Skik. Men snart begyndte Medlemmerne af Adelstanden, der efter Døden blev til »for nemme Lig« i Modsætning til »gemene Lig«, at lade hengaa længere Tid mellem Død og Begravelse. De to Konger, der indførte Reformationen, lagde for. Christian den Tredie døde Nytaarsdag 1559 paa Koldinghus og begravedes i St. Knuds Kirke i Odense trettende Februar. Gustaf Vasa døde ni og tyvende September 1560, men blev først begravet attende December. For nemme Adelsmænd blev ofte begravede flere Uger ef-

ter Døden, ja maatte stundom vente et Fjerdingaar paa den sidste Højtidelighed. Øvrigheden søgte at modarbejde denne Uskik. I en Forordning af 1602 befaledes, at intet adeligt Lig maatte henstaa mere end to Uger, 1632 tillod Regeringen dog et Tidsrum af tre Uger. Men Bestemmelserne overtraadtes atter og atter — paa samme Maade som Regeringens mange Forordninger mod Luksus. Thi det var et yderst levende Ønske, at Jordefærden skulde bivaanes af en talrig Sørge-skare og fejres med Pomp og Pragt. Og Forberedelserne hertil krævede selvfølgelig Tid. Ofte skulde der jo sendes Bud og Brev om Dødsfaldet og Begravelsen til Slægtninge, der boede i en langt borte liggende Del af Landet.

Som altid fulgte det høje Borgerskab de af Adlen knæsatte Skikke, og det galdt ikke mindst de lærde Slægter. Ogsaa deres Lig var jo »fornemme« og ikke »gemene« — Udtryk, der klinger saare ilde i vore Ører og daarligt forliges med det sande Ord, at Døden gør alle lige. De brugtes imidlertid ganske almindeligt og fuldstændigt officielt. Da Biskop *Jacob Madsen den Ældre* i Odense blev stedet til Hvile, fulgtes han blandt andet af tresindstyve Medlemmer af den fynske Adel, som altid havde sat stor Pris paa ham og hans nidkære Virksomhed. Utvivlsomt har det været nødvendigt at lægge Beslag paa mange Dage, naar der skulde sendes Indbydelse til saa mange Mennesker og give saa højfornemme Gæster en standsmæssig Beværtning.

Professor *Holger Jacobæus* døde attende Juni 1701. To Dage senere blev han bisat i Vor Frue Kirkes Kapel, men Begravelsen fandt først Sted trettede Juli. Hans Hustru, *Anna Margrethe Bartholin*, døde ottende Maj 1698, begravedes først sjette Juni. Naar det drejede sig om Børn, var Begravelsesfesten utvivlsomt mere beskeden, og Forberedelserne krævede kun faa

Dage. Professorens Datter — Oligera Anna Margrete Iacobæa — der fødtes kort efter Faderens Død — kom til Verden sekstende Juli 1701, døde første August og blev begravet sjette August.

Af tungt vejende praktiske Hensyn gjorde Øvrigheden sit bedste for, at Begraveshøjtideligheden fandt Sted tidligt paa Dagen. Var dette ikke Tilfældet, viste Erfaringen, at adskillige af Følget mødte stærkt berusede i Kirken. Særlig pinligt virkede det, naar Ligbærerne — ofte Afdødes Standsfæller — i den Grad havde mistet Herredømmet over deres Lemmer, at de tabte det »salig Lig« — det almindeligt benyttede Udtryk baade om fornemme og gemene Lig. I et Kongebrev af 1576 klages der over, »at en Part af Folket kommer drukne og fulde til Kirken og forholder dem fast uskikkelige med Bulder og Skrig, hvorved undertiden Gudstjenesten saa forhindres, at Præsterne med stor Nød kunne fuldgøre deres Befalinger.« I Christian den Fjerdes norske Kirkeordning af 1607 omtales som noget ikke usædvanligt, at de, »der skal føre Lig, drikke sig drukne, saa at de undertiden tabe dennem eller lader dennem slemmeligen falde.«

Det ansaas imidlertid som noget særlig fint at blive begravet sent paa Dagen, og Bestemmelserne om, at Højtideligheden skulde foregaa tidligt, hjalp derfor kun lidt. »Professor, Justitzraads Holger Iacobæus' salige Lig begravedes Klokken fem om Aftnen.« (J. Haltings Noter til Professor Holger Iacobæus' Optegnelser til mit Livs Historie). Hans Hustru stedtes til Hvile halvgaaen seks. En Tid var natlige Begravelser stærkt paa Mode.

Ligtoget bevægede sig fra Hjemmet til Kirken — særlig paa Landet ofte en lang og besværlig Vej. Det aabnedes af Skoledrenge — de saakaldte »Peblinge«, der dels skulde synge i Kirken, helst ogsaa under Transporten af Liget, dels holde de Lys, som i stor

Udstrækning brugtes til Illumination. Skoledrengenes Medvirken var saare velset; men med Betalingen var det skralt, og tilmed søgte Arvingerne jævnlig at unddrage sig deres Forpligtelser. Det kunde da hænde, at »Høreren«, der førte de syngende Peblinge, lagde Beslag paa Tæppet, der dækkede Liget, som et godt og brugeligt Pant.

Efter Skoledrengene kom Præsterne. Den fornemste Plads indtoges af den Gejstlige, der skulde holde Ligstalen — ved Begravelser af fornemme Adelsmænd som Regel en Biskop. Sammen med ham fulgte en større eller mindre Skare Præster, der havde faaet Indbydelse til at deltage i Ceremonien. De beværtedes rigeligt og fik stundom ogsaa en Gave, større eller mindre efter deres Anseelse. Tiden var nu en Gang Modstander af Lighedsprincippet — Ret og Skel skulde der være.

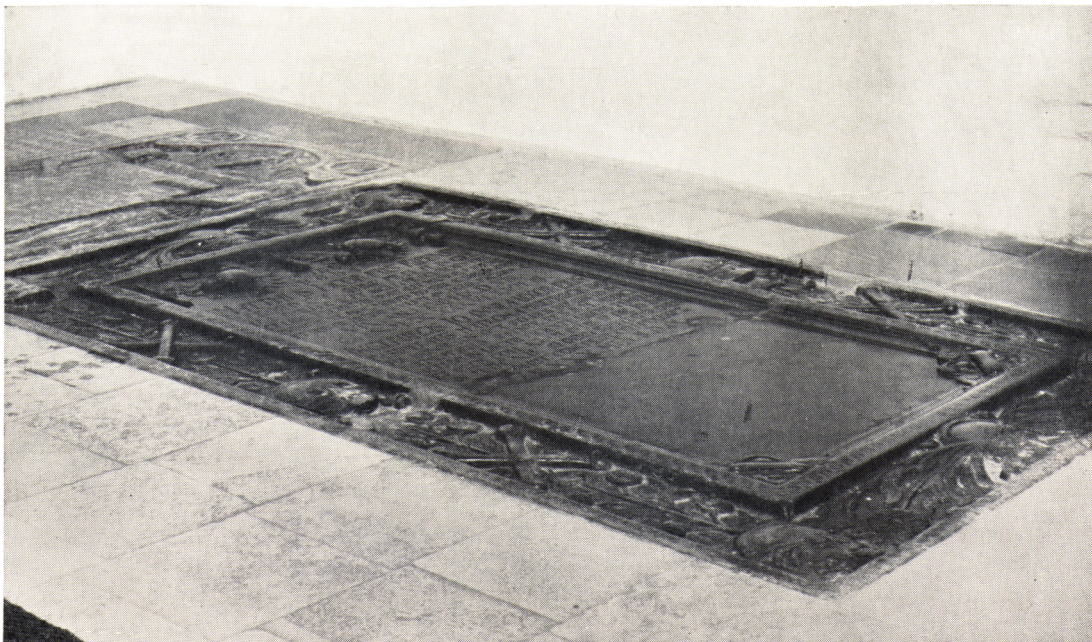
Umiddelbart efter Præsteskaren kom »Hovedpersonen: »Det salige Lig«, der var anbragt paa en Baare, der bares af Standsfæller. Fra noget over Midten af det sekstende Aarhundrede begyndte man dog at bruge Ligkister og Ligvogne. Herefter fulgte Slægtninge og Venner.

Medens der i den katolske Tid kun læstes en Messe for den Dødes Sjælefred, var Ligtalen den vigtigste af Begravelsesceremonierne paa Reformationstiden. Den var selvfølgelig opbyggelig; men naar det drejede sig om en Mand, der havde vundet Ære og Anseelse i Livet, saa krævedes en Omtale af i hvert Fald de vigtigste Begivenheder i hans Tilværelse. Adlen lagde ogsaa megen Vægt paa Omtale af hans Slægt og Slægtshistorie. For at Skildringen af Livshistorien blev fuldt korrekt og fyldig, var det ingenlunde sjældent, at en Mand skrev den før sin Død og lod den oplæse ved Begravelsen. Det var saaledes Tilfældet med Livslæge og Domherre *Matthias Iacobæus*, der blev begrav-

vet i Aarhus Domkirke, hvor hans Ligsten endnu ses. Stundom søgte en Mand, der maaske ikke stode paa sin stilistiske Færdighed, Hjælp hos Andre. I hvert Fald en Del af den Biografi, der oplæstes ved Dr. Niels Foss' Begravelse, var forfattet af Biskop Jacob Madsen den Yngre.

Hyppigt tog andre end Præsten Ordet ved Begravelser. Sædvanlig før den sidste Salme blev sunget, stod en af den Dødes nære Slægtninge eller særlig gode Venner op og — som man sagde — »skød hans Skudsmaal« d. v. s. holdt en Lovtale over hans gode Egenskaber og prisværdige Gerninger. En særlig Æresbevisning var det selvfølgelig, naar Ligtalen blev trykt. Den Første, der indførte denne Skik, som en Tid var meget almindelig, var vistnok den lærde Lolk Niels Hemmingsen. Navnlig i den lærde Verden forfattedes stundom et saa kaldt »Program« — et Skrift, der beskrev den Afdødes Liv og opfordrede til at vise ham den sidste Ære ved at bivaane hans Jordeførd.

Af stor Betydning for vore Forfædre i det sekstende og syttende Aarhundrede var Stedet, hvor den Døde sov den sidste Søvn. Selvmordere, Banlyste og Hedninger begravedes udenfor Kirkegaarden, i »Høj og heden Jord«. Paa Reformationstiden laa Kirkegaardene hen i meget forsømt Tilstand, og kun »gemene Lig« stedtes til Hvile i deres Jord. Enhver, der i Livet havde erhvervet en blot nogenlunde anseelig Stilling, higede af hele sin Sjæl efter at blive begravet i selve Kirken, uden Hensyn til, at de mange Gravsteder hygiejnisk set var saare uheldige, ligesom den stundom nødvendige hyppige Aabning af Gravstedet selvfølgelig maatte medføre store Ubehageligheder. Det brændende Ønske om at finde Hvile i Kirken skyldtes vel i første Række Forfængelighed, der paa Reforma-

Ligsten i Aarhus Domkirke over Livlæge Matthias Iacobæus.

tionstiden var en meget fremtrædende Egenskab; en noget uklar Følelse af, at den Døde, der laa begravet i Kirken, stod under dennes særlige Varetægt, spillede vistnok ogsaa en Rolle.

Fornemst var det selvfølgeligt, naar en Familie havde sit eget Begravelseskapel, og i det første Aarhundrede efter Reformationen lod mange adelige Kirkeejere opføre Kapeller i Landsbykirkerne til Brug for deres Familie. Naar Slægten Iacobæus' Stamfader, Vejles sjette Borgmester, Niels Jenssøn, opførte Trefoldighedens Kapel til Hvilested for sig, sin Hustru og deres Efterkommere, var han forud for mange Adelslægter og viste sig i Besiddelse af stærk Familiefølelse. Men kun hans Søn blev begravet i Kapellet, til Trods for at der i de følgende Slægtsled var adskillige kendte Navne. Kapellet's senere Skæbne viser forøvrigt, at død Mands Bestemmelser hyppigt tilsidesættes.

Den bekendte Vejleborgmester Clemens Sørensen (født 1573, død 1643) hævdede med stor Bestemthed, at han og hans Slægt havde Ret til at begraves i Trefoldighedens Kapel. Hans Ønske stødte vel paa Modstand hos Kirkeværgerne, men en Sum Penge klarede Sagen. Længe skulde den energiske Borgmesters Efterkommere dog ikke nyde Frugten af hans Anstregelser. Aar 1704 lagde Oberstlieutenant Kai de la Mare til Agersbøl Beslag paa Kapellet, hvor han selv og hans Hustruer: Catarina Elisabetha Sehested og Dorothea v. Buchwald stedtes til Hvile. Under en Ombygning af Kirken 1862 flyttedes Kisterne til det nordre Kapel, hvor der nu bag det Gitterværk, Oberstlieutenant de la Mare i sin Tid havde ladet udføre, findes adskillige Kister, uden at man har Rede paa, hvad hver enkelt indeholder (Vejle Bys Historie. Udgivet af Vejle Byraad ved V. C. Petersen 1927). Der findes iøvrigt ogsaa en aaben Kiste, som indeholder et kvindeligt Skelet, der blev fundet i en Mose en god Mils

Vej udenfor Vejle. Efter en — vistnok saare tvivlsom — Tradition skal Skelettet være Dronning Gunilds — den norske Kong Erik Blodøkses onde Hustru, der døde i Danmark.

Næst efter eget Kapel var Koret den fineste Plads, og derefter kom Hovedgangen — fornemst var Pladserne lige oppe ved Koret. De andre Dele af Kirken vurderedes langt lavere, men dog altid højere end udenfor dens Mure.

Den offentlige Mening gav egentlig kun Adelige og Kirkens Gejstlige Ret til at hvile i Koret, og hvad Præsterne angaar, var deres Rettigheder ikke altid uanfægtede. Hr. Niels Pedersen, Sognepræst i Nyborg, havde i levende Live udset sig en særlig fin Plads i Koret. Men Lensmanden Frantz Brokkenhuus mente, at den var altfor god til en Præst, og lod Liget anbringe et andet Sted i Kirken, hvad Sognepræstens Efterladte tog meget ilde op. Lensmanden fremhævede særlig, at der til Nyborg ofte kom Herrer og Fyrsters Sendebud og mærkelige Mænd. Sæt, at en af dem døde, maatte man dog have Koret frit til slige Folks Begravelse. Trods denne Argumentation, fuldt ud i Tidens Aand, gik det præstelige Lig dog til sidst af med Sejren.

At Biskopper havde ubetinget Ret til et Gravsted i Kirkens Kor, tør vel betragtes som en Selvfølge, og det vidner derfor om en vis Beskedenhed, naar Odensebiskoppen, *Jacob Madsen den Ældre*, ikke ønskede at begraves hverken i sin Bedstefaders Kapel eller i sin egen Kirkes Kor og ender sit mærkelige »Testamente« med følgende Ord:

»Saavidt min Begravelse er anrørende, begærer jeg ingen Pral eller Prang, men en christelig Begravelse og Lejersted øverst ved Søndersiden og Enden udenfor Koret i St. Knuds Kirke med en Ligsten med mit Navn og Embeds Vilkaar paa udhugget, og ingen Billeder

paa. Forhaaber jeg nyder mit Lejersted frit for min lange Tjeneste af min Gunstige Hr. Cantsler Wellb. Christian Friis til Borreby og Lensmand over St. Knuds Klosters Len, min Herre og Patron.

Her hviler Jacob Matzøn Weyle, som var Skole- mester i Ribe 2 Aar, Sognepræst til Domkirken ibidem 21 Aar. Blev kaldet af Højlovlig Konning Frederik til Fyens Stift Aar 1588 in Februario.«

Ogsaa hans Sønneson, Biskop i Aarhus, *Jacob Mad- sen den Yngre*, blev begravet udenfor Domkirkens Kor. »Efter sin egen Begering blev han nedsat i sin Morfader, Biskop Dr. Jens Giødesens Begravelse.« ... »Paa den syndre Pille næst ved Choret ses hans Monu- ment af Steen med hans og Hustrues Vaaben og Bil- lede«

Ligstenen, der dækkede Gravstedet, bar stundom kun en Indskrift med den Dødes Navn, Fødsels- og Dødsdag. Ofte fremhævedes dels de vigtigste Punkter i den Dødes Livshistorie, som Tilfældet var med Bi- skop Jacob Madsen den Ældre, dels ogsaa hans smuk- ke og lysende Egenskaber. Om Jacob Madsen den Yngre hedder det saaledes, at han udmærkede sig ved Fromhed, Lærdom, Troskab m. m. Som en særlig smuk Gravskrift omtales den, som Historikeren, Professor Stephanus i Sorø, satte over sin unge Hustru, Anna Iacobæa — Datter af Livlæge Matthias Iacobæus. Hun døde to og tyve Aar gammel efter halvandet Aars Ægteskab.

Meget ofte maatte Kunsten yde sit Bidrag til Grav- stedernes Udsmykning. Paa den »syndre Pille næst Choret« ses ogsaa i Nutiden Billederne af Jacob Mad- sen den Yngre og Anna Bartholin samt de to Slæg- ters Vaaben. (Titelbillede og Billede S. 20). Særlig yn- dede var Billedhuggerarbejder. De medførte dog en Del Ulempe, navnlig naar de anbragtes i Kirkens Mid- tergang og besværliggjorde Adgangen til Kirkens Kor.

Ved kongelig Forordning af 1576 forbødes det Adlen »fremtidigt at lade gøre nogen Begravelse over Jorden forhøjet med Alabaster eller slig mærkelig Bekostning.« Den nidkære og pligtopfyldende Biskop, Jacob Madsen den Ældre, skriver i sin bekendte »Visitatsbog«.

»I Ollerup Kirke er to adelige Begravelser med to Stene paa Gravene; de ligger ret for Højalteret, op-højede over Gulvet, saa tykke som Stenene er, udi sig selv.

I Egense Kirke ligger begravet under en ophøjet Sten, tre Kvarter, Eiler Rønnov.

I Skovby Kirke ligger Jørgen Svale og Fru Karine Svale begravne i Kirken. Stenen er tre Kvarter over Gulvet, lader ilde i Kirken.«

Som det fremgaar af Biskop Jacob Madsens »Testamente«, kunde et »Lejersted« — saaledes kaldte man sædvanlig en Begravelsesplads — ogsaa paa et fint Sted i Kirken erhverves gratis. Men var Forholdene ikke ganske særlige, maatte Gravstedet købes. Den fattige Kirke skulde skaffe sig Penge paa enhver, ikke Forargelse vækkende Maade. Priserne var i høj Grad forskellige efter Kirkens Rang og Pladsens Fornemhed. Det kunde dreje sig om et Par Rigsdaler, men ogsaa om flere Hundrede. Dyrest var det utvivlsomt, naar man ønskede et Familiegravsted i Landets fineste Kirke: Vor Frue i København. Eskild Okse maatte saaledes betale tre Hundrede Mark; Mogens Gyldenstjerne et Hundrede Rigsdaler for sin Hustru. Professor Holger Iacobæus havde ogsaa Gravsted i Vor Frue Kirke: Anno 1694 d. 13. Januar døde min Hjerte lille Daatter Anna Iacobæa lidt over 3 Aar gammel; blev nedsat i mit begravelsested i Vor Frue Kirke, som jeg forleden Aar købte for 250 Rixdaler.« (Optegnelser til mit Livs Historie).

I den katolske Tid ofrede Ligfølget til Præsten; men

denne Skik søgtes afskaffet ved Reformationens Indførelse. Selvfølgelig forsøgte den lutheranske Gejstlighed at sikre sig nogen Betaling for Arbejdet ved Begravelser. Sjællands første evangeliske Biskop, Peder Palladius, skriver saaledes:

»Fire er I pligtige at give til i Eders Testamente, som have noget at give af. Til Eders Sognekirke, til Eders Sognepræst, til Eders Sognedegn og til de Fattige i Eders Sogn.«

Man bemærke, at Kirken og dens Tjenere nævnes forud for de Fattige, samt at Gaverne ønskes fastsatte i selve Testamentet, ikke overladt til muligvis karrige eller skuffede Arvinger. Spørgsmaalet: Begravelse og Betaling voldte imidlertid megen Strid og Splid — er vel iøvrigt endnu ikke bragt endeligt ud af Verden. Præsterne maatte kæmpe for deres Interesser ikke alene med nærliggende Arvinger, men ogsaa med Øvrigheden. En Tid var det simpelthen forbudt de lutheranske Præster at modtage Betaling for at stede et Menighedsmedlem til Hvile; til andre Tider fastsatte Myndighederne en mere end lurvet Takst. Naar der gaves et anseeligt Honorar f. Eks. et Stykke Kvæg — den saa kaldte »Udfærdsko« — hvad gammel Tradition paabød, naar den Døde tilhørte en velhavende Bondeslægt, saa mødte Kirkeejeren og den verdslige Myndighed, repræsenteret af Lensmanden, jævnlig med Krav paa at faa deres Del af den rige Gave.

Medens det intet var til Hinder for at bedrøve en fattig, lidet anset og værgedygtig Landsbypræst for det ham strengt taget tilkommende Honorar, saa var det en ganske anden Sag, naar den, der holdt Ligtalen, var en fremragende og højtanset Kirkens Mand. Og ikke længe efter Reformationens Sejr begyndte Adlen at benytte Biskopperne ved Begravelser. Selvom Adelsmanden stedtes til Hvile i Slægtens Gravkapel eller i Kirkens Kor, ledsaget af et stort Følge,

der talte mange kendte Navne, og selv om der ved Begravelsesgildet blev spist og drukket, saa det spurgtes viden om Lande, saa var dog ikke alt, som Slægtens Ære fordrede, naar Talen holdtes af en Landsbypræst — en Person, som Adelsmanden, mens han levede, som oftest havde set ned paa og hundset næsten som en af sine Bønder. Men en Biskop, en anset og velhavende Mand, maatte man selvfølgelig give et anstændigt Honorar. Dette bestod meget hyppigt i en Sølvgenstand — en Kande, Skaal eller lign. — og stundom kunde det endog hænde, at bemeldte Sølvgenstand indeholdt en større eller mindre Sum i blanke Mønter. Biskop Jacob Madsen den Yngre har efterladt sig en Fortegnelse over en hel Række Sølvgenstande — med omhyggelig noteret Vægt i Lod for hvert enkelt Stykke — der var skænket ham for Begavelse af kendte Adelsmænd.

Som tidligere nævnt var det — efter Tidens Mening — simpelthen de Velhavendes Pligt at betænke Fattige og godgørende Institutioner i deres Testamente. Selvfølgelig blev Bestemmelsen truffet længere eller kortere Tid før Døden — ikke saa sjældent medens Arveladeren laa for Døden. Det vides saaledes, at Livlæge Matthias Iacobæus gav tre Hundrede Rigsdaler og to Mark til fattige Enker i Aarhus faa Dage, før han døde.

En noget ejendommelig Klausul fandtes i hans Sønnesøn, Professor *Matthias Iacobæus den Yngres* Testamente. Hans Broder, Professor Holger Iacobæus, skriver herom (Optegnelser til mit Livs Historie): »Eodem anno (samme Aar 1688) døde min Broder Matthias Iacobæus, Professor Regius, af en Apoplexia og blev nedsat i Trefoldighedens Kirke, til hvilken hand gaf 500 Rigsdaler, hvoraf Capellanen Hr. Povel Andersen skulde nyde den aarlige Rente for at holde

offentlig Bøn om Torsdag, Fredag og Løverdag eftermiddag i samme Kirke.«

Professor Matthias Iacobæus' testamentariske Bestemmelse fører ganske uvilkaarligt Tanken tilbage til den katolske Tid, hvor der læstes Sjælemesser for den Døde, og bag Gavmildheden mod Fattige, som var saa almindelig i det sekstende og syttende Aarhundredes Testamenter, ligger uden Tvivl noget af den samme Tankegang, der i Tiden før Reformationen førte til meget rige testamentariske Gaver til Kirken. Og dog var Arveladerne utvivlsomt Tilhængere af den rene lutheranske Lære, hvorefter kun den rette Tro skænkede et Menneske den evige Salighed, medens den, der lagde Vægt paa saa kaldte »gode Gerninger«, var hildet i papistiske Vildfarelser.

Til alle Tider — i længst forsvundne Dage saa vel som i Nutiden — vil man lejlighedsvis kunne se et Menneske handle i mere eller mindre grel Uoverensstemmelse med de Anskuelse, han faktisk hylder, de Følelser, han utvivlsomt nærer. Aarsagen til denne psykologiske Ejendommelighed maa vi søge i det ubevidste Sjæleliv. Det varer længe — ofte meget længe — inden Anskuelse og Mening, Stemninger og Følelser bundfældes i et Folks Sjæleliv og bliver en karakteristisk Del af det aandelige Habitus hos det overvældende Flertal — Undtagelser findes jo til alle Tider og paa alle Omraader. Men er dette sket, saa vil der gaa mange Slægtled, inden de aandelige Ejendommeligheder afbleges og forsvinder, og længe kan de ligge skjult i vor Underbevidsthed. Der er jo — som atter og atter fremhævet — meget stor Forskel mellem Tanke- og Følelsesliv hos et Nutidsmenneske og den aandelige Bygning hos dets Forfædre, som har ligget flere Aarhundreder i deres Grave. Og dog tør det ikke benægtes, at tilsyneladende forsvundne Syns-

maader og Lidenskaber lejlighedsvis kan dukke op af Underbevidsthedens Dyb og bringe et moderne Menneske til at tale og handle paa en Maade, der ingenlunde stemmer overens med de Baner, hans aandelige Liv sædvanlig følger.

Disse Forhold giver Kulturhistorien en ganske særlig Interesse og Betydning. Vigtigere end Historiens Skildringer af Krige og Grænsestridigheder er Kundskab om vore Forfædres dagligdags Liv og Færden; endnu vigtigere dog Viden om deres Tankegang og Følelsesliv, der jævnlig giver os Nøglen til Forstaaelse af Nutidens brogede og mangeartede kulturelle Ejenommeligheder.

**„Erindringer fra en Rejse til Østen“
af H. IACOBÆUS**

Overlæge H. Iacobæus foretog for nogle Aar siden en lang Rejse sammen med Admiral Richelieu til Siam og Bagindien, og beretter i sin Bog ikke alene om denne Rejses Forløb og Oplevelser, men ogsaa om det Arbejde og den Indsats, der i det fjærne Østen er gjort af danske Mænd. — Rigt illustreret. En Gavebog til den videlystne Ungdom. Kr. 2.00

**„Fra Lægevidenskabens Overdrev“
af H. IACOBÆUS**

Bogen indeholder tre Foredrag: „Om lindrende Behandling i trøstløse Sygdomstilfælde“, „Livsforhold og Problemer i det fjærne Østen“ og „Maadehold, Afhold, Forbud i Lægevidenskabens Lys“. Kr. 4.50

„Dagens Nyheder“ skrev:

Den vil blive læst og diskuteret med en Interesse som vil vække Misundelse hos mangen skønlitterært Forfatter. Og den fortjener det. Thi det sker sandelig ikke hver Dag, at en kundskabsrig og forstaaende Læge giver Publikum Del i sin gennem en mangeaarig praktisk Virksomhed indhøstet Erfaring og Viden.

H. Iacobæus: En lærd Families Liv og Livsvilkaar i det sekstende og syttende Aarhundrede.

Gennem en Skildring af sin egen Slægt, der kan føres tilbage til en Vejleborgmester i det 16. Aarhundrede, og som i dette og det følgende Aarhundrede talte mange Teologer, Magistre, Professorer og navnlig Læger blandt sine Medlemmer, belyser Dr. med. H. Iacobæus de lærdes Livsforhold i den paagældende Tid. Undersøgelsen behandler bl. a. Skolegang, Universitetsliv og Studierejser.

